

# ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΚΔ'.

ΜΑΙΟΣ 1961

ΑΡΙΘ. 221

## ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ, ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΚΑΙ Η ΕΙΔΙΚΕΥΣΙΣ

Ἀνέγνωσα μὲ πλήρη ἐπιδοκιμασίαν τὸ ἄρθρον τοῦ φίλου κ. Ἀ. Ἀσπιώτη εἰς τὰς «Ἀκτῖνας» τοῦ Δεκεμβρίου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ κρίσις εἰς τὴν ἀγωγήν».

Δύο σημεῖα ἐκ τοῦ ἄρθρου προσεῖλκυσαν τὴν προσοχήν μου: «Ἐνας (Γάλλος) φοιτητὴς παρεδέχετο ὅτι δὲν εἶχε καιρὸν νὰ διαβάσῃ τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς εἰδικότητός του, ἐνῶ ἕνας καθηγητὴς τῆς φυσικῆς καὶ χημείας ἐξωμολογεῖτο μὲ λύτην: «Πολιτισμός; δὲν ξέρω πλέον ποῦ ὑπάρχει»<sup>(1)</sup>. «Ἡ ἀνάγκη φιλοσοφίας εἰς τὴν ζωὴν λησμονεῖται εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ συγχρόνου ἐπιστήμονος. Εἶναι τόσον φανερὰ ἐν τούτοις ἡ ἔλλειψις καλῶς ἐκπαιδευμένων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἱκανῶν νὰ ἔχουν εὐρείαν καὶ ἰσορροπημένην ἄποψιν περὶ τῆς ζωῆς»<sup>(2)</sup>.

Ὁ κ. Ἀσπιώτης ἐξετάζει φυσικὰ τὸ θέμα του ὡς ψυχίατρος καὶ καταλήγει εἰς ὀρθὰ συμπεράσματα ἐξ ἐπόψεως ἰατρικῆς ψυχολογίας. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ, λοιπόν, ν' ἀπευθυνθῶ πρὸς τοὺς ἀναγνώστας τῶν «Ἀκτῖνων» ὑπὸ τὴν κάπως ὀλιγώτερον εὐρείαν ἔποψιν, τὴν ὁποίαν μοῦ ἐπιτρέπει ἡ ἰδιότης μου ὡς Ἄγγλου Γυμνασιάρχου καὶ μέλους τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου.

Ἐνα μῆνα μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἀνωτέρω ἄρθρου συνέβη νὰ ὁμιλήσω εἰς μίαν συγκέντρωσιν τετρακοσίων περίπου ἀποφοίτων τοῦ ἐν λόγῳ Πανεπιστημίου. Ἡ πρότασις τὴν ὁποίαν ἔθεσα πρὸς συζήτησιν ἦτο ἡ ἄμεσος ἀνάγκη συνεργασίας πα-

νεπιστημίου καὶ σχολῶν μέσης ἐκπαίδευσεως διὰ νὰ πειθοῦν οἱ μαθηταὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων νὰ λάβουν ὑπὸ σφοδρὰν ἔποψιν τὰ μαθήματα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν εἰς τὴν γενικὴν τῶν μόρφωσιν καὶ ὄχι τὴν εἰδικευσίν των.

Ἡ συζήτησις διήρκεσε ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν ὥρας. Εἰς τὸ τέλος ἡ πρότασις ἔγινε δεκτὴ σχεδὸν ὁμοφώνως. Συνεπῶς τὸ θέμα πρόκειται νὰ ἐξετασθῇ ὑπὸ ἀνωτέρων ὀργάνων τῆς πανεπιστημιακῆς διοικήσεως.

Ἄλλὰ θὰ μοῦ εἴπητε τί σχέσιν ἔχουν ὅλα αὐτὰ μὲ τοὺς ἀναγνώστας τῶν «Ἀκτῖνων». Ἡ ἀπάντησίς μου εἶναι ὅτι τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἔθεσα ἐνώπιον ἐκπαιδευτικῶν κύκλων τῆς Μεγ. Βρετανίας ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰ δύο προαναφερθέντα σημεῖα τοῦ ἄρθρου τοῦ κ. Ἀσπιώτη.

Ἄφ' ἑνὸς οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὴν χρησιμότητα ἢ μᾶλλον τὴν ἀνάγκην τῆς εἰδικεῦσεως τόσον εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευσεως ὅσον καὶ εἰς τὰ πανεπιστήμια, εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον σήμερον. Αὐτὴ ἡ εἰδικευσίς, εἴτε «ἐξάσκησις» τὴν ὀνομάσετε εἴτε «προσαρασκευήν», εἴτε ἀκόμα ἂν θέλετε «βεβιασμένον παραγέμισμα γνώσεων», εἶναι κάτι τὸ ἀναγκαῖον σήμερον διὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ γυμνασίου εἰς τὸ πανεπιστήμιον. Καὶ ὄχι μόνον εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Λονδίνου ἢ τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Χάρβαρντ καὶ τῆς Μόσχας, ἀκόμα καὶ τῆς... Γκιάνα! Σήμερον αἱ δυνατότητες εἰδικεῦσεως εἰς ἐκπαιδευτικῶς προηγημένας χώρας (ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Ἀμερικὴν) εἶναι σχεδὸν ἀνεξάντητοι. Τὰ θέματα δύνανται φυσικὰ νὰ εἶναι τὰ ἐκ παραδόσεως γνωστά. Ἐπιστήμια ὡς ἡ φιλολο-

(1) Αὐτόθι σελ. 370

(2) Αὐτόθι σελ. 372.

γία, ἡ νομικὴ καὶ ἡ ἱατρικὴ ἔχουν μακρὰν ἱστορίαν καὶ ἀσκοῦν τὴν ἐπίδρασίν των. Ἄλλ' ὑπάρχουν καὶ αἱ νέαι διὰ τὰς ὁποίας τὸ ἐνδιαφέρον αὐξάνεται ἀματωδῶς. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ἡ χημικὴ μηχανικὴ, ἡ γεωμορφολογία, ἡ ψυχολογία καὶ, βεβαίως, ἡ ψυχιατρικὴ!

Δὲν ὑποστηρίζω φυσικὰ τὴν ἀποψιν ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις σήμερον πρέπει νὰ εἶναι καθαρῶς ἐπαγγελματικὴ (καίτοι ὑπάρχουν πολλοὶ οἱ ὅποιοι τὸ πράττουν), ἀλλὰ ὅτι ἡ κατάστασις σήμερον εἰς τὸν κόσμον εἶναι τοιαύτη ὥστε ἡ εἰδικεύσις κατὰ τὴν ἀνωτάτην καὶ ἐπομένως καὶ κατὰ τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν εἶναι ἀναπόφευκτος. Ἀνεξαρτήτως τῆς ἐντάσεως τὴν ὁποίαν ἠμπορεῖ διὰ τῶν προσπαθειῶν νὰ λάβῃ ἡ ἀνάγκη τῆς τοιαύτης εἰδικεύσεως ὑπάρχει πάντοτε. Βεβαίως εἰς τὴν χώραν μου (τὴν μόνην περὶ τῆς ὁποίας ἔχω δικαίωμα νὰ ὀμιλῶ) ἕνας μαθητὴς διὰ νὰ γίνῃ δεκτὸς εἰς πανεπιστήμιον πρέπει ν' ἀφιερῶσιν δύο ἔτη ἢ καὶ περισσότερον εἰς εἰδικὴν προπαρασκευὴν εἰς τὸ σχολεῖον διὰ τὸ ἐπόμενον στάδιον τῆς μορφώσεώς του. Πρέπει νὰ καλλιερῆσιν δι' ἄρκετὰ κοπιώδους μελέτης ἐν σχετικῶς στενὸν πεδῖον εἰς σημαντικὸν βάθος. Τὸ ἐκπαιδευτικὸν τοῦτο γεγονὸς τοῦ 1961 εἶναι ἀναμφισβήτητον.

Ἄφ' ἑτέρου, τὸ πανεπιστήμιον εἶναι, συμφώνως καὶ πρὸς τὸν ὀρισμὸν του, ὁ τόπος ὅπου πάντες ἢ τοῦλάχιστον οἱ κυριώτεροι κλάδοι τῆς γνώσεως εἶναι ἀντικείμενον σοβαρᾶς μελέτης. Αὐτὸς οὗτος ὁ ὅρος πανεπιστήμιον ὑποδηλοῖ ἀσφαλῶς εὐρὸν πεδῖον ἐνδιαφέροντος καὶ ὄχι χωριστοὺς κύκλους ὁλονὲν περιοριζομένους εἰς ἕκασιν καὶ ἐπεκτεινομένους εἰς βάθος χωρὶς οὐδεμίαν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ των, ὅπου οἱ εἰδικοί, ὅπως κάποιοι εἰρωνικῶς παρετήρησε, γνωρίζουν ὁλονὲν καὶ περισσότερον δι' ὁλονὲν καὶ ὀλιγώτερα θέματα.

Ἐάν τοῦτο εἶναι ἀληθές, τότε οἱ διδάσκοντες εἰς τὰ πανεπιστήμια καὶ ἔχοντες τὴν εὐθύνην νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν εἰσοδὸν τῶν καλυτέρων φοιτητῶν ἀπὸ τὰ σχολεῖα πρέπει μὲ ζῆλον νὰ ἐπιτελοῦν τὸ ἔργον των. Βεβαίως ἓνα ἀπὸ τὰ κριτήρια πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἱκανότης τοῦ ὑποψηφίου νὰ εἰδικεύεται ἐπιτυχῶς. Ἄλλὰ συγχρόνως πρέπει νὰ ἐξασφαλιζέται ἡ εἰσο-

δος νέων «καλῶς ἐκπαιδευμένων, ἱκανῶν νὰ ἔχουν εὐρείαν καὶ ἰσορροπημένην ἀποψιν περὶ ζωῆς» ὅπως λέγει ὁ κ. Ἀσπιώτης εἰς τὸ προμνημονευθὲν ἄρθρον του.

Εἰς τὴν Δήλωσιν τῶν «Ἀκτινῶν» τοῦ 1960 ὑποδεικνύεται ἡ ἀνάγκη ἡγεσίας, ἣτις θὰ διαμορφώσῃ ὄχι καθ' ὑπόθεσιν μόνον, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθεῖα τὸν ὄντως ἄρτιον ἄνθρωπον. Τοῦτο εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα προβλήματα τοῦ πολιτισμοῦ μας. Τὸ πρόβλημα τοῦτο τῆς διαμορφώσεως τοῦ ὄντως ἄρτιου ἀνθρώπου δὲν λύεται διὰ τῆς μονομεροῦς μεθόδου τῆς εἰδικεύσεως. Ἐάν ὅμως αὕτη συνδυασθῇ μὲ τὴν μελέτην καὶ ἄλλων κλάδων τῆς γνώσεως, θὰ καταλήξῃ εἰς λίαν ἐπιτυχή ἀποτελέσματα. Σκεφθῆτε ἀφ' ἑνὸς τὸν μέγαν Ἀλβέρτον Σβάιτσερ, διδάκτορα τεσσάρων σχολῶν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου καὶ ἀφ' ἑτέρου τοὺς λόγους ἑνὸς καθηγητοῦ τῆς ἠλεκτρομηχανικῆς εἰς τὴν Στουτγάρδην: «Οἱ πολλοὶ μηχανικοὶ κάμνουν καλοὺς ναζῆδες διότι καταλαβαίνουν μόνον ἀπὸ μηχανικὴν».

Τέλος, τὰ πανεπιστήμια μᾶς χώρας (ἔχω ὑπ' ὄψιν μου τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν ἀλλὰ νομίζω ὅτι τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα) ὀφείλουν νὰ ἐνδιαφεροῦν διὰ τὴν ἐργασίαν πὺν γίνεται εἰς τὰ σχολεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ προέλθουν οἱ αὐριανοὶ φοιτηταί. Βεβαίως δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἴδω τὰ πανεπιστήμια ἀσχοῦντα αὐστηρὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν προγραμμάτων τῶν σχολείων (καὶ ἐν πάσει περιπτώσει εἰς τοῦτο θὰ ἀντίστατο τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας). Ἡμεῖς οἱ γυμνασιάρχαι εἰς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν εἴμεθα ὑπερήφανοι διὰ τὴν ἐλευθερίαν τὴν ὁποίαν ἔχομεν εἰς τὴν κατάστροφον τοῦ σχολικοῦ μας προγράμματος, καίτοι ἡ σχολικὴ ἐργασία εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις ὑπαγορεύεται κατ' ἀνάγκην εἰς ὅτι **ἀφορᾷ τὴν εἰδικεύσιν** ὑπὸ τῶν καθοριζομένων ἀπὸ τὰ πανεπιστημιακὰ συμβούλια ἐξετάσεων. Αὐτὸ πὺν χρειάζεται ἡ Ἀγγλία σήμερον εἶναι τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον τῶν πανεπιστημιακῶν διδασκάλων διὰ τὰ σχολεῖα τὰ ὁποῖα τὰ τροφοδοτοῦν μὲ φοιτητάς. Δύνανται ἐπωφελῶς νὰ συνεργασθοῦν μὲ τοὺς γυμνασιάρχας καὶ καθηγητάς τῶν γυμνασίων διὰ τὴν εὐρυνσιν τοῦ μορφωτικοῦ πεδίου τῶν μαθητῶν.

R. E. WITT



## ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΑΘΕΙΣΜΟΥ

Ο αθεϊσμός είναι ένα παθολογικό φαινόμενο της πνευματικής ζωής που το συναντούμε σε κάθε εποχή. Τό συναντούμε και στη δική μας. Πρέπει όμως να σημειώσουμε πως προβάλλει κάθε φορά με μιάν ιδιοτυπία χαρακτηριστική για την κάθε εποχή. Την ιδιοτυπία και το νόημα του αθεϊσμού στην εποχή μας αναλαμβάνει να μάς παρουσιάσει ο Jean Lacroix στο πρώτο μέρος του βιβλίου του «Le sens de l'athéisme moderne» (Έκδ. Casterman Tournai 1959). Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε τις σκέψεις του συγγραφέως και πάνω σ' αυτές θα οικοδομήσουμε μερικά συμπεράσματα βοηθητικά, όπως ελπίζουμε, για μιά προσωπική αντιμετώπιση του ζητήματος.

★

Τίποτε δεν είναι κοινότερο σήμερα από τη νιτσεική ιδέα του θανάτου του Θεού. Όμως αυτή η ιδέα δεν πρέπει να τρομάζει τους χριστιανούς. Η πίστις, η έλπις και η αγάπη ακριβώς στο θάνατο ενός Θεού στηρίζονται. Στο θάνατο όμως ενός Θεού που αναστήθηκε! Η ιδέα ενός Θεού, που πεθαίνει, δεν είναι άγνωστη στους αρχαίους. Το εκπληκτικό όμως γι' αυτούς ήταν, ότι αναστήθηκε. Σήμερα η έννοια του θανάτου του Θεού είναι άλλως διόλου διαφορετική. Σημαίνει όχι τον πραγματικό θάνατο του Θεού, αλλά την εξαφάνισι της ιδέας του από τους ανθρώπους, σημαίνει την αύξουσα άπουσία του από την ανθρωπότητα. Ο θάνατος του Θεού είναι ένα άλλο όνομα του αθεϊσμού, που προβάλλει με καινούργιο ένδυμα.

Η υπόμνησις της ιδέας του θανάτου του Θεού και του αθεϊσμού οφείλεται στο ότι και οι δυο δεν στέκουν και πολύ μακρινά ο ένας απ' τον άλλον. Ο άληθινός άθεος είναι εκείνος, για τον όποιον ο Θεός είναι πεθαμένος τελεσίδικα. Στο Νίτσε φαίνεται ότι η ανθρωπότης, που τον σκότωσε άσυνειδήτως, τρομάζει και δεν θέλει να ανα-

λάβη την εϋθύνη της πράξεώς της. Συνεχίζει να ζή σαν να μη είχε διαπράξει τό έγκλημα. Οι άνθρωποι είναι ένοχοι για κάτι, του όποιου δεν αναλαμβάνουν την εϋθύνη. Έχουμε λοιπόν συνδυασμό των έννοιών αθεΐα-ένοχη και συναίσθησι της τελευταίας. Τόν συνδυασμό αυτόν οφείλουμε να τον θυμώμαστε, αν θέλουμε να καταλάβουμε ένα από τά συνθετικά της άρνήσεως του Θεού.

Σήμερα τό θέμα του θανάτου του Θεού έχει ξεπερασθή. Ο αθεϊσμός του 19ου αΐωνος πέρασε από τό διανοητικό πεδίο στο ύπαρξιακό. **Έγινε αντιθεϊσμός.** Έπειδή ο αθεϊσμός προϋποθέτει την πίστι στον ίδιο τον έαυτό του, τό πιο ζωντανό κομμάτι του σύγχρονου αθεϊσμού προχωρεί πέρα από τό πρόβλημα του Θεού. Γι' αυτό δεν είναι δυνατόν να κατανοήσουμε τον σύγχρονο αθεϊσμό, αν δεν τοποθετηθούμε στο ίδιο μ' αυτόν πεδίο.

Πρώτα-πρώτα ύπάρχουν στίς τάξεις του αθεϊσμού έκεينوι, για τους όποιους δεν ύπάρχει ο Θεός. Έτσι ο René Lalou σε μιá σχετική με τό ζήτημα του Θεού έρευνα έλεγε: «Τό θέμα Θεός δεν με ενδιαφέρει καθόλου. Ο Θεός με ενδιαφέρει σαν ανθρώπινη εφεύρεσι που έγινε αίτια για κομψοτεχνήματα και όμορφα ποιήματα». Τό πρόβλημα του Θεού γίνεται τώρα ανθρώπινη πίστις. Η έξήγησις της πρέπει να αναζητηθή σε ψυχολογικές, ιστορικές και κοινωνιολογικές αίτιες. Οι ιδέες αυτές όμως έχουν φυσική τους κατάληξι τον ίδιο τον άνθρωπο, μιá που απ' τη μέση φεύγει ο Θεός. Τό ζήτημα του Θεού θεωρείται τελικά σαν κάτι τό μυθικοθολογικό. Έτσι η φιλοσοφία σαν καθαρά ανθρώπινη προσπάθεια αρχίζει με τό τέλος της θεολογίας. Ο σύγχρονος λοιπόν αθεϊσμός δεν είναι τέρμα, αλλά άφετηρία. Αρχίζει με τό θάνατο του Θεού. Αυτή είναι η θέσις, στην όποία βρισκόμαστε και από την όποία πρέπει να σκεπτόμαστε και να ενεργοϋμε.

Ἐνα ιδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀθεϊσμοῦ σήμερα εἶναι, ὅτι ἔχει ἀνατραπῆ ἢ παραδοσιαρχικὴ του θέσις. Καὶ πρέπει νὰ τὸ συνειδητοποιήσουμε αὐτό. Θὰ μᾶς βοηθήσῃ σχετικῶς μιὰ μικρὴ ἀναδρομὴ στὸ παρελθόν.

Ὁ θεϊσμός στα δυτικά ἔθνη ἦταν παλαιότερα κυρίαρχος. Ὅσοι ἔλεγαν ὅτι ἀρνούνται τὸ Θεό, ἔθεταν τὸν ἑαυτό τους ἔξω ἀπὸ τὴν κοινωνία ἢ τοῦλάχιστον ἀπὸ τὴν πλατειὰ μάζα. Ἡ στάσις τους ἦταν πολὺ λίγο κοινωνικὴ καὶ συνηθισμένη. Ἦταν μᾶλλον τερατώδης. Τὸ νᾶσαι ἄθεος ἐσήμαινε, ὅτι ἀποσχίζεσαι ἀπὸ τοὺς ἄλλους τόσο ἀπὸ ἄποψι συμπεριφορᾶς, ὅσο καὶ ἀπὸ ἄποψι σκέψεως. Ὁ ἀθεϊσμός ἀπαιτοῦσε διασκεδάσεις, ἀμαρτωλὴ ζωὴ, ἀναγνώσματα ὑπερνοσηριαρχικά καὶ κάποια περιφρόνησι τοῦ λαοῦ. Ὁ ἀθεϊσμός εἶναι ἀριστοκρατικός, ἔλεγε ὁ Robespierre, καὶ γι' αὐτὸ μισοῦσε τοὺς ἀθέους. Τὸν 19ον ὁμοῦ αἰῶνα ὁ ἀθεϊσμός ἔγινε δημοκρατικός καὶ πολιτικός.

Ὁ σημερινὸς ἄθεος δὲν εἶναι βγαλμένος ἀπὸ τὸ μυαλὸ μερικῶν ὑλιστῶν φιλοσόφων. Εἶναι ἔκβασις μιᾶς πολιτικῆς τοποθετήσεως. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ παρατήρησι τοῦ Jolif: Ὁ ἀθεϊσμός «φαίνεται ὡς ἓνα ἐγχείρημα, μὲ τὸ ὁποῖο ἡ ἀνθρωπότης τείνει ὑπομονητικὰ νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ μερικὰς πραγματικότητες ἐγγεγραμμένες στὴν πῶ καθημερινῇ ζωῇ, τὴν πείνα, τὴν ἀδικία, τὸν πόλεμο. Ἐνα πλῆθος ἀνθρώπων ζῆ τὸν ἀθεϊσμό ὡς μιὰ ἐλπίδα καὶ μιὰ προστάθεια. Μποροῦμε νὰ ποῦμε γενικὰ σχηματοποιώντας τὸ θέμα, ὅτι ὑπάρχουν κατ' ἀρχὴν προβλήματα ποὺ τίθενται στὸν ἄνθρωπο ποὺ περιλαμβάνουν καὶ κινητοποιοῦν τὴν ὑπαρξίν του ὁλόκληρη καὶ ὅτι ὑπάρχει ἔπειτα μιὰ ἀπόρριψις τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀπαραίτητο στοιχεῖο, ὅπως σκέπτονται, γιὰ τὴ λύσι αὐτοῦ τοῦ προβλήματος.

Ὅταν λοιπὸν μιλοῦμε γιὰ ἀθεϊσμό, δὲν πρέπει νὰ μιλοῦμε ἀφρημένα. Ὁφείλουμε νὰ ἔρθουμε στὴ συγκεκριμένη θέσι τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Ὁ σημερινὸς ἀθεϊσμός εἶναι ἓνα σύστημα ἀξιών ποὺ βιώνονται. Δὲν μποροῦμε νὰ τὸν καταλύσουμε χωρὶς νὰ κατανοήσουμε τίς ἀξίες αὐτὲς καὶ νὰ

τίς ζήσουμε κατὰ κάποιον τρόπο, γιὰ νὰ στηρίξουμε κατόπιν τὴ γνώμη πὼς γιὰ τὴν πραγμάτωσι τῶν ἀξιών αὐτῶν δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποθῆσουμε τὸ Θεό, ἀλλὰ ἀντίθετα εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸν ἀφήσουμε νὰ βασιλέψῃ ἀνάμεσά μας.

Τρεῖς εἶναι οἱ πλευρὲς τοῦ συγχρόνου ἀθεϊσμοῦ ποὺ ἀξίζει νὰ ἐξεταστοῦν μὲ ἰδιαίτερη προσοχή:

- α) Ὁ ἐπιστημονικὸς ἀνθρωπισμός.
- β) Ὁ πολιτικὸς ἀνθρωπισμός καὶ
- γ) Ὁ ἠθικὸς ἀνθρωπισμός.

★

α) Ὁ ἐπιστημονικὸς ἀνθρωπισμός.

Ἡ σύγκρουσις ἐπιστήμης καὶ θρησκείας, τοῦλάχιστον μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, θεωρεῖται πλέον ὡς μιὰ ξεπερασμένη ὑπόθεσις. Δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ σύγκρουσις τους λόγω τοῦ διαφορετικοῦ πεδίου, στὸ ὁποῖο κινοῦνται. Ὁ ἐπιστημονισμός θεωρεῖται πᾶ νεκρός. Ὅμως δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν χριστιανικὸ περίβολο. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἰδοῦμε τίς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, τὸ πνεῦμα τῆς καὶ τίς προϋποθέσεις τῆς.

Ἡ ἐπιστῆμη σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσι θεωρήθηκε ὡς ὁμολογία προσεγγίσεως πρὸς τὸν Θεόν. «Ἡ πολλὴ ἐπιστῆμη ὁδηγεῖ στὸ Θεό. Ἡ λίγη ἐπιστῆμη ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ Θεό». «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ». Ὅσο δηλαδὴ βαθύτερα γίνεται ἡ διείσδυσις στὸν κόσμον, τόσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ προσέγγισις πρὸς τὸν Θεόν. Αὐτὸ ἔλεγαν οἱ παλιοὶ ἐπιστήμονες. Σιγά-σιγά ὁμως προεβλήθη ἡ αὐτονομία τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐπιστῆμη ἔχει δικὸ τῆς πεδίο. Ἄρα, εἶπαν, δὲν μπορεί νὰ ἀσχολῆται μὲ θέματα ἠθικῆς ἢ φιλοσοφίας, θρησκείας ἢ μεταφυσικῆς. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνώσις ὁδηγεῖ στὰ φαινόμενα. Συνεπῶς δὲν ἔχει τίποτε νὰ μᾶς πῆ περὶ τοῦ ὄντος. Γι' αὐτὸ ἔχουν τὸν λόγο ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκεία.

Αὐτὸς ὁμως ὁ χωρισμός τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὴν φιλοσοφία καὶ τὴν θρησκεία εἶναι κατὰ τὸ τεχνητό. Ὁ κόσμος τῶν φαινομένων δὲν εἶναι χωρισμένος ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ ὑπεραισθητοῦ χωρὶς καμμιά ἐπικοινωνία μεταξὺ τους. Ὁ χωρισμός ὁμως γίνε-

ται παρὰ ταῦτα, ἐπειδὴ σήμερα ἔχουμε μιὰ ἐπιστήμη πῶς βέβαιη γιὰ τὸν ἑαυτό της, καὶ εἶναι δύσκολο νὰ πιστευθῇ πῶς δὲν μποροῦμε ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων τοῦ ἐξετάζει ἡ ἐπιστήμη νὰ εἰσδύσουμε μὲ τὴ βοήθειά της καὶ στὸ βάθος τους. Σήμερα ἡ ἐπιστήμη, ἰσχυρίζεται ὁ ἀθεισμός, μπορεῖ νὰ θέτῃ τὸ ἐρώτημα περὶ ἀνθρώπου καὶ βοηθεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ γνωρίσῃ τὸν ἑαυτό του διὰ μέσου της. Σήμερα ἡ ἐπιστήμη πῶς πολὺ ἀπ' τὴ φιλοσοφία καὶ τὴ θρησκεία ἔχει τὸ προνόμιο νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν ἄνθρωπο νὰ σκέπτεται ὁμαδικὰ τὸ εἶναι του καὶ τὸν προορισμό του. Μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὴ μέθοδό της ἡ ἐπιστήμη θέτει προβλήματα μέσα στὸν κόσμο. Ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ πραγματικὸ τὸ προσεγγίζει ἐδῶ κάτω. Προσπαθεῖ νὰ προσδιορίσῃ τὸν προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ κόσμου. Ἔτσι ὁμως δημιουργεῖται μιὰ νοοτροπία ποὺ χρειάζεται περισσότερο ἐξέταση.

Μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐξέτασι ξεφεύγουμε πᾶς ἀπὸ τοὺς ὁρισμούς καὶ τοὺς ἰσχυρισμούς τοῦ φιλοσοφικοῦ λογισμοῦ καὶ ὀδηγοῦμεθα στὴν ἐπαλήθευσιν. Δὲν ἔχουμε νὰ ἐξετάσουμε πᾶς τὴν οὐσία τῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ τὶς σχέσεις τῶν φαινομένων. Αὐτὸ ὀδηγεῖ σὲ μιὰ δυνατότητα δράσεως ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐμπειρίας μας, πράγμα ποὺ ἐγγυᾶται τὴν ἀκριβεία καὶ τὸν ἔλεγχο κάθε ἰσχυρισμοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια: Ἡ ἐπιστήμη ἐξηγεῖ τὰ πράγματα τὰ μὲν διὰ τῶν δὲ χωρὶς νὰ ἀναφέρεται στὸ σύνολο κόσμου. Προϋποθέτει δεδομένον τὸν κόσμο καὶ ἐξ ὁρισμοῦ περιορίζεται μονάχα σ' αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ περιορίζεται στὸν κόσμο, γι' αὐτὸ καὶ κάθε ἐπιστημονικὴ προσπάθεια πρὸς ἐξήγησιν τοῦ κόσμου τὴν ἐβάρανε ἡ ὑποψία τοῦ ἀθεισμοῦ, λέγει συναφῶς ὁ Montesquieu.

Ἡ ἐπιστήμη δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὸν ἑαυτό της καὶ ἀναζητεῖ τὸν δημιουργοῦ τοῦ κόσμου, ὅπως θὰ ζητοῦσε τὸν ὠρολογιοποιὸ τοῦ ὠρολογιοῦ ποὺ ἐξετάζει. Δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα, ἰσχυρίζεται ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψις τῆς καθήκους αὐτῆς, νὰ ἐφαρμόσουμε τὴν ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος στὴ σφαῖρα τοῦ ὑπερβατικοῦ. Ἡ ὑπαρξὶς αἰτιότητος ἐν τῷ κόσμῳ δὲν συνεπάγεται καὶ αἰτιώδη ὑπαρξὶς τοῦ ἴδιου τοῦ

κόσμου. Μέσα στὸν κόσμο ἔχουμε φαινόμενα τῆς αὐτῆς τάξεως σὰν αἰτία καὶ αἰτιατά. Ἡ θεώρησις τοῦ κόσμου, λέγει ὁ Lachelier, δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ στὴν ἰδέα τοῦ Θεοῦ, γιατί δὲν ἔχουμε ἐδῶ αἰτιώδη σχέσι ὁμοίας τάξεως. Καθιστοῦμε τὸ Θεὸ τὸν πρῶτο κρῖκο τῆς ἀλυσίδας τῶν αἰτιατῶν. Ἔτσι ὁμως κατεβάζουμε τὸ Θεὸ σὲ ὁμοιογένεια μὲ τὸν κόσμο. Τὸν καθιστοῦμε ἀπὸ ὑποκείμενο, ἀντικείμενο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Gabriel Marcel ἔλεγε, ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος στὸ περὶ Θεοῦ πρόβλημα ἦταν ἡ πρῶτη αἰτία τοῦ ἀθεισμοῦ. Ὅπως δὲ παρατηρεῖ ὁ Sertillanges, διώχνοντας τὸ Θεὸ ἀπ' τὰ πεδία τῆς ἡ ἐπιστήμης ἔκαμε τὴν περὶ Θεοῦ ἰδέα περισσότερο φωτεινὴ καὶ διαιωνίαν. «Εἶναι ἀλήθεια, λέγει, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἐξεθρόνισε τὸ Θεὸ-ἥλιο, τὸ Θεὸ-σύννεφο, τὸ δράκοντα ποὺ δημιουργεῖ τὶς ἐκλείψεις καὶ κάθε τι ποὺ μοιάζει μὲ θρησκευτικὰ ἀθύσματα. Ἀπεμάκρυνε τοὺς θεορατεῖας μὲ τὶς ἐπαφές, τοὺς μάγους, τὰ μαντεῖα. Συνετέλεσε νὰ ἐξαγνισθῇ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα καὶ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν». Δηλαδή, ὅ,τι ἀνακαλύπτει ἡ ἐπιστήμη ἀρνοῦμεθα νὰ τὸ ὀνομάσουμε Θεόν.

Μὲ τὸν τρόπον ὁμως αὐτόν, ἔστω κι' ἂν ἔχουμε ἓνα ἐξαγνισμὸν τῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ, ἡ ἰδέα τοῦ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὶς μάζες ποὺ γι' αὐτὲς εἶναι πῶς αἰσθητὴ ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος προκειμένου γιὰ τὴν ὑπαρξὶς τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐπιστήμη ἔτσι δημιουργεῖ μιὰ νοοτροπία εἰσθητικὴ γιὰ τὴν ἀθεΐα. Ἐπι τρεῖς αἰῶνες ἀνατρέπει τὴν τάσι τοῦ πνεύματος νὰ βλέπῃ τὰ πράγματα διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, τὶς «habitudes causales» de l' esprit. Ἔτσι δὲν βλέπουμε πίσω ἀπὸ τὴν κίνησι τὸ «κινεῖν ἀκίνητον». Ἡ ἐνέργεια ποὺ προκαλεῖ τὴν κίνησι τῶν σωμάτων εἶναι ἐμβεβλημένη μέσα τους. Διατηρεῖται καὶ μεταδίδεται σύμφωνα μὲ νόμους ποὺ ἐπιτρέπουν τὸν ὑπολογισμὸ ὅλων τῶν φαινομένων ποὺ ἀκολουθοῦν. Γιὰ τὸ σύμπαν ὑπάρχει σήμερα ἡ θεωρία τῆς διαστολῆς. Τὰ φαινόμενα ἐξηγοῦνται ἐπὶ τῆς βάσει τῆς πρωταρχικῆς ἐκρήξεως ποὺ ἐγένετο κάποτε χωρὶς νὰ θεωρηθῆται ἀναγκαῖα κάποια ὑπερφυσικὴ αἰτία ποὺ δημιούργησε τὸν κόσμο. Ἔτσι ἀρχίζει νὰ δημιουργηθῆται

μιὰ αὐτάρκεια στὴν ἐπιστημονικὴ σκέψι.

Ἡ ἐπιστῆμη σήμερα ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη δύναμι με τὸν ὀλοένα πῶ στενὸ σύνδεσμό της με τὴν τεχνικὴ. Τείνει στὴ δημιουργία ἑνὸς νέου εἴδους ἀνθρωπισμοῦ πὸν ἤχει λίγο παράξενα τὸ ὄνομά του κοντὰ στοὺς ἄλλους ἀνθρωπισμούς καθὼς ἐξηγεῖ καὶ κατακτᾷ τὸν κόσμο. Μιὰ σύλληψι θεωρεῖται ἐπιστημονικὴ, ὅταν πραγματώνεται ἀπὸ τὴν τεχνικὴ. Ἀρχίζει δηλαδὴ νὰ χάνη ἡ ἐπιστῆμη, με ὅσα πραγματοποεῖ, τὸν ἐπιστημονικὸ της χαρακτήρα καὶ γίνεται περισσότερο πρακτικὴ. Με τὴ διείσδυσι πὸν κάμνει στὴ φύσι φαίνεται πὸς καθιστᾷ περιττὴ τὴν παρουσίαι τοῦ Θεοῦ, ὅταν δὲν διαπιστώνη τὴν «ἀνυπαρξίαι» του. Ὁ ἐπιστημονισμός, πὸν ἀναζῆ σήμερα, δημιουργεῖ στὸν ἄνθρωπο τὸ συναίσθημα ὅτι ἡ ἐπιστῆμη καὶ ἡ τεχνικὴ ἐνωμένες μποροῦν νὰ βοηθήσουν στὴν ἐξέλιξι καὶ μεταμόρφωσι τῆς φυσικῆς ἱστορίας σὲ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐπιστῆμη, λέγεται, εἶναι τὸ μέσον πὸν θὰ κατευθύνη μ' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος τὸν κόσμο. Ἔτσι ὁ ἀθεϊσμός παῖνει νὰ εἶναι ἀπλὴ μεθοδολογία καὶ ἀποκτᾷ χαρακτήρα ἀνθρωπιστικόν. Ὁ ἄθεος εἶναι ἐκείνος πὸν ἀναλαμβάνει τὴν εὐθύνη τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος παίρνοντας τὰ πὸ ἀποτελεσματικὰ μέτρα. Ὁ ἀθεϊσμός προβάλλει πᾶ σὰν διαθέσει ἀναλήψεως τῆς πληρότητος τῶν ἀνθρωπίνων εὐθυνῶν.

Με τὴν ἐπιστῆμη ἀλλάζον καὶ οἱ σχέσει τοῦ ἀνθρώπου με τὴ φύσι. Τρεῖς βιομηχανικὲς ἐπαναστάσει με τὴν καθοδήγησι τῆς ἐπιστῆμης ἀλλάξαν τῆς σχέσει τοῦ ἀνθρώπου με τὴ φύσι. Αὐτὲς εἶναι:

- α) Ἡ ἐφεύρεσι τῆς ἀτμομηχανῆς.
- β) Οἱ ἐφαρμογὲς τοῦ ἠλεκτρισμοῦ.
- γ) Ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια.

Σιγά-σιγά ὁ ἄνθρωπος με τῆς καινούργιες του κατακτήσει ἀντικαθιστᾷ τὸ φυσικὸ με τὸ τεχνητὸ περιβάλλον. Ἔχουμε μιὰ ἐποχὴ προμηχανικὴ, ὅπου ἀναπτύσσεται πὸν στενὰ ἡ σχέσι ἀνθρώπου-φύσεως καὶ μιὰ μεταμηχανικὴ ἐποχὴ, ὅπου τὸ κέντρον γίνεται ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος. Κατὰ τὴν προμηχανικὴ περιόδο ὁ ἄνθρωπος ζῆ μεσα στὴ φύσι σὰν ἄνθρωπος τῆς ὑπαίθρου καὶ χειροτέχνης. Ἡ ἐπαρῆ με τὴ φύσι ἐπέβαλε τὸ ρυθμὸ της (χωράφι,

νερό, δάσος, ζῶα κλπ.) στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Στὸ περιβάλλον αὐτὸ ἡ «γνώσις τοῦ χρησιμοποιεῖν» ἦταν καὶ «γνώσις τοῦ συμπαθεῖν». Καὶ ὡς τέτοια τὸν ἔφερε πὸν κοντὰ στὸ Θεό, τοῦ ὁποῖου δημιουργία εἶναι ἡ φύσις. Σωστὰ παρετήρησε ὁ Renan, ὅτι ἡ ἔρημος εἶναι μονοθεϊστικὴ.

Σήμερα ἔχουμε ἐξαφάνισι τῆς ὑπαίθρου εἰς ὄφελος τῆς πόλεως. Ὁ ἄνθρωπος ζῆ σὲ τεχνητὸ περιβάλλον. Ὁ σημερινὸς κόσμος μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ σὰν *desacralisé*. Ἔχασε τὸν ἱερὸ καὶ ἅγιο χαρακτήρα του. Σ' αὐτὸν μπορεῖ νὰ συναντήσῃ ὁ ἄνθρωπος ὄχι πᾶ τὸ Θεό, ἀλλὰ τὸν ἑαυτό του. Ἔτσι ὁ κόσμος χάνει τὸ θρησκευτικὸ του χαρακτήρα. Ἔχει βέβαια παρατηρηθῆ, ὅτι ὁ Χριστιανισμός παρέδωσε τὸν κόσμο στὸν ἄνθρωπο. Ὁ κόσμος, εἶπε, εἶναι δικός σας. Ἐσεῖς εἰσθε τοῦ Χριστοῦ, ὁ Χριστὸς εἶναι τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ ὁμῶς ἐξαφανίζεται τώρα. Τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα χάνει τὴ φυσικὴ του βάσι. Ὁ Θεὸς δὲν διαβάζεται μεσα στὸν κόσμο. Τὸ διάστημα πὸν ἄλλοτε προκαλοῦσε δέος καὶ φρίκη γίνεται τώρα ἀντικείμενο κατακτητικῶν διαθέσεων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀντικατάστασις τῆς με θρησκευτικῆς διθεσι θεωρήσεως τοῦ κόσμου με μιὰ διάθεσι ἐνδοκοσμικῆς δράσεως δημιουργεῖ τὸν ἐνδοκοσμικὸν ἀνθρωπισμό.

β) Ὁ πολιτικὸς ἀνθρωπισμός.

Ἐδῶ κι' ἔναν αἰῶνα ἔχουμε τὴν ἐκρηξι τῆς θυέλης τοῦ ἀθεϊσμοῦ πὸν εἶναι ἀπόλυτος γιατί ἀρνεῖται τὸ Θεὸ καὶ θετικὸς γιατί εἶναι ἀντιθεϊσμός. Ὁ ἀθεϊσμός αὐτὸς προβάλλει σὰν ριζοσπαστικὸς ἀνθρωπισμός. Ὁ Θεός, λέγει, εἶναι ἐμπόδιο στὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ αὐτὸ τὸ ἐμπόδιο πρέπει νὰ φύγη. Σήμερα ἔχουμε ἀνθρώπους πὸν γεννήθησαν ἄθεοι. Ὁ κόσμος αὐτὸς ἔχει μιὰ ἐνοτικῶδη δυσπιστία πρὸς ὄσους μιλοῦν γιὰ τὸ Θεό, γιατί φοβάται πὸς θέλουν νὰ τοῦ ἐπιβάλουν τὴν ἐξουσία τους. «Ὅποιοι μοῦ μιλάει γιὰ τὸ Θεό, λέγει ὁ Proudhon, θέλει ἡ τὴν τσέπη μου ἢ τὴ ζωὴ μου».

Ἐπὶ πολλὰ χρόνια ἡ πολιτικὴ διάστασις τοῦ ἀνθρώπου ἦταν κάτι πὸν περιοριζόταν σὲ ἕναν, σὲ λίγους, σὲ μιὰ τάξι. Τώρα ὁ

ἄνθρωπος ἀποκτᾶ συνείδησι τῆς πολιτικῆς του ὑποστάσεως. Ὁ Θεὸς λοιπὸν προβάλλει σὰν ἐμπόδιο γιὰ τὴν προσωπική τους ἀνάπτυξι καὶ τὴν πολιτική τους ἐξέλιξι. Φοβοῦνται νὰ μὴ μείνουν σὲ μιὰ κατώτερη κατάστασι καὶ γι' αὐτὸ τὸν ἀρνοῦνται. Ἡ νοοτροπία τῆς μάξης εἶναι νοοτροπία τῶν ἀνθρώπων ποὺ μεταμορφώνουν τὴν ὕλη σὲ κάτι χρήσιμο «δι' ἑαυτῶν καὶ δι' ἑαυτούς». Ἡ culture τους προέρχεται ἀπὸ ὅ,τι κάμνουν. Εἶναι πολιτική, οἰκονομική, κοινωνική. Σύνδρομο τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ μεταβολὴ τῆς ἐννοίας τοῦ σοφ. οὔ. Ὁ παλιὸς σοφὸς εἶναι ἰκανοποιημένος γιατί γνωρίζει. Τώρα δίνεται ἀπόλυτη προτεραιότης στὴ δ ρ ᾱ σ ι. Ὁ Hegel ἐκτιμᾷ ἀκόμη τὴ σοφία. Ὁ Μάρξ κινεῖται μὲ γνώμονα τὴν πράξι. Ὁ Θεὸς εἶναι, λέγει, ἡ προβολὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸν οὐρανό. Ἡ ἄρνησις τοῦ Θεοῦ ξαναδίνει τὸν ἄνθρωπο στὸν ἑαυτὸ του. Γιὰ τὸν κομμουνιστὴ ποὺ προϋποθέτει τὴν ἀθεΐα ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν τύχη του. Ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει τὸ μαρξισμό εἶναι ἡ βασικὴ καὶ θεμελιώδης διαβεβαίωσις, ὅτι εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα ὁ ἀθεϊσμός καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις. Ἀπελευθερώνεται ὁ ἄνθρωπος μόνος του διὰ τῆς ἐργασίας. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου προκύπτει ἀπὸ τὴν αὐτάρκειά του. Ἐνας ποὺ ζῆ χάρις σὲ κάποιον ἄλλον εἶναι ἐξηρημένος, ἄρα ἀνελεύθερος. Ἐφ' ὅσον ὀφείλω τὴν ὑπαρξί μου σὲ κάποιον ἄλλον, δὲν εἶμαι ἐλεύθερος. Αὐτὸ λέγει ὁ Μάρξ. Μὲ τὴ φιλοσοφία δὲ τῆς ὀριμότητός του προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ πὼς ὅσο πῶ ὀρθοκεντικὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος, τόσο πῶ ἴλιγο ἄνθρωπος εἶναι καὶ ἀντιστρόφως. Γι' αὐτὸ χτυπᾷ κάθε ἀντικειμενικὴ ἀξία. Στὸν καπιταλισμό, ὅπως καὶ στὴ θρησκεία, ὁ ἄνθρωπος γίνεται σκλάβος, ἐκεῖ στὸ χρυσό, ἐδῶ στὸ Θεό. Μόλις ὅμως ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τὴν κατάστασι αὐτῆ, ξαναβρίσκει τὸν ἑαυτὸ του καὶ τοὺς ἄλλους καὶ γίνεται ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἐδῶ, ὑπεύθυνος γιὰ τὸ μέλλον του καὶ τὴν τύχη του.

γ) Ὁ ἠθικὸς ἀνθρωπισμός.

Παλαιότερα ἄθεος ἐσήμαινε τὸν ἀκόλαστο, ἓνα τύπο Δὸν Ζουάν. Σήμερα ὅμως ὁ ἄθεος δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην κάτι τέ-

τοιο. Παρουσιάζουν ἀρκετὲς ἐκδηλώσεις ἠθικῆς ὁμοιᾶς μ' αὐτὲς τῶν χριστιανῶν. Τὴν ἀγάπη κατὰ τὸν Camus τὴ γεννᾷ ὁ ἀθεϊσμός. Ἄν εἶμαι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, λέγει, εἴτε μὲ ἀγαποῦν εἴτε ὄχι, δὲν θὰ ἀπολαύσω κάποτε τὸ πλήρωμα τῆς ἀγάπης ἐκεῖ; Ἐφ' ὅσον ὅμως εἶμαι τυφλὸ ὄν, περιορισμένο, καθαρὰ γήινο, ἔχω ἀνάγκη τῆς παρουσίας καὶ τῆς ἀγάπης τῶν ἄλλων. Ἡ ἰδιότης τοῦ ἀθεοῦ δὲν σημαίνει ἠθικῶς τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν ἐπιθυμία νὰ ὑπάρχωμε ὄχι ἐν σχέσει πρὸς τὸ Θεό, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἄλλους. Χαρακτηριστικὰ λέγει ὁ Jean-paul: «Θὰ προτιμοῦσα νὰ ὑπάρχω ὄχι σὲ σχέσει μὲ τὸ Θεό, ἀλλὰ μ' ἐκείνους ποὺ εἶναι ἀδέρφια μου γιατί συμμερίζονται τὴν κατάστασί μου, ἂν καὶ ἡ δική τους εἶναι χειρότερη ἀπ' τὴ δική μου».

Συνέπεια τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν εἶναι ἡ ἐξαφάνισις τῆς ἐννοίας τῆς ἁμαρτίας. Στὴν ἐξαφάνισι τῆς ἐννοίας τῆς ἁμαρτίας πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἐξαφάνισις τῆς ἐσωτερικότητος ἀπὸ τὸν ἄθεο. Ἐσωτερικότης ὑπάρχει μόνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὁ χριστιανὸς εἶναι ὑπεύθυνος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἱστορίας, ὁ ἄθεος εἶναι ὑπεύθυνος μόνον ἔναντι τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ ὅπως τὴν νοιώθει αὐτὸς μέσα στὴν τεχνοκρατία. Ἐπομένως καὶ ἡ ἔννοια τῆς εὐθύνης μέσα στὸν ἀθεϊσμό χάνει τὸ βάθος της, γίνεται ἀφόρητα ὀρηχὴ καὶ ἀφηρημένη. 1

★

Αὐτὸς εἶναι σήμερα ὁ ἀθεϊσμός, ὅπως μᾶς τὸν παρουσιάζει ὁ Lacroix. Φυσικὰ ὅσα ἀναφέρει ἰσχύουν κυρίως γιὰ τὸ δυτικὸ κόσμο καὶ τὶς χῶρες τῆς δύσεως. Ὅμως, ὅπως ἐξελλίσσεται σήμερα ἡ ζωὴ, δὲν θὰ ἀργήσουν—ἀρχισαν ἤδη— νὰ πολιτογραφηθοῦν οἱ ἰδέες αὐτῆς καὶ στὴ δική μας πνευματικὴ ζωὴ. Ὁ ἐπιστημονισμός, ἡ αὐτάρκεια τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀποξένωσις ἀπὸ τὸν οὐρανό, ἡ ζωὴ μέσα σὲ τεχνητὸ περιβάλλον, ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὴ φυσικὴ ζωὴ, εἶναι φαινόμενα ποὺ δὲν εἶναι ξένα καὶ στὸ δικό μας πνευματικὸ χῶρο. Καὶ φυσικὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀντιμετωπισθοῦν, ἂν δὲν θέλομε νὰ θρηνοῦμε αἰῶιο ἀκόμη χειρότερα πνευματικὰ ἐρεΐσια. Τί πρέπει ὅμως νὰ γίνῃ;

Πρῶτα-πρῶτα δὲν πρέπει νὰ νομίσουμε

πὼς θὰ διορθωθοῦν τὰ πράγματα μὲ μιὰ διανοητικὴ μονάχα ἐργασία. Ἡ θεωρητικὴ ἀντιμετώπισις του πρέπει βέβαια νὰ γίνῃ, γιατί πολλά ἀπὸ ὅσα λέγονται ἀπὸ τὸν σύγχρονο ἀθεϊσμό δὲν στέκουν ἢ ἀποτελοῦν θεληματικὴ παραποίηση τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα σημειώνουμε π. χ. τὸ ὅτι θεωρεῖ ὁ ἀθεϊσμός τὴν περὶ Θεοῦ Δημιουργοῦ πίστι σὰν μιὰ σχέσι αἰτιώδη μὲ τὸν κόσμο ὥστε νὰ κατεβάξῃ τὸ Θεὸ στὴν τάξι τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου αὐτοῦ ἢ τὸ ὅτι θεωρεῖ τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ Θεοῦ σὰν κάτι τὸ ἐκτατό, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ ὑπερβατικότης τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ βοηθῆ πνευματικῶς καὶ ὅτι «ἐν αὐτῷ (καὶ δι' αὐτοῦ) ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν». Ὅμως δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἡ πλευρὰ αὐτὴ γιατί ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὅρια καὶ τὸ σκοπὸ τοῦ παρόντος ἄρθρου.

Ὁ ἀθεϊσμός μπορεῖ, ἂν τὸν προσέξουμε καλὰ καὶ στοχαστικά, νὰ μᾶς βοηθήσῃ ἀρνητικὰ σὲ μιὰ διαλεκτικὴ τῆς καρδιάς μας. Γιατί εἶναι γεγονός πὼς ἐμεῖς οἱ πιστοὶ πολλὰς φορὰς κλυδωνιζόμεθα μεταξὺ πίστεως καὶ ἀπιστίας. Θὰ ἦταν μεγάλο γεγονός ἂν ἡ ἀπολογητικὴ μας ἐναντι τοῦ ἀθεϊσμοῦ ἔπειθε ἐμᾶς τοὺς ἴδιους! Δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερο ἐπιχείρημα ἐναντίον τοῦ ἀθεϊσμοῦ ἀπὸ τοὺς παλλομένους ἀπὸ ζωντανὴ καὶ βαθεῖα πίστι χριστιανούς.

Ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ ἀθεϊσμοῦ πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ ἀνθρώπους πὸν καρποφοροῦν. Ὁ ἀθεϊσμός προβάλλει σὰν σύστημα ζωῆς, σὰν διαμορφωτὴς καὶ ἐμπνευστὴς ἐνὸς νέου τύπου ἀνθρώπων. Αὐτὸν τὸν τύπο θέλει νὰ ἐπιβάλλῃ στὶς πλατειὲς μάζες. Καὶ ἓνα σύστημα ζωῆς πὸν δρᾷ μέσα στὴν καρδιὰ τῆς κοινωνίας δὲν ἀντιμετωπίζεται μὲ λόγια. Ἀντιμετωπίζεται μονάχα μὲ ζωὴ. Μὲ τὴν πληρότητα τῆς ζωῆς τῶν πιστῶν πὸν καταναγάζεται ἀπὸ οὐράνιο φῶς καὶ νόημα. Στὸ δυναμικὸ ἀθεϊσμό, πὸν προβάλλει σὰν πολιτικὸς ἀθεϊσμός, θὰ ἀντιταχθῇ ἄ-

ποτελεσματικὰ ὁ δυναμισμός τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν πιστῶν, καὶ ὁ προφητισμός τῶν χριστιανῶν. Στὴν πράξι πὸν βοηθεῖ στὴν ἀνάπτυξι τοῦ ἐπιστημονισμοῦ πρέπει νὰ ἀντιπροβληθῇ ἡ ἀγάπη πὸν θὰ βοηθήσῃ καὶ τὴν ἐπιστήμη νὰ μὴ γίνῃ εἶδωλο καὶ φόβητρο τοῦ δημιουργοῦ τῆς, τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀνθρώπο θὰ φέρῃ πρὸ κοντὰ στὸν ἀνθρώπο καὶ θὰ διώξῃ τὴν ὑποψία πὸν βαρβαίνει τὴν προσφορὰ τῆς ἀλήθειας τοῦ Χριστοῦ. Γιατί κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδρασι τοῦ ἀθεϊσμοῦ θρησκεία καὶ ἐκμετάλλεσι οὐποιασδήποτε μορφῆς ἔχουν τόσο ταυτισθῆ, ὥστε ὁ Θεὸς νὰ θεωρητῆ «σκιάχτρο τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιάς» καὶ ἡ θρησκεία «ᾧπιον τοῦ λαοῦ», ἱκανὸ νὰ κοιμίσῃ τὸν ἀνθρώπο γιὰ νὰ μὴ ζητήσῃ ποτὲ τὴν ἐλευθερία του, τὴν ἀνάπτυξί του, τὰ δικαίωμά του πάνω σὲ τούτη τὴ γῆ.

Ὁ ἀθεϊσμός καὶ ἡ διείδουσις του στὶς καρδιὰς τῶν ἀνθρώπων μᾶς δίνει τέλος τὴ δυνατότητα νὰ ἀσκήσωμε μιὰ γερὴ κριτικὴ στὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ μας μὲ σκοπὸ νὰ νοιώσωμε ἐκείνον τὸ παλιὸ παράπονον τοῦ Θεοῦ: «δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι». Αἱ ἀντινομίαι τῶν πιστῶν, ἡ διάσπασις μεταξὺ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ φαίνεσθαι στὴ ζωὴ τους, ἡ προσκόλλησι στὸν τύπον καὶ ἡ ἄρνησις τῆς οὐσίας δημιούργησαν μιὰ τόση δυσπιστία στοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὸ Θεὸ τῶν χριστιανῶν, ὥστε μιὰ ριζικὴ μεταβολὴ καὶ μιὰ ἀναγέννησις, πὸν νὰ ἐκδηλώνεται σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, θὰ μπορούσε νὰ ἀποστομώσῃ τὸν ἀθεϊσμό καὶ νὰ ἀχρηστέψῃ ὅλα του τὰ ἐπιχειρήματα. Ἡ συνέπεια τῶν χριστιανῶν στὴν πίστι τους καὶ ἡ συμμετρῆ μ' αὐτὴν ζωὴ τους θὰ ἐπιβληθοῦν «ἐκ τῶν ἔνδον» στὸ σύγχρονον ἀνθρώπο. Θὰ τοῦ κυριεύσουν τὴν καρδιά. Καὶ σήμερα νικητὴς εἶναι ὁποῖος κυριεύει καρδιὰς!





## Ο ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

### 1. Η εργασία αποτελεί μέσον θεραπείας;

Μετά την Έδεμ, όπου ο πρώτος άνθρωπος όφειλε να καλλιεργή μέσα στην ευτυχία τον κήπο του Παραδείσου, η εργασία φαίνεται να του έχη επιβληθή σαν τιμωρία της ανυπακοής του. «Επικατάρατος ή γη εν τοις έργοις σου εν λύταις φαγή αυτήν πάσας τας ημέρας τής ζωής σου εν ιδρώτι του προσώπου σου φαγή τον άρτον σου».

Άλλά γιατί να μη δεχθοῦμε πώς αυτός ο νόμος τής εργασίας βρισκόταν σε συμφωνία με την νέα φύσι του άμαρτωλού και ευπαθοῦς ανθρώπου; Η εργασία δέν θα ήταν μια τιμωρία για την τάσι του ανθρώπου να διακυβερνήση τό σύμπαν, αλλά θα ήταν μια ανάγκη δοκιμασίας τής νέας του προσωπικότητας, ή όποία, για ν' άποκτήση ύπόστασι και ν' άνθιση, θάπρεπε στο έξής να θέση σε έφαρμογή τίς δυνατότητές της στην παραγωγή ή μάλλον στην μεταμόρφωσι τής ύλης και των δυνάμεων τής φύσεως, οί όποιες πιά δέν θα του ήταν ύποταγμένες από κάποιο προνόμιο.

Η εργασία θα συντελοῦσε στην ψυχική ανάτασι του ανθρώπου για να κατακτήση ξανά τή χαμένη βασιλεία; θα ήταν τό μέσον για την επίτευξι ενός προορισμού όχι μόνο σωματικού, αλλά γενικώς ανθρώπινου που θα εδνοοῦσε την έλπίδα τής ψυχής και του πνεύματος. Η εργασία θα γινόταν συνήθεια στη ζωή του ανθρώπου. Θ' αποτελοῦσε τό βοτάνι που δωρήθηκε άπ' τό Θεό, για να έξυψώση τον πεσμένο άνθρωπο.

Η κείρα έπιβεβαιώνει αυτή την πρότασι;

Η εργασία έχει τούς κινδύνους της.

α) Κίνδυνοι για τό σώμα, του όποιου είναι ύποχρεωμένη να έξασφαλίζη τή διατροφή. Είναι συχνά πολύ σκληρή, έξ αιτίας των κόπων που έπιβάλλει,

άπό την πρόωγη φθορά του οργανισμού που προκαλεί ή χορήσι, από τά δυστυχήματα των όποιων γίνεται αίτια, άσχέτως του αν ύπάρχη λάθος ή άπροσεξία του ανθρώπου.

Δυστυχήματα που συνεπάγονται σωματική άναπηρία, όπως έγκαύματα, παραληγίες κλπ. Άσθένειες έπαγγελματικές (πυρετίαισις μεταλλωρύχων, άκτινοβολία κλπ.). Έγκεφαλικά τραύματα όφειλόμενα σε ύπερκόπωσι.

Η εργασία προξενεί κινδύνους στον οργανισμό. Οί άπαιτήσεις της για την παραγωγή και τον ρυθμό τής ζωής—στην έποχή μας—μποροῦν να φθάσουν μέχρι του σημείου να σκοτώσουν τον άνθρωπο, από άδυναμία του σώματός του να άνθέξη σε τέτοια έντασι.

β) Κίνδυνοι για τό πνεῦμα; έφ' όσον ή εργασία ιδιοποιείται τόσο πολυ την δραστηριότητα του σώματος, ο άνθρωπος δέν μπορεί ούτε να σκεφθή, ούτε να κρίνη, ούτε να εκλέξη. Στο τέλος ο εργάτης δέν είναι παρά ένα ρομπότ που κυριαρχείται από τό ένστικτο και τίς στοιχειώδεις ανάγκες. Εδτυχώς τό πνεῦμα έπαρωτηνεί μέσα του και έπαναστατεί σε μια τέτοια ύποδούλωσι. Ο άνθρωπος ύποφέρει, επειδή δέν είναι πιά ο κύριος τής ζωής του, τής όποίας όμως θα μποροῦσε να ξαναπάρη τά ήνία, αν του προσφέρονταν πιά είνουικές συνθήκες.

γ) Κίνδυνοι για την ψυχή, ή όποία έχει ανάγκη από μια άτμόσφαιρα έλευθερίας, για να γνωρίση και να νοιώση τό άφηρημένο: τό ώραίο, τό καλό, τό άληθινό. Όταν όμως τό πνεῦμα είναι κυριευμένο από τό άπτό και τό συγκεκριμένο, δέν άντιλαμβάνεται τίς έννοιες αυτές.

Η ψυχή, λοιπόν, καταπιεσμένη δέν τολμάει πιά να στραφή προς την άνιδιοτελή άγάπη. Περιορίζεται σε φτωχές διακρίσεις χωρίς ευρύτητα που άφίνουν άνικανοποίητες τίς ένδόμυχες φιλοδοξίες της για τό

ἄπειρο καὶ πὸν ἐξαντλοῦν σύντομα τὸν ἐν-  
θουσιασμό. Πόσες ζωὲς σέρονται χωρὶς  
ἐλπίδα, συντριμμένες ἀπὸ τὴν ρουτίνα τῆς  
καθημερινῆς δουλειᾶς, ἀπὸ τὴν πεζότητα,  
ποὺ τὶς ὀδηγεῖ στὸ θάνατο, ἀπὸ μονοπάτια  
ζοφερά κι' ἀπόμακρα.

Καὶ μολαυτὰ ἡ ἐργασία πὸν εἶναι νό-  
μος ἀνθρώπινος, δὲν γίνεται ἐπικίνδυνη πα-  
ρὰ μόνο στὴν ὑπερβολή, πὸν μπορεῖ νὰ ὀ-  
φείλεται εἴτε στὴ σκληρὴ ἀνάγκη πόρων  
ζωῆς, εἴτε ἀκόμα στὴν ὑπέρομετρη φιλοδο-  
ξία ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ πρόσκαιρης δόξας.  
Ἐλαττωμένη στὰ θεμιτὰ της ὄρια—σαράν-  
τα ὥρες τὴν ἐβδομάδα ἀποτελοῦν βάσι πα-  
ραδεκτὴ—γίνεται εὐεργετικὴ γιὰ τὸ σῶ-  
μα, τὸ πνεῦμα, τὴν ψυχὴ.

### Ἡ ἐργασία εἶναι εὐεργετικὴ.

Ἡ ἐργασία εἶναι κατ' ἀρχὴν εὐεργετι-  
κὴ γιὰ τὸ σῶμα, τοῦ ὁποῖου ἐνισχύει τὶς  
νευρο-μυϊκὲς συνδέσεις, ἐπισπεύδει τὶς ἀν-  
ταλλαγές, ἀκονίζει τὶς αἰσθήσεις, συναρ-  
μῶζει καὶ ἑναρμονίζει τὶς ἐνέργειες. Ἡ  
δράσις συγκρατεῖ καὶ πειθαρχεῖ τὶς δυνά-  
μεις. Εἶναι ἕνας παράγων φυσικῆς ἰσορ-  
ροπίας καὶ σωματικῆς ἡρεμίας ἐφ' ὅσον δὲν  
ἀπαιτεῖ καθόλου ἐπαναλήψεις χειρονομιῶν,  
οἱ ὁποῖες δημιουργοῦν μυϊκὲς ὑπερτροφίες.  
Ἄλλὰ, πὸν ἀπλᾶ, δὲν πρέπει νὰ παραλεί-  
ψουμε νὰ ποῦμε πόσο ἡ ἐργασία ἐξασφαλί-  
ζει τοὺς πόρους ζωῆς, κι' ἐδῶ ἀκριβῶς βρι-  
σκεται τὸ πὸν οὐσιῶδες κίνητρό της.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πνεῦμα, αὐτὸ βρῖσκει  
στὴν ἐργασία τὴν ἀσφάλεια τῆς μετατρο-  
πῆς τῶν σκοπῶν του σὲ πράξι, οἱ ὁποῖοι  
χωρὶς αὐτὴν θὰ ἔμεναν ἀπραγματοποίητοι.  
Στὴν ἐργασία τὸ πνεῦμα συγκρίνει τὶς ἰ-  
δέες του μὲ τὴν πραγματικότητα, τὶς ἀρ-  
χές του μὲ τὶς πράξεις, οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ  
εἶναι οἱ καρποὶ αὐτῶν.

Καὶ ἡ ψυχὴ ἐξευγενίζεται ἔτσι ἀπὸ τὴν  
ἄσκησι στὴν ὁποία ὑποβάλλεται, ἀπὸ τὴν  
διοχέτευσι τῶν ὀνειρῶν της σὲ δραστηριό-  
τητα, κι' ἄλ' αὐτὰ χάρις στὸ μεγάλο δῶ-  
ρο τῆς ἐργασίας, πὸν δίνει βάσι στερεὴ  
στὶς ἐπιθυμίες τῆς ψυχῆς ν' ἀνέβῃ ψηλό-  
τερα.

Ἔτσι ἡ ἐργασία γίνεται μέσον ὑγείας  
σωματικῆς καὶ ἀξίας ἠθικῆς, γιατί ἡ προ-  
σωπικότης προάγεται σὲ ὀριμότητα ἀπὸ

τὴν ἐπιτυχὴ ἀντιμετώπισι τῶν συγκρούσε-  
ων πὸν γεννιοῦνται στὴ συνάντησι μὲ τὸν  
κόσμο—καὶ ξέρομε καλὰ πὸς ἡ ἐνεργη-  
τικότης πὸν θὰ ἔμενε ὑπνώπουσα θ' αὐ-  
τοκαταστρεφόταν.

### 2. Πὸς θὰ γίνεταὶ χρῆσις τῆς ἐργα- σίας στὴν θεραπευτικὴ.

α) Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς  
θεραπείας τῶν ἀσθενῶν.

Ἡ ἀσθένεια, ὅποια κι' ἂν εἶναι, εἶναι  
ἀκόμα πὸν σοβαρὴ στὶς φυσικῆς, ἠθικῆς  
καὶ κοινωνικῆς της συνέπειες, ἐπειδὴ ἄ-  
χρηστεύει τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ ἀνθρώ-  
που. Μόλις πρὸ ὀλίγου ὁ ἄρρωστος ἦταν  
ἀπορροφημένος στὴν ἐργασία του κι' ἐκεῖ  
εὗρισκε τὴν αἰτία γιὰ νὰ ζῆ, ἀλλὰ καὶ τὴν  
ἰσορροπία του. Ὅλα φαίνονται νὰ τοῦ λεί-  
πουν, ἀφοῦ, καθὼς τὸ σῶμα καταλαμβάνει  
τὴν πρώτη θέσι στὴ συνειδησι μὲ τὸν  
πόνο του καὶ τὶς ἀπαιτήσεις του, κάθε δρα-  
στηριότητα τοῦ εἶναι ἀπαγορευμένη. Αὐτὴ  
ἡ καταδίκη σὲ μακροχρόνια ἀνάπανσι εἶ-  
ναι μὰ ἀπὸ τὶς πὸν συνταρακτικῆς συνέ-  
πειες τῆς ἀρρώστιας: ἀποπλίζει τὸν ἄρρω-  
στο, τὸν κάνει νὰ ἀμφιβάλλῃ γιὰ τὸν ἑαυ-  
τό του, τὸν ὠθεῖ τέλος πολὺ γρήγορα νὰ  
ἀποχωρήσῃ ἀπ' τὴν ζωὴ, ἀνοίγοντας ἔτσι  
μέσα του μίαν ἄβυσσο πὸν πολὺ δύσκολα  
θὰ γεμίσῃ. Ἄρα ὑπάρχει συχνὰ σ'  
αὐτὸ τὸ σημεῖο κάποια ἀδεξιότητα τοῦ για-  
τροῦ. Εἶναι ἀρὰ γε τόσο βέβαιος πὸς εἶναι  
ἀνάγκη νὰ ἀπαγορεύσῃ παρευθὲς ἀπολύ-  
τως κάθε ἐνέργεια στὸν ἄρρωστο, καί, ἂν  
τὸ σῶμα πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ εἶναι ἔτσι  
περιωρισμένο, εἶναι βέβαιος πὸς ἡ πλήρης  
ἀνάπανσις, ἡ ὁποία προϋποθέτει συγκατά-  
θεσι τῆς θελήσεως, θ' ἀποκτηθῇ μὲ εὐκολία;

Νομίζομε πὸς—ἐκτὸς ἀπὸ περιπτώσεις  
πολὺ σοβαρῆς καὶ ἐπικίνδυνες—μπορεῖ κα-  
νεῖς ν' ἀφίην πάντα στὸν ἄρρωστο ἕνα πε-  
ριθώριο ἐνεργητικότητος, καθορίζοντάς  
τὴν ἀκριβῶς, γιὰ νὰ μὴ φθάνῃ σὲ ὑπερ-  
βολές καὶ ἐπιβάλλοντάς της σὰν ἔγκυρη θε-  
ραπευτικὴ μέθοδος. Ἔτσι ἀπ' τὴν ἀρχὴ τῆς  
θεραπείας του ὁ ἄρρωστος δὲν θ' ἀρνηθῇ  
αὐτὴ τὴν πειθαρχία νὰ ὑπακούσῃ καὶ δὲν  
θὰ χάσῃ τὴν ἔννοια τῆς προσπαθείας. Για-  
τί εἶναι ἀλήθεια πὸς χάνεται πολὺ γρήγο-  
ρα κι' ἕνας ἄρρωστος πὸν ἐπαναστατεῖ

έναντίον της νοηλείας στην άρχή της αρρώστειας του πολλές φορές συνηθίζει κι' εύχαριστείται απ' αυτή.

Πρέπει λοιπόν να δοθούν στον άρρωστο εύκαιριες απασχολήσεως όσο το δυνατόν γρηγορότερα. Π. χ. ανάγνωσις, μουσική, Ξένες γλώσσες, χειροποίητες κατασκευές που προσφέρουν σύντομα τις χαρές της επιτυχίας, μελέτες τέλος απαραίτητες, για να προπαρασκευάσουν τον άρρωστο στους νέους επαγγελματικούς του προσανατολισμούς.

Πόσοι φυματικοί δεν πέρασαν τους μακρούς μήνες της θεραπείας τους λύνοντας σταυρόλεξα ή διαβάζοντας αστυνομικά μυθιστορήματα για να καταλήξουν στην λήθη στοιχειωδών γραμματικών και αριθμητικών κανόνων. Η κούρασις δεν θα ήταν πύο μεγάλη, αν ξανάρχιζαν να ενδιαφέρονται για την μόρφωσί τους, όποτε και το μέλλον θα ήταν λαμπρό. Μέσα στο περιβάλλον του νοσοκομείου ή του σανατορίου ή αναζήτησις της συνεργασίας του άρρώστου του παρέχει την απόδειξι της αποδοτικότητός του, και πολλές φορές του άποκαλύπτει δυνατότητες που κι' αυτός ό ίδιος άγνοούσε.

β) Κατά την διάρκειαν της ενεργητικής επανεκπαιδεύσεως των άσθενών.

Είναι αυτονόητο πώς ή ανάληψις ενός έργου δεν μπορεί να γίνη μόνο παθητικά, και αν ή ενεργητική επανεκπαιδεύσι έχη έκταθ ή σχεδόν σ' όλο το πεδίο της κινησιοθεραπείας καταλήγει στη θεραπεία συντομώτερα, αφού κινητοποιεί τη θέλησι και τις άρθρώσεις.

Μιά μανούργια άγωγή θα απασχολήση ιδιαίτερα την προσοχή μας: ή εργοθεραπεία, ή όποια δεν είναι μόνο μιά απασχόλησι του άρρώστου, που συνεχίζει το έργο του φυσιοθεραπευτού, αλλά είναι πολύ συχνά και το κατ' έξοχήν μέσον αποκαταστάσεως του προσβληθέντος μέλους μέσα στο σωματικό σχήμα, επαναφέροντας μιά σπουδαία αλλά και χρήσιμη μυϊκή δραστηριότητα. Μπροστά μου έχω πολλές παρατηρήσεις για σοβαρούς άρρώστους που ξανάνοωσαν τη χαρά της ζωής χάρις στην εργοθεραπεία. Έννοείται βέβαια ότι ή χρή-

σις της εργοθεραπείας είναι άποδοτική, στους άκρωτηριασμένους π. χ. ή σ' όσους ύποφέρουν από ήμικληγική άφασία με την διδασκαλία της γραφής, ή με το νοικοκυριό για τις γυναίκες που πάσχουν από παραπληγία.

Αυτός, όπως και άλλοι τρόποι δίνουν στον άρρωστο την δυνατότητα εκφράσεως και επιτυχίας. Έχω υπ' όψη μου ένα παραπληγικό που έμαθε κοντά μας σχέδιο και ζωγραφική, ένα άκρωτηριασμένο κι' απ' τα δύο χέρια που βγήκε ίχνογράφος βιομηχανιών. Παθητικοί και έξουθενωμένοι όταν μαθαίνουν, όι τραυματίες αυτοί ξαναβιώνουν άργά ή γρήγορα μέσα σ' ένα κλίμα έμπιστοσύνης και αισιοδοξίας. Θα ήταν εύχης έργον αν πολλοί άρρωστοι άρχιζαν την ενεργητική τους αυτή επανεκπαιδεύσι από το νοσοκομείο άκόμα, κι' αν μία συνεχής δραστηριότης έλάφρυνε τους ψυχολογικούς κλονισμούς, διατηρώντας έτσι τα διάφορα ενδιαφέροντα του άρρώστου και προπαντός την όρεξι για ζωή.

γ) Κατά την διάρκεια των σταδίων της νέας κοινωνικής αποκαταστάσεως.

Ο πρώτος μας σκοπός είναι να κάνω με τον άρρωστο να ξαναθυμηθ ή τις φιλοδοξίες του, γιατί όσο άρρωστος και αδύνατος κι' αν είναι, θα ίκανοποιόταν αν είχε ένα μικρό επάγγελμα για να συμπληρώνη τη μέτρια σύνταξι, που άλλωστε μόνο μιά μέτρια ζωή μπορεί να του έξασφαλίση. Να δώσουμε τα μέσα να συμπληρώση τα σχολικά κενά και να δημηγορήση μιά νέα βάση απαραίτητη για την τεχνική του εκπαιδεύσι, άποτελει το πύο δύσκολο στάδιο, που δεν θα υπερπηδηθ ή, αν δεν ύπάρχη κάποιο ίσχυρό κίνητρο. Άλλά ξέρουμε πώς έπειδή ακριβώς κάποιος θέλει να γίνη ηλεκτρολόγος, θα συγκατατεθ ή να επαναλάβη τα κλάσματα που έχει άσφαλώς ξεχάσει και ν' άσχοληθ ή ίσως για πρώτη φορά με την άλγεβρα και την γεωμετρία.

Αυτή ή σχολική, ως το ποίμε, επανεκπαιδεύσι πρέπει να έξελιχθ ή σύντομα και να στρέφεται κατ' ευθείαν στο επάγγελμα που έχει διαλέξει ό άρρωστος. Η μαθητεία όμως αυτή, όσο γρήγορα και αν πρόπη να γίνη, έπειδή ακριβώς πρόκειται

για ἐνήλικους πού βιάζονται νά κερδίσουν τὸ ψομί τους, δὲν θά πρέπει νά θυσιάσῃ γιὰ χάρι τῆς εὐκολίας. Γιατί τὸ ἐπάγγελμά τοῦ ἀνάτηρου ἔχει σπουδαιότερη σημασία ἀπὸ καθενὸς ἄλλου ἀνθρώπου. Δὲν θά τοῦ δώσῃ ἀπλῶς μιὰ καινούργια θέσι στὴν κοινωνία, ἀλλὰ θά τὸν κἀνῃ νά ξεχάσῃ κάθε παράπονο γιὰ τὸ παρελθόν, θά ἐπουλώσῃ κάθε μνησικακία γιὰ τὴ ζωὴ καὶ ὁ φυσικὸς πόνος καὶ τὰ σωματικὰ βάσανα δὲν θά εἶναι παρὰ μιὰ πρόκλησι, γιὰ νά τὸ ξεπεράσῃ.

Ὁ ἄνθρωπος πού ἀνέβηκε αὐτὸ τὸν δύσκολο ἀνήφορο, δὲν πρέπει νά ξανακατέβῃ στὸ δρόμο τῆς εὐκολίας. Ἡ ἀνθρώπινη φιλοδοξία του δὲν πρέπει νά τσακιστῇ. Βοηθούμενος καὶ ἐνθαρρυνόμενος ἀπὸ τὶς πρώτες ἐπιτυχίες, θά συνεχίσῃ νά καλλιεργῆται, ν' αὐξάνῃ τὴν ἐπαγγελματικὴ του ἀξία. Γι' αὐτὸν πού ἡ σωματικὴ του ἀδυναμία ἢ ἡ ἀρρώστια τοῦ περιορίζουν τὶς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς, ἡ ἐργασία εἶναι ἡ καλύτερη πηγὴ χαρᾶς. Δὲν ἔχει καθόλου ἀπόθεμα δυνάμεων γιὰ νά ξοδεύῃ, ἀλλ' ὅσο πὺδ πολὺ ἐπιτηδεύεται στὸ ἐπάγγελμά του, ὅσο πὺδ κατ'ἀλλήλους γίνεται, ὅσο πὺδ πολὺ ἐκτιμᾶται, τόσο περισσότερο ἀφοσιώνεται στὴ δουλειὰ καὶ δείχνει τὴν ἀξία του.

**3. Ἔτσι εἶναι ἀλήθεια νά ποῦμε πὼς ἡ ἐργασία μπορεῖ μὲν νά σκοτώσῃ, ἀλλὰ καὶ νά ζωογονήσῃ τὸ σῶμα, τὸ πνεῦμα, τὴν ψυχὴ.**

Σκοτώνει ἢ προκαλεῖ πρόωρο θάνατο ἀπὸ τὴν ὑπερκόπωσι καὶ τοὺς κινδύνους πού περιέχει.

Ἡ ὑπερβολικὴ ἐργασία δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὴν ἀνάπαυσι νά ἀσκήσῃ τὸ εὐεργετικὸν τῆς ἔργου διὰ τῆς χαλαρώσεως καὶ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ἐνδιαφερόντων. Συντρίβει τὴν δραστηριότητα τῆς ψυχῆς ἐπαναφέροντας τὶς ἐκδηλώσεις τῆς στὸ πὺδ χαμηλὸ ἐπίπεδο.

Ἀναζωογονεῖ ὅμως τὸν ἄνθρωπο προσελκύοντας τον σὲ μιὰ αἰσιόδοξη ἀνάκτησι τοῦ σώματός του γιὰ μιὰ καλύτερη ὑπαρξί, λιγώτερο ὑποδουλωμένη στὶς στοιχειώδεις ἀνάγκες καὶ ζητώντας του μιὰ πὺδ ἐνεργητικὴ συμμετοχὴ τῆς διανοίας του, πού τὴν ἀναπτύσσει, καὶ μιὰ φιλοδοξία

τῆς θελήσεώς του πού πολλαπλασιάζει τὶς δυνάμεις του.

Ὁ ὑπέρτατος κίνδυνος εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος θεωρώντας τὸν ἑαυτὸ του κύριο τῆς ζωῆς του, ἐπειδὴ ἔχει ξεπεράσει τὶς παγίδες τῆς, ἀφίνεται νά διευθύνεται ἀπὸ τὴ δουλειὰ του καὶ ξεχνάει τὸν πνευματικὸ του προορισμό. Ἔτσι αὐτὴ περιορίζει τὸ πεδίο τῶν ἀνακαλύψεων του μόνον στὶς γήινες κατακτήσεις κι' αὐτὸς ἀποβαίνει ὑλιστής, ἐνῶ ἡ ἐργασία ἐλευθερώνοντάς τον ἀπ' τὶς ἄμεσες ἀνάγκες, θάπρεπε νά τοῦ ἐπιτρέπῃ νά ξεφεύγῃ ἀπ' τὴ φυλακὴ τῆς σάρκας.

Ἡ ἐκπαίδευσις θάπρεπε νά χρησιμοποιηθῇ γιὰ νά βάλῃ στὴ σωστὴ τῆς θέσι μέσα στὴ ζωὴ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐργασίας, πού ἐπιβάλλεται σὰν ἀγωγή, κι' αὐτὸ βέβαια χωρὶς νά τῆς δοθῇ ἡ πρώτη λύσι στὴν ἱεραρχία τῶν ἀξιών, γιατί δὲν εἶναι ἀλήθεια νά λέμε: «Ἐργάζου καὶ κάνε ὅ,τι θέλεις», ἀλλὰ «Ἀγάπα καὶ κάνε ὅ,τι θέλεις».

Καὶ τώρα γυρίζοντας στοὺς ἴδιους τοὺς ἑαυτούς μας, ἄς ἐξετάσουμε μαζί, ἂν ἡ ἐργασία μας ἀποτελῇ κύριο παράγοντα στὴ ζωὴ μας, τὸν μεγάλο παιδαγωγὸ στὶς ἀνεπάρκειές μας.

Αὐτὲς εἶναι οἱ ἐρωτήσεις πού ὑποβάλλω στὸν ἑαυτὸ μου, ἀλλὰ καὶ σὲ σᾶς. Ἄς συμφωνήσουμε ὅτι τὸ σῶμα μας διαθέτει τὰ μέσα γιὰ τὴν ἀπόκτησι τῶν ἀπαραίτητων φυσικῶν ἀντανακλαστικῶν γιὰ τὴν τελειοποίησι τοῦ ἔργου μας. Ὁ Γάλλος Jozeph Okinczye, πού ὑπῆρξε ἕνας μεγάλος χειρουργός, ἤσχολεῖτο συχνὰ μὲ τὴν ταπητουργία, γιὰ νά διατηρῇ τὴν ἐπιδεξιότητα τῶν δακτύλων του καὶ γιὰ νά δαμάξῃ τὶς ἀνησυχίες του.

Ἡ ἐπαγγελματικὴ λοιπὸν ἐργασία εἶναι ἔτσι, καθαρῶς τεχνικὰ, κίνητρό μας γιὰ πρόοδο;

Πρὸς ἐπίτευξι μεγαλύτερης ἀποδόσεως συμφωνοῦμε στὴν ἀνάγκη τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῆς ἀπαραίτητης ψυχαγωγίας; Ἔχομε συνάσθησι τῆς ἐθῆνης μας γιὰ τὴν φυσιολογικὴ μας ἰσορροπία; Δίνουμε στὸ πνεῦμα μας τὶς εὐκαιρίες νά συγκρατῆται στὸ ρεῦμα τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ κυρίως νά ἐξετάξῃ τὶς ἐξελίξεις αὐτὲς καὶ νά σκέπτεται γιὰ

μιὰ προσωπική ἐκλογή πού θά φωτίσει τὸ δρόμο μας; Ἡ ἐργασία γίνεται ἔτσι ὁ ὀδηγὸς τῆς πνευματικῆς μας ἀναπτύξεως;

Τελευταῖο καὶ κυριώτερο, δίνουμε στὴν ψυχὴ μας καιρὸ νὰ προσεύχεται; Ἡ συνεχὴς ἐπαφὴ μας μὲ τὸν πόνο τῶν ἄλλων μᾶς ἐμπνέει μιὰ ἔντονη ἀνάγκη ἰκεσίας; Ξέρομε στ' ἀλήθεια νὰ βλέπουμε τὸν Χριστὸ μέσα στοὺς ἀρρώστους μας; Μποροῦμε νὰ τοὺς παράσχωμε τὴν μαρτυρία τῆς πίστεως μας; Εἴμαστε, μέσα στὴ δουλειά μας, οἱ μάρτυρες τῆς πίστεως μας αὐτῆς; Εἴμαστε διατεθειμένοι νὰ κάνουμε τὴν ἐργασία μας ἕνα ἀφιέρωμα, μιὰ θυσία λυρωτική (sacrum facere); Ξέρομε νὰ εὐχαριστοῦμε γιὰ τὸ ὅτι, ἀπὸ κάποιον προνόμο πού δὲν ἀξιζοῦμε, ἡ ἐργασία μας τίθεται στὴν ὑπερησία τοῦ ἀνθρώπου;

Ἄλλ' ἀκόμα δεχόμαστε νὰ θυσιάζουμε χρόνο γιὰ τὴν προσευχή, γιὰ τὴν σιωπηλὴ αὐτοσυγκέντρωσι, μέσα σ' αὐτὸ τὸ μεταφυσικὸ βασίλειο, ὅπου ὁ μικρὸς μας ἑαυτὸς σφετεριστὴς καὶ κενόδοξος παραχωρεῖ τὴ θέσι στὸ Θεό; Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ λέμε: «Ἡ ἐργασία εἶναι προσευχή». Μποροῦμε ὅμως νὰ τὴν θεωρήσωμε σὰν προσευχή, ἂν τὰ κίνητρά της κατευθύνονται πρὸς τὸν Θεό.

Ἡ δρᾶσι, λέει ὁ Πασκάλ, εἶν' ἕνα παιχνίδι. Εἶναι ἡ διασκέδασι τοῦ ἀνθρώπου. Μπορεῖ ὅμως νὰ προβληθῆ σὰν ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς του, δηλαδὴ σὰν τὸ κλειδί τῆς εὐτυχίας του;

Ἄν ὁ ἄνθρωπος εἶχε γιὰ σκοπὸ τὴ μόνη εὐτυχία πού περιγράφεται μέσα στὰ ὅρια τῆς φύσεώς του, θά μπορούσε νὰ ἐκνοποιηθῆ ἐνεργώντας, διασκεδάζοντας γιὰ ν' ἀλλάξῃ τὸν κόσμον.

Ἄλλὰ ὁ χριστιανὸς ξέρεي πὼς ἡ σημασία τῆς ζωῆς του δίνεται ἀπὸ Κάποιον πού ξεπερνάει κάθε ὄν. Ξέρει πὼς καλεῖται ν' ἀλλάξῃ τὸν κόσμον, γιὰ νὰ τὸν κἀν «ἕνα περιβάλλον θεϊκό». Εἶναι συνεργάτης τοῦ

Θεοῦ. Μπαίνει τότε στὸ βασίλειο τῆς ἀγάπης, ἐκεῖ ὅπου τίποτε πιά δὲν εἶναι δυνατὸ ἀπὸ τὸ νὰ προσηλώσῃ τὸ βλέμμα του στὸ πρόσωπο Ἐκείνου πού ἀγαπάει. Ὁ χριστιανὸς ξέρει πὼς ἔχει κληθῆ γι' αὐτὴ τὴ σιωπὴ τῆς ἀνατάσεως κι' αἰσθάνεται τύψεις καὶ θλίψι, ὅσο νοιώθει πὼς δὲν εἶναι ἀφημένος στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὅμως αἰσθάνεται τὴν παρουσία Του, τότε μόνον θά μπορέσῃ, χωρὶς ὑποκρισία, νὰ ἐνδυναμώσῃ τὸ κουράγιο καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τὸν πόνο αὐτῶν πού ἔχουν περιέλθει σὲ ὀλοσχερῆ ἀδυναμία καὶ δὲν μποροῦν νὰ κάνουν καμμία δρᾶσι· μόνον τότε θά μάθῃ νὰ δεχθῆ μὲ ἀγαλλίασι τὴν ἰδέα τοῦ γήρατος πού θά τὸν ἐλευθερώσῃ καὶ πού θά ὀδηγήσῃ στὴν κατανόησι αὐτῆς τοῦ τῆς ἡλικίας.

Ἡ ἐργασία εἶναι οὐσιώδες χαρακτηριστικὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς προσωπικότητος. Ἄλλὰ μπροστὰ στὸ μυστήριο τῆς ἀπωλείας κάθε δυνατότητος δρᾶσεως ὁ γιατρὸς ξέρει νὰ ὑπογραμμίσῃ μὲ τὴν πίστι του τὴν ὑπερφυσικὴ σημασία τῆς περισυλλογῆς καὶ ν' ἀνοίξῃ στὶς ψυχὰς τίς πύλες τοῦ Παραδείσου.

Χριστιανοί, ἄς τολμήσωμε λοιπὸν νὰ δεῖξομε τὸ μεγαλεῖο τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν.

Τέλος, καὶ χωρὶς νὰ κἀν τὸν προφήτη, μπορεῖ κανεὶς, νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι σύντομα ὁ αὐτοματισμὸς θά ἐλευθερώσῃ ἀμέτρητες ὥρες πού οἱ ἄνθρωποι δὲν θά ξέρουν τί νὰ κάνουν. Ἄλλὰ τὸ ξέρομε καλὰ πὼς ἡ ἀνάταυσις πού χρησιμοποιεῖται ἄσχημα εἶναι ὀλέθρια γιὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἄν ἕνα μέρος αὐτῶν τῶν ἐλευθερῶν ὥρῶν ἀφιερωνόταν στὴν προσευχή, ἡ ὄψις τοῦ κόσμου θά γινόταν διαφορητικῆ.

Γιὰ νὰ γίνωμε οἱ ἀφυπνισταὶ τῶν ψυχῶν πρέπει νὰ δεχτοῦμε νὰ σταθοῦμε στὴ σιωπὴ τῆς λατρείας μπροστὰ στὸν Πατέρα.



## ΤΟ ΣΚΑΝΔΑΛΟ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

1. *Ἡ δημιουργία εἶναι ἡ πρώτη ἀποκάλυψι τοῦ Θεοῦ κι' ὁ ἄνθρωπος ἡ δεύτερη.*

Ὁ ὕλικός ἢ μᾶλλον ὁ αἰσθητός κόσμος ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ διάφορα προβλήματα, πού ἔχουν κατὰ καιροὺς τετὴ σχέση μετὰ τὴν οὐσία του, ἢ ὅποια μᾶς ξεφεύγει, ὅταν πάμε νὰ τὴν ἐρευνήσουμε στὶς ρίζες τῆς, ἢ σχετικὰ μετὰ τὶς διάφορες ἀμφιβολίες τῶν φιλοσόφων, ὅλοι ἀναγνωρίζουμε τὴν πραγματικὴ ὑπαρξί του, ἀφοῦ τὸν ἐρευνούμε σ' ὅλες του τὶς πλευρές.

Κι' ὄχι μόνον τὸν ἐρευνούμε—δουλειὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν αὐτὸ—παρὰ καὶ πολὺ συχνά, ὅταν ἀφήνουμε τὶς αἰσθήσεις μας, νὰ δεχτοῦν τὰ μηνύματα πού στέλνει, γεμίζουμε ἀπὸ θαυμασμό, συγκίνησι καὶ δέος μπροστὰ του.

«Ὁ ἕναστρος οὐρανὸς πάνω ἀπὸ μένα...» ἔλεγε ὁ Κάντ γι' αὐτὴ τὴ μεγαλειώδη ὁμορφιά πού ἀπλώνεται κάθε βράδυ μπρὸς στὰ μάτια μας κι' ὁ ποιητὴς τοῦ «Ἰώβ» μᾶς δίνει σ' ἕναν στίχο ὅλο αὐτὸ τὸ μεγαλεῖο: «ὅτε ἐγενήθησαν ἄστρα, ἤνεσάν με φωνὴ μεγάλη πάντες ἄγγελοί μου» (Ἰώβ ΔΗ' 7).

Μὰ δὲν εἶναι μόνον ὁ ἀστροφώτιστος οὐρανός· κι' ἡ γῆ μας ἔχει τόσες ὁμορφιές! Τὶς θάλασσες καὶ τὰ βουνά, τὰ δέντρα καὶ τὰ ζῶα, τ' ἀνθοστόλιστα λειβάδια, τὶς βαθύσκιες λαγκαδιές! Τόσα θαύματα πάνω σ' ἕναν κόκκο ἄμμου(1).

★

Αὐτὴ ἡ ὁμορφιά καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου εἶναι μιὰ πρώτη ἀποκάλυψι τοῦ Θεοῦ σὲ κάθε λογικὸ δημιούργημα(2).

(1) Ἡ Ἀγ. Γραφή ἔχει πάμπολλες περιγραφές τῆς ὁμορφιάς τῆς δημιουργίας. Ἀπὸ τὶς πιὸ χαριτωμένες εἶναι τὰ τελευταῖα κεφάλαια τοῦ Ἰώβ.

(2) Πρβλ. Β. Ἐράστου: «Χορευέτω ἡ Φύσις», «Ἀκτίνες» 1961, σελ. 135.

Αὐτὸ τὸ νόημα δίνει ἡ Γραφή στὴ δημιουργία:

«Τὰ γὰρ ἄορατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἦτε αἰδίου αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης» (Ρωμ. α' 20-21).

Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι κάτι, πού κανεὶς ποτὲ δὲ μπορεῖ νὰ τὸ νοιώσῃ ἢ νὰ τὸ γνωρίσῃ. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἀκατάληπτος καὶ ἀπερίγραπτος(3). Μετὰ τὴν ὕλικὴ δημιουργία μποροῦμε νὰ σχηματίσουμε μιὰ ἰδέα γιὰ τὴ δύναμὶ του καὶ τὴν ἀγαθότητά του.

Ἡ δευτέρη ἀποκάλυψι τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν ὕλικὴ δημιουργία εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἐμφάνισις ἐνὸς ὕλικου δημιουργήματος, προικισμένου μετὰ κάτι πού ξεπερνάει τὸν ὕλικὸ κόσμον, εἶναι ἕνα δεύτερο βῆμα τῆς ἀποκαλύψεως καθὼς καὶ μιὰ ἐκδήλωσι ἀπέραντης ἀγάπης.

Ἡ ἀπέραντη ἀγάπη ἀποδεικνύεται πρῶτα-πρῶτα ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος γίνεται λογικὸς καὶ ἐλεύθερος· ἐνῶ δηλαδὴ μετέχει τῆς ὕλης, συγχρόνως τὴν ξεπερνάει παύοντας, καθ' ἑαυτὸν, νὰ εἶναι ὑποταγμένος στὴ νομοτέλειά τῆς· δὲ μοιάζει σὰν ἕνα μηχανημα—ἔστω καὶ πολύπλοκο—καλὰ ρυθμισμένο, πού δὲν ξέρει γιατί κινεῖται καὶ τί ἔργο προσφέρει, ἀλλὰ εἶναι ὑπαρξί πού μπορεῖ ν' ἀποφασίσῃ ἐλεύθερα γιὰ κάτι. Κι' αὐτὸ εἶναι μιὰ πλούσια δωρεά, καθὼς πλούσια δωρεά εἶναι καὶ τὸ ὅτι σὰν ὑπαρξί λογικὴ κι' ἐνσυνείδητη μπορεῖ νὰ νοιώθῃ, νὰ χαίρεται τὴν ὁμορφιά τῆς δημιουργίας καὶ ν' ἀνακαλύπτῃ μέσα στὴ δημιουργία τὸ Δημιουργό.

Ἡ ἀποκάλυψι πάλι ἔγκειται στὸ ὅτι, ἡ ἐλευθερία καὶ τὰ ἄλλα ιδιαίτερα χαρίσματα, μετὰ τὰ ὅποια ἔχει προικιστῆ καὶ τὰ ὅποια ξεφεύγουν ἀπὸ τὴν νομοτέλεια τῆς ὕλης, τὸν

(3) Ἰδε λειτουργία Μ. Βασιλείου: «ἄναρχε, ἀόρατε, ἀκατάληπτε, ἀπερίγραπτε, ἀναλλοίωτε...».

κάνουν μιὰ κάποιαν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ<sup>(4)</sup>. Ἔτσι κάθε λογικὸ δημιούργημα βλέποντας τὸν ἄνθρωπο νοιώθει κάτι ἀκόμα περισσότερο σχετικὰ μὲ τὸ Θεό, παρ' ὅσο ἂν ἐβλεπε μόνη τὴν ὑπόλοιπη δημιουργία μ' ὅλη τὴν ὁμορφιά της καὶ τὸ μεγαλεῖο της. Κι' ὁ ἱδιος ὁ ἄνθρωπος θὰ μπορούσε νὰ νοιώσει τὸ Θεὸ στὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου ἀδερφοῦ του.

**2. Ὁ ἄνθρωπος λόγῳ μᾶς καταστροφῆς μέσα στὴν οὐσία του βλέπει τὸν κόσμον αὐτόνομο.**

Στὴν ἱστορία ὅμως τοῦ ἀνθρώπου ἔχει συμβῆ μιὰ καταστροφή καὶ μπρὸς στὰ μάτια του ἔχει πέσει ἓνα κάλυμμα, ὥστε νὰ μὴ μπορῇ νὰ ἰδῇ.

Τὸν κόσμον τὸν παίρνει σὰν κάτι αὐτόνομο καὶ αὐθύπαρκο. Πολλὲς φορὲς τοῦ φαίνεται ἀκατανόητος, κάτι πού δὲ δικαιολογεῖται<sup>(5)</sup>. Κι' ἀλήθεια πὼς δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ σκεφτῆ, θεωρώντας τὸν κόσμον σὰν κάτι αὐθύπαρκο, πὼς τὸ λογικώτερο εἶναι νὰ μὴν ὑπῆρχε τίποτε; Ἄν αὐτὸ δὲ γίνεται, εἶναι γιατί τὴ λογικὴ μας κάπου τὴν σταματοῦμε καὶ τὴν ἐμποδίζουμε νὰ τραβήξῃ ὅλες τίς συνέπειες μᾶς τέτοιας ὑποθέσεως.

Κυριάζοντας ἔτσι τὸν κόσμον χωριστὰ ἀπὸ τὸ Δημιουργό του, τὸν νοιώθει σὰν κάτι τὸ συμπτωματικὸ, πού τὸ κυβερνᾶνε νόμοι ἀτέγκτοι καὶ τυφλοί. Ἄλλοτε τοὺς νόμους αὐτοὺς τοὺς ἀντικαθιστοῦσαν διάφορες θεότητες. Τώρα ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἔχει βρεῖ ἀρκετούς, ὥστε αὐτὲς νὰ τίς πετάξῃ σὰν ἀχρηστες<sup>(6)</sup>. Ἐχει μάλιστα ἀναπτύξει κα-

λὰ τὴν ἔμφυτη ἰκανότητα, νὰ τοὺς ἀνακαλύπτει καὶ νὰ τοὺς περιγράφει. Αὐτὸ (τὸ συμπτωματικὸ κι' αὐτόνομο) τ' ὀνομάζει στὸ σύνολό του «φύσις», κάτι τέλειο κι' ὀλοκληρωμένο καθ' ἑαυτό, πὺ ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο του τυφλὰ κι' ἄγνωστο γιὰ ποῦ<sup>(7)</sup>. Ὁ Θεὸς ἢ δὲν ὑπάρχει ἢ κι' ἂν ὑπάρχη ἔχει ἀπομακρυνθῆ, ἀφοῦ ἔβαλε σὲ κίνησι αὐτὸν τὸν τεράστιο μηχανισμό.

**3. Καὶ στὸν ἄνθρωπο ἰσχύουν οἱ φυσικοὶ νόμοι κι' αὐτὸ δημιουργεῖ στὶς ἀρρωστημένες μας αἰσθήσεις πρόσκομμα (σκάνδαλο).**

Καὶ ὁ ἄνθρωπος; Μέσα σ' αὐτὸν τὸ θαυμάσιο μηχανισμό πὼς μᾶς παρουσιάζεται; Αὐτὴ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ λογικὴ καὶ τὰ ἄλλα του χαρίσματα πὼς θὰ μπορέσουν νὰ χωρέσουν ἐκεῖ μέσα;

Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε, πὼς ὁ ἄνθρωπος μετέχει τῆς ὕλης. Αὐτὸ τὸ ὑλικὸ μέρος τοῦ ἀνθρώπου, πὺ εἶναι τόσο προσετὸ στὶς αἰσθήσεις μας, μποροῦμε νὰ τὸ ἐξετάσουμε τόσο καλὰ ὅσο καὶ τὴν ἄλλη ὕλη. Δὲν ἔχει σημασία, ἂν ἢ ἔρουντα τοῦ ἄψυχου κόσμου ἔχει προηγηθῆ κατὰ μερικὰ χρόνια. Εἶναι ζήτημα καιροῦ καθημερινῶς κάνουμε ἓνα ἀκόμη βῆμα ἀνακαλύπτοντας κάποιο μυστικὸ τοῦ πολύπλοκου μικρόκοσμου τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι βρίσκουμε—πολὺ φυσικὰ ἄλλωστε—πὼς οἱ φυσικοὶ νόμοι ἐξακολουθοῦν νὰ ἰσχύουν κι' ἐδῶ: ἡ ἀρχὴ τῆς διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας, ἡ ὁμοιογενὴ πίεσι, τὰ τριχοειδικὰ φαινόμενα, οἱ διάφορες χημικὲς ἀντιδράσεις, τὰ ἠλεκτρικὰ φαινόμενα, οἱ ἐπιδράσεις διαφόρων οὐσιῶν, τόσα πράγματα, πὺ ἀποτελοῦν τὴ γραμμὴ τῆς φύσεως.

Ἀκόμα μποροῦμε, νὰ βροῦμε καὶ μιὰν ὠραία θεωρία γιὰ τὴν καταγωγὴ του καὶ νὰ ἔχουμε ἀρκετὰ ἐπιχειρήματα νὰ τὴν στηρίξουμε. Ἄλλωστε ἡ κατασκευὴ του ἔχει τόσες ὁμοιότητες κι' ἀναλογίες μὲ τὴν κατασκευὴ τῶν ἄλλων ζῶων! Εἶναι σπονδυλωτό, ἀνῆρει στὰ θηλαστικά, πολλαπλασιάζεται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο μ' αὐτὰ, τρέφεται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο, βλέπει μὲ ἀνάλογα ὄργανα, ἀκούει, αἰσθάνεται, κι-

(7) Στους ἀρχαίους αὐτὴ ἡ «ἀνάγκη» ἢ ἡ «εἰμαρμένη» κυριαρχεῖ καὶ στους θεοὺς.

(4) Ἡ εἰκόνα αὐτὴ, κατὰ τὴ θεολογία, πηγάζει πολὺ πῖθ πέρα, παρ' ὅσο μποροῦμε τώρα νὰ τὴν περιγράψουμε ἐμεῖς ἐδῶ. Ἄξια προσοχῆς εἶναι ἡ ἔρμηνεία τῆς δημιουργίας ἀπὸ τὸν ἅγιο Σεραφεῖμ τοῦ Σαρόβου στους περίφημους διαλόγους του μὲ τὸ Μοτοβίλοφ· ἐκεῖ μᾶς δίνει μιὰ μονιστικὴ ἀντίληψι τοῦ ἀνθρώπου τελείως ξένη πρὸς τὴ δυαλιστικὴ ἄποψι τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας.

(5) J. P. Sartre: «Le Mur»: «Τίποτε ἀπολύτως δὲ δικαιώνει τὴν ὑπαρξί του κόσμου».

(6) Σ' αὐτὴ τὴν πορεία ἀποδίδει ὁ H. U. v. Balthasar τὴν ἐμφάνισι τῆς ἀθείας κατὰ τὴ σημερινὴ μας ἐποχὴ σὲ τὴν ἔκτασι. Ἡ στασις μας ἀπέναντι τοῦ πραγματικοῦ Θεοῦ δὲν ἔχει μεταβληθῆ. Ἰδε: Die Gottesfrage des heutigen Menschen: Der unbekannte Gott καὶ Das Sakrament des Bruders.

νεῖται ὅπως ἐκεῖνα καὶ πεθαίνει ὅπως ἐκεῖνα.

«Καὶ γε αὐτοῖς συνάντημα υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ συνάντημα τοῦ κτήνους, συνάντημα ἐν αὐτοῖς· ὡς ὁ θάνατος τούτου, οὕτως καὶ ὁ θάνατος τούτου, καὶ πνεῦμα ἐν τοῖς πᾶσι· καὶ τί ἐπερίσσευσεν ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸ κτήνος; οὐδέν, πάντα ματαιότης· τὰ πάντα εἰς τόπον ἕνα· τὰ πάντα ἐγένετο ἀπὸ τοῦ χοῦς καὶ τὰ πάντα ἐπιστρέφει εἰς τὸν χοῦν». (Ἐκκλησιαστής γ' 19-20).

Κι' ἐκεῖνα κι' αὐτὸς γυρίζουν στὴ γῆ ἀπ' ὅπου ἔχουν πλαστῆ.

Ἔτσι συνεχίζουμε καὶ στὸν ἄνθρωπο, ὅπου ιδιαίτερα ἔπρεπε, νὰ βλέπουμε τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, αὐτὴ τὴ γραμμὴ τῆς φύσεως, χωρὶς νὰ νοιαζόμαστε γιὰ τίποτα πρὸ πέρα. Κι' ἡ γραμμὴ αὐτὴ εἶναι τόσο ἔντονη μπρὸς στὰ μάτια μας, ὥστε πολλὲς φορὲς ἀπορροφᾷ ὀλόκληρη τὴ σκέψι μας καὶ μᾶς ικανοποιεῖ τόσο, ὥστε νὰ μὴ ξέρωμε τί νὰ κάνουμε τὸ πέρα ἀπ' αὐτὴν.

**4. Ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ἰδῆ τὸν ἀδερφό του σὰν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Τί ἐξήγησι δίνει ὁ Pascal σ' αὐτὸν τὸ σκοτισμό.**

«Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν» (Γεν. Α' 27). Πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὴ γραμμὴ τῆς φύσεως ὑπάρχει ἡ γραμμὴ τῆς θείας ἐνεργείας. Στὸν ἄνθρωπο θὰ μπορούσε ὁ ἄνθρωπος, νὰ ἰδῆ τὸ Θεό, τοῦ ζητιέται νὰ ἰδῆ τὸ Θεό, ἡ καταστροφή ὅμως τὸν ἐμποδίζει, ὄχι μόνο γιατί ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἔχει καταστραφῆ—γιατί καὶ παρ' ὄν αὐτὰ κάτι μένει, γιὰ νὰ ἰδοῦμε, στὸν ἀδερφό μας—παρὰ πολὺ περισσότερο, γιατί τὰ δικὰ μας τὰ μάτια δὲν μποροῦν νὰ ἰδοῦν. Μᾶς ζητιέται νὰ ἰδοῦμε τὸ Θεό καὶ μεῖς βλέπουμε μόνο τὴ φύσι. Αὐτὸ θὰ μπορούσαμε, νὰ τὸ ὀνομάσουμε τὸ σκάνδαλο—τὸ πρόσκομα δηλαδή—τοῦ ἀνθρώπου: Τὸ ὅτι δηλαδή μένουμε στὴν πείρα τῶν αἰσθήσεων καὶ δὲν μπορούμε νὰ ἰδοῦμε πέρα ἀπὸ αὐτές, ἢ μᾶλλον ὅτι οἱ αἰσθήσεις μας ἔχουν καταστραφῆ καὶ δὲν μποροῦν, νὰ ἰδοῦν τὸν ἄνθρωπο σὰν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Pascal μὲ τὴ βαθεῖα παρατηρητικότητά του πρόσεξε, πὼς λείπει ἀπὸ

τὸν ἄνθρωπο ἡ ἰκανότης, νὰ ἰδῆ τὸ Θεό γενικὰ μέσα καὶ πέρα ἀπὸ τὴ φύσι. Καὶ θέτει τὸ θέμα κάπως δεοντολογικά: Πὼς ὁ Θεὸς δηλαδή ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τοῦ ἀνθρώπου στὸ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴ σωστὴ πορεία, ἐτραβήχτηκε ἐν μέρει στὴ σκία καὶ δὲν παρουσιάζεται στὸν ἄνθρωπο σαφῶς, γιὰ λόγους δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης.

«...Ἐμεινε κρυμμένος πίσω ἀπὸ τὸν πέπλο τῆς φύσεως, ἡ ὁποία μᾶς τὸν καλύπτει μέχρι τὴν σάρκωσι· καὶ ὅταν χρειάστηκε νὰ ἐμφανισθῆ, ἐκρύφτηκε ἀκόμη περισσότερο, καλύπτοντας τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύσι...» (40 Γράμμα στὴ δίδα Roannez). Καὶ στίς «Σκέψεις» του γράφει ἀνάμεσα σὲ ἄλλα:

«Ὅτι ὁ Θεὸς θέλησε νὰ κρυφθῆ... Ἀληθῶς σὺ εἶ Θεὸς κεκρυμμένος (Ἦσ. ΜΕ' 15).

Ἐὰν δὲν ὑπῆρχε καθόλου σκοτάδι ὁ ἄνθρωπος δὲ θὰ αἰσθανόταν τὴ διαφθορά του· ἐὰν δὲν ὑπῆρχε καθόλου φῶς ὁ ἄνθρωπος δὲ θὰ ἔλιπε θεραπεία. Ἔτσι εἶναι ὄχι μόνο δίκαιο ἀλλὰ καὶ ὠφέλιμο γιὰ μᾶς, νὰ ἔχη κρυφθῆ, ἐν μέρει ὁ Θεὸς καὶ νὰ ἔχη ἀποκαλυφθῆ ἐν μέρει» (Σκέψεις: 585 καὶ 586, ἀρίθμησις Brunshviég).

Ἄν καὶ ἡ παρατήρησί του εἶναι ὀρθή, θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς, πὼς τὸ ζήτημα εἶναι μᾶλλον ὄντολογικὸ καὶ λιγώτερο δεοντολογικὸ. Εἶναι ἕνα συνηθισμένο λάθος μας νὰ θεωροῦμε, πὼς ἀλλάζει ἡ στάσι τοῦ Θεοῦ ἀπέναντι στὸν ἄνθρωπο κι' ὄχι τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὸ Θεό.

**5. Ἡ ἀδυναμία αὐτὴ ὑπάρχει κι' ὅταν ἡ εἰκόνα εἶναι ἀνέπαφη.**

Ἡ ἀνικανότης μας αὐτὴ, νὰ ἰδοῦμε πίσω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, φαίνεται καθαρὰ στὴν περίπτωσι τοῦ Κυρίου. Ἐδῶ πλέον ἡ εἰκόνα δὲν εἶναι κατεστραμμένη· πρόκειται περὶ τοῦ π ρ α γ μ α τ ι κ ο ὕ ἀ ν θ ρ ῶ π ο υ· καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ «ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς» (Κολ. Β' 9). Κι' ὅμως γιὰ τοὺς πολλοὺς δὲν ἦταν παρὰ ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι καὶ ἴσως καὶ κάτι λιγώτερο, ἀφοῦ δὲν ἔβλεπαν νὰ τὸν συνοδεύουν πλοῦτος καὶ κοσμικὴ δύναμι· καὶ σ' αὐτὸν δὲ μπορούσαν νὰ ἰ-



δοῦν τίποτα πέρα ἀπὸ τὴ γραμμὴ τῆς φύσεως· «οὐχ οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσήφ, οὐδὲ ἡμεῖς οἶδαμεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα;» (Ἰω. 5' 42) (8). Ἀκόμα καὶ σήμερα γιὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ 1961 παραμένει «ὁ υἱὸς Ἰωσήφ», τοῦ ὁποίου ξέρομε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, δηλαδὴ πὺν τόσο ἐρευνοῦμε κάθε στοιχεῖο πὺν βρῖσκεται προσιτὸ στῖς αἰσθήσεις μας.

Βέβαια ὅπως παρατηρεῖ κ' ὁ Pascal ὑπάρχει ἀρκετὸ φῶς, ὡστε νὰ δείξη τὴ θεότητα, ὑπάρχουν ὅμως κ' ἐκεῖνα τὰ σημεῖα, ὅπου αὐτὲς οἱ αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου σκοντάβουν καὶ σταματοῦν.

Ἡ ταπεινὴ ἐμφάνισι κ' ἡ ἀπλότης, ἡ ἔλλειψι κάθε δυνάμεως κοσμικῆς, ἡ συναστροφορὴ μὲ τὸς φτωχοὺς καὶ ταπεινοὺς, κάθε ἀνθρώπινη ἐκδήλωσι ἀποτελεῖ γιὰ τοὺς ἄλλους ἓνα σκάνδαλο, πὺν τοὺς ἐμποδίζει νὰ ἰδοῦν πίσω ἀπ' αὐτὸ τὸ ταπεινὸ σχῆμα τὸ Θεοῦ.

Γι' αὐτὸ χρειάζεται κάτι πὺν ξεπερνάει τῖς ἀνθρώπινες δυνάμεις, γιὰ νὰ μᾶς ἀνοίξῃ τὰ μάτια νὰ ἰδοῦμε.

Χρειάζεται ἡ ἄνοδος στὸ Θαβῶρ γιὰ τὴ μεταμόρφωσι, χρειάζεται ἐκεῖνο τὸ καθάρισμα, πὺν θ' ἀφήσῃ τὸ φῶς νὰ περάσῃ καὶ νὰ φωτίσῃ τῖς αἰσθήσεις μας.

«Μακάριος εἶ Σίμων Βαροῦ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. 15' 17).

Ἔρχονται ὅμως στιγμές, πὺν κ' αὐτοί, στοὺς ὁποίους γίνονται οἱ ἀποκαλύψεις αὐτὲς, λιγοψυχοῦν. Τὸ πρόσκομμα ὀρθώνεται τόσο δυνατὸ, ὡστε ρίχνει σκοτάδι ἀδιαπέραστο στὰ μάτια τους.

Εἶναι ἡ στιγμή τοῦ ταπεινωτικῦ θανάτου.

Ἐνα σῶμα παραμορφωμένο ἀπὸ τῖς τλαιπωρίες μιᾶς ἀγωνίας, ἑνὸς δλονύχτιου ἐμπαιγμοῦ ἀπὸ διεστραμμένους ἀνθρώπους, βασανισμένο ἀπὸ τὸ μαστίγωμα καὶ τὰ

καρφιά, ποτισμένο μὲ τὴ χολὴ καὶ τὴν πίκρα τῆς ἀχαριστίας, πὺν ἔχει ὑποκίψει σ' αὐτὸν τὸν πῶ βασανιστικὸ κ' ἀτιμωτικὸ θάνατο ἀνάμεσα σὲ δυὸ κακούργους. Πόσος φωτισμὸς χρειάζεται γιὰ νὰ μπόρσομε νὰ ἰδοῦμε σ' αὐτὸ τὸν παντοδύναμο Κύριο τοῦ παντός!

«Ἡμεῖς δὲ ἠλπίζομεν ὅτι αὐτὸς ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραήλ».

Ἐνας πίνακας τῆς «Ἀποκαθλώσεως» τοῦ Holbein, πὺν δείχνει μὲ ὦμο ρεαλισμὸ αὐτὴν τὴν κατάστασι τοῦ βασανισμένου σώματος τοῦ Χριστοῦ, σκανδαλίζει τοὺς ἥρωες τοῦ Ντοστογιέβσκη, ἀκριβῶς ὅπως ἡ πραγματικότης σκανδαλίζει τοὺς Ἰουδαίους τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης.

«Κυττάζοντας αὐτὸν τὸν πίνακα, λέει ὁ πρίγκηπας Μύσκιν, μπορεῖ νὰ χάσῃ κανεῖς τὴν πίστι τοῦ ὀλότελα» (Ἡλίθ. Β' IV).

Κι' ὁ Ἰπτόλυτος στὴν ἀπολογία του:

«Γνωρίζω, πὺς ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία καθιέρωσε ἀπὸ τὴν ἀρχή, πὺς ὁ Χριστὸς δὲν ὑπέφερε εἰκονικὰ ἀλλὰ πραγματικὰ καὶ πὺς συνεπῶς καὶ τὸ κορμί του ἐπάνω στὸ σταυρὸ εἶχε ὑποταχθῆ ἔντελῶς στοὺς νόμους τῆς φύσεως.

Ἡ εἰκόνα ἔδειχνε τὴ μορφή κατασυντριμμένη, τὰ μάτια ἀνοιχτὰ, τῖς κόρες λοξευμένες. Τὰ μεγάλα ἀσπράδια τῶν ματιῶν ἔλαμπαν μὲ κάποια θανατηφόρα γιαιένια ἀναλαμπή. Ἀλλὰ παράδοξο: ὅταν ἀτενίζῃς τὸ πτῶμα αὐτοῦ τοῦ βασανισμένου ἀνθρώπου, σοῦ γεννιέται μιὰ ξεχωριστὴ κ' ἐνδιαφέρουσα ἐρώτησι: ἂν εἶδαν ἓνα παρόμοιο πτῶμα (κ' ἀσφαλῶς θάπρεπε νᾶναι παρόμοιο) οἱ μαθηταὶ του, οἱ κυριώτεροι μελλοντικοὶ ἀπόστολοι, ἂν τὸ εἶδαν οἱ γυναῖκες, πὺν ἀκολουθοῦσαν κ' ἐστέκονταν σιμὰ στὸ σταυρὸ, ὅλοι ὅσοι ἐπίστευαν σ' αὐτὸν καὶ τὸν λάτρευαν, πὺς ἦταν δυνατὸν νὰ πιστεύουν ἀντικρούζοντας ἓνα τέτοιο πτῶμα, πὺς ὁ μάρτυς αὐτὸς θ' ἀναστηθῆ;» (Ἡλίθιος Γ. VI).

**6. Γιὰ τὸ σκοτισμὸ αὐτὸν νομίζομε, πὺς φταίει τὸ ἀντικείμενο.**

Ἐνα χαρακτηριστικὸ σημεῖο τοῦ προσκόμματος, πὺν μᾶς δημιουργεῖ ἡ ἀδυναμία αὐτῆ τῶν αἰσθησέων μας, εἶναι καὶ ἡ ἰδέα, πὺς δὲν φταῖμε μεῖς γι' αὐτὸ, παρὰ κάτι ἄλλο ἔξω ἀπὸ μᾶς. Καὶ εἶναι ἀλήθεια

(8) Πρβλ. Μάρκ. 5' 3: «Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς Μαρίας, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου καὶ Ἰωσή καὶ Ἰούδα καὶ Σίμωνος; καὶ οὐκ εἰσὶν αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ὡδε πρὸς ἡμᾶς; καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ».

πὼς στὴν περίπτωσηὶ τοῦ ἀδερφοῦ μας ἀνθρώπου ὑπάρχει ἡ παραμόρφωσι τῆς εἰκόνας<sup>(9)</sup>, τὸ κυριώτερο ὅμως, τὸ κάλυμμα, ποῦ μᾶς σκεπάζει τὰ μάτια, δὲ μπορούμε νὰ τὸ ἀντιληφθῶμε. Ἔτσι ζητᾶμε ἀποδείξεις καὶ τὰ παρόμοια κ' ἐκεῖ ἀκόμα, ποῦ ὑπάρχει ἀρκετὸ φῶς, γιὰ νὰ μπορούμε νὰ ἰδῆ κανεῖς.

Κι' ὁ πλούσιος τῆς παραβολῆς, ὅταν ζητᾶται, ν' ἀναστηθῆ κάποιος, γιὰ νὰ πιστέψουν οἱ ἀδελφοί του, εἶναι κυριευμένος ἀπ' αὐτὴν τὴν ιδέα νομίζει δηλαδὴ πὼς λείπει τὸ φῶς καὶ δὲ βλέπουν. Ἡ ἀπάντησι ὅμως τοῦ Θεοῦ, πὼς ὁ Μωϋσῆς κ' οἱ Προφῆτες εἶναι ἀρκετὸ φῶς, δείχνει καθαρά, πὼς ἐκεῖνο ποῦ φταίει δὲν εἶναι ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης παρὰ ὁ ὑποκειμενικὸς σκοτισμὸς.

### 7. Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἀνασφύρει τὸ κάλυμμα.

Αὐτὸς ὁ σκοτισμὸς φεύγει ὅσο μέσα μας μορφώνεται ὁ καινούργιος ἄνθρωπος, ὅσο δηλαδὴ, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε μὲ πῶ ἀπλά λόγια, γινόμαστε χριστιανοί. Θὰ εἶχαμε λοιπὸν ἓνα μέτρο, γιὰ νὰ κρίνουμε τὸ βαθμὸ τῆς χριστιανοσύνης μας, τὸ κατὰ πόσο βλέπομε στὸ πρόσωπο τοῦ ἀδερφοῦ μας ἀνθρώπου, καὶ τοῦ πῶ ἀποκρουστικοῦ, τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.

Συνήθως βλέπομε τὴ χριστιανοσύνη μας σὰ μιὰ λογικὴ παραδοχὴ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ μιὰ προσπάθεια συμμορφώσεως πρὸς τὰ ἠθικὰ τῆς παραγωγέματα. Αὐτὰ ὅμως ὅλα δὲν εἶναι παρὰ

ἡ εἰσαγωγή· μ' αὐτὸ δὲν ἔχομε γίνε χριστιανοὶ δηλαδὴ καινούργοι ἄνθρωποι, ἀν δὲν ἔρθῃ, ἢ μᾶλλον ἀν δὲ γίνουμε ἱκανοὶ νὰ δεχτοῦμε τὴν ἀνακαινιστικὴ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, τοῦ Πνεύματος τῆς υἰοθεσίας.

Τότε ὑπάρχει ἡ δυνατότης νὰ πέση ἀπὸ τὰ μάτια μας τὸ κάλυμμα καὶ νὰ ἰδοῦμε· νὰ ἰδοῦμε πέρα ἀπὸ τὴ γραμμὴ τῆς φύσεως, τὴ θεία ἐνέργεια καὶ ν' ἀγαπήσουμε τὸ Θεὸ καὶ τὴ δημιουργία του, τὸν ἀδερφὸ μας ἄνθρωπο κ' ὅλον τὸν κόσμον. Ἄλλοιὼς θὰ μείνουμε τυφλοὶ καὶ μπρὸς στὰ μεγαλύτερα θαύματα.

Ἐνα περιστατικὸ, ὄχι πολὺ μακρινὸ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας, μπορεῖ νὰ μᾶς δώσῃ νὰ καταλάβουμε αὐτὸ τὸ θέμα.

Στοὺς περιφνημοὺς διαλόγους τοῦ Μοτοβίλοφ μὲ τὸν ἅγιον Σεραφεῖμ τοῦ Σαρόβου, ποῦζησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα, ὅταν ὁ Μοταβίλοφ τὸν ρωτᾶ πὼς θὰ ἀναγνωρίσῃ ἀν βρισκεται μέσα στὴ χάρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὁ ἅγιος Σεραφεῖμ τοῦ ἀπαντᾷ πὼς ὅλα εἶναι ἀπλά γιὰ κείνον ποῦ ἀποκτᾷ τὴ Σοφία.

«Ἡ δυστυχία μας εἶναι, λέει, ὅτι δὲ ζητᾶμε αὐτὴ τὴ Σοφία τοῦ Θεοῦ, ποῦ δὲ φαντάζει, γιὰτὶ δὲν εἶναι ἀπ' αὐτὸν τὸν κόσμον. Αὐτὴ ἡ Σοφία γεμίζει τὸν ἄνθρωπο μ' ἀγάπη πρὸς τὸ Θεὸ καὶ πρὸς τὸν πλησίον του, ξαναγεννάει κάθε ἄνθρωπο γιὰ νὰ τὸν σώσῃ».

Ὁ Μοτοβίλοφ ὅμως συνεχίζει κ' ἐπιμένει θέλοντας νὰ καταλάβῃ βαθύτερα τὸ θέμα αὐτό· τότε σὲ μιὰ στιγμὴ γίνεται μπρὸς στὰ μάτια του μιὰ ἀποκάλυψι· ἄς ἀκούσωμε τὴ διήγησί του.

«Τότε ὁ πατὴρ Σεραφεῖμ ἔσφιξε δυνατὰ τοὺς ὄμους μου καὶ μοῦ εἶπε:

—Εἶμαστέ κ' οἱ δύο γεμάτοι ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Γιατὶ δὲ μὲ κυττᾶς;

—Δὲ μπορῶ, πατερούλη, ἀπάντησα, γιὰτὶ ἀπὸ τὰ μάτια σου βγαίνουν ἀστραπές. Τὸ πρόσωπό σου ἔγινε πῶ λαμπερὸ ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ πονοῦν τὰ μάτια μου ὅταν σὲ κυττᾶω.

—Μὴ φοβάσαι, εἶπε ὁ ἅγιος Σεραφεῖμ. Ἐχεις γίνε καὶ σὺ τὸ ἴδιο φωτεινὸς ὅπως καὶ γώ· εἶσαι καὶ σὺ, τώρα γεμάτος ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἄλλοιὼς δὲ

.. (9) Βασικὸ καθήκον (ἢ μᾶλλον τὸ κύριο καθήκον) τοῦ χριστιανοῦ εἶναι νὰ ξαναφτιάσῃ τὴν εἰκόνα αὐτῆ τοῦ Θεοῦ. Τὸ παράδοξο εἶναι, πὼς τὴν ἀναμόρφωμένη αὐτὴν εἰκόνα ἡ ἄλογη κτίσι τὴν ἀναγνωρίζει, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος μένει τυφλὸς μπρὸς σ' αὐτὴν. Ἔτσι κ' ἡ παράδοσι ἀλλὰ κ' ἡ πρόσφατη ἱστορία μᾶς δείχνει αὐτό. Ἄγρια θηρία π. χ. σεβόντουσαν τοὺς ἁγίους (ἴδε, «Χορευέτω ἡ φύσις», «Ἀκτίνες» 1961, σελ. 139), ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι ὄχι. Πρόσφατο παράδειγμα εἶναι ὁ ἅγιος Σεραφεῖμ τοῦ Σαρόβου, ποῦ μοίραζε τὸ ψωμί του μὲ τοὺς λύκους καὶ τὶς ἀρκούδες, χωρὶς αὐτὰ νὰ τὸν πειράζουν. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμπόδισε τοὺς ληστές, νὰ τὸν πληγώσουν νὰ τὸν χτυπήσουν καὶ νὰ τὸν ἀφήσουν μισοπεθαμένο. (Παρὰ J. Meyendorf: St Gregoire Palamas et la Mystique Orthodoxe Editions du Seuil. 1959, σελ. 166.

θὰ μπορούσες νὰ μὲ ἰδῆς ἔτσι.

Καὶ γέροντας τὸ κεφάλι πρὸς ἐμένα μοῦ εἶπε σιγανὰ στ' αὐτί:

—Εὐχαρίστησε τὸν Κύριο, ποῦ μᾶς ἔδωσε τὴν ἀφαρτὴ χάρι του. Δὲν ἔκανα οὔτε τὸ σημεῖο τοῦ Σταυροῦ· μόνο μέσα στὴν καρδιά μου, στὴ σκέψι μου παρακάλεσα τὸν Κύριο καὶ τοῦ εἶπα: «Κύριε, κ' ἂν τὸν ἄξιον νὰ ἰδῆ καθαρὰ μὲ τὰ σάρκικά του μάτια τὴν κάθοδο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπως τὸ ἔδειξες στοὺς ἐλεκτούς σου δούλους, ὅταν ἀξιώσες νὰ ἐμφανισθῆς μέσα στὸ μεγαλεῖο τῆς δόξας Σου». Καὶ νὰ, πατερούλη, ὁ Θεὸς εἰσάκουσε ἀμέσως τὴν προσευχὴ τοῦ ταπεινοῦ Σεραφεῖμ! Πῶς νὰ μὴν τὸν εὐχαριστήσωμε γι' αὐτὸ τὸ ἀνέκφραστο δῶρο, ποῦ μᾶς παρέχώρησε σὲ μᾶς τοὺς δύο;»<sup>(10)</sup>.

«Ἀλλιῶς δὲ θὰ μπορούσες νὰ μὲ ἰδῆς»· ἔτσι ὅσο κ' ἂν ὁ ἅγιος Σεραφεῖμ ἦταν λουμένος μέσα στὴ χάρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὁ σαρκικὸς ἄνθρωπος (δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος ποῦ δὲν ἔχει τὴ χάρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος), δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὸν ἰδῆ ἔτσι. Βλέπει ἀπλῶς ἕναν ἀντιπρόσωπο τοῦ ζωικοῦ βασιλείου, τοῦ εἶδους «ἄνθρωπος». Βλέπει δηλαδὴ μόνο τὴ φύσι, τὴ νομοτέλεια καὶ τὴν ἀνάγκη.

### 8. Μερικὲς πρακτικὲς σκέψεις γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ μας.

Ὅταν νοιώσουμε καλὰ τί σημαίνει αὐτὸς ὁ περιορισμὸς τοῦ ὀπτικοῦ μας πεδίου, τότε θὰ καταλάβουμε, γιὰτί, γίνεται ἀδύνατο νὰ ὑπάρξῃ πραγματικὴ ἀγάπη πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπο αὐτὸν τοῦ ζωικοῦ βασιλείου, ὅσο μένουμε σ' αὐτὴ τὴ στάθμη.

Μπρὸς ἀπ' τὰ μάτια μας δὲν ἔχει κρυφτῆ μόνο ὁ Θεός, ἔχει κρυφτῆ κ' ἡ οὐσία

τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι δὲν μπορούμε νὰ τὸν ἀγαπήσουμε πραγματικὰ κ' ἔχουμε βρῆ χίλια ὑποκατάστατα τῆς πραγματικῆς ἀγάπης, μὰ ὅλα ἀποπνέουν μιὰ μυρουδιά φαρμακείου κ' ὄχι τὸ ἄρωμα τῆς ζωῆς. Ἔχουμε κάνει χίλιες ἐπιστημονικὲς κατακτήσεις κ' ἐφεύρει χίλιων εἰδῶν ἐπιστημονικὰ συστήματα· καὶ μ' ὅλ' αὐτὰ σκοινιάβουμε πάντα σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Εἶναι τὸ αἰώνιο πρόσκομμα, τὸ σκάνδαλο τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄνοίγουμε πάντα καινούργιους δρόμους, κυριευμένοι ἀπὸ μιὰν αἰώνια ἀνησυχία καὶ φόβο κ' ὄλοι αὐτοὶ οἱ δρόμοι φτάνουν πάντα σ' ἕνα ἀδιέξοδο. Λὲς κ' ὑπάρχει κάποιο τεῖχος στὰ σύνορα τῆς περιοχῆς μας, ποῦ μᾶς κρατᾶει φυλακισμένους. Γιὰ νὰ βροῦμε τὸ σωστὸ δρόμο ὅπου τίποτε πιά δὲ θὰ φράξῃ τὴν πορεία μας, πρέπει νὰ γίνουμε ἱκανοὶ νὰ δεχτοῦμε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ ἰδοῦμε τὸν ἀδερφό μας μέσα στὸ φῶς του.

★

Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ἀρχίζουν νὰ γενιῶνται καὶ στὴ δική μας καρδιά ἐρωτήματα ἀμείλικτα. Ποιὰ εἶναι ἡ πνευματικὴ μας κατάσταση; Μήπως ἀκόμα βρισκόμαστε, ἔπειτα ἀπὸ τόσων χρόνων δουλειά, στὶς προβαθμίδες; Βρισκόμαστε ἄραγε στὴν περιοχὴ τῆς πίστεως;

Καὶ μὲ τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ νοιώθουμε πολλὲς φορές, νὰ μᾶς κυριεύῃ ἡ ἀγωνία ἐκείνη τοῦ Pascal.

Ἄς μὴν κλείσουμε ὅμως αὐτὲς τὶς γραμμὲς ἔτσι ἀπαισιόδοξα· ἡ ἀπάντησι ποῦ παίρνει ἐκεῖνος, ὡς εἶναι ἀπάντησι καὶ στὴ δική μας ἀγωνία.

«Παρηγορήσου, δὲν θὰ μὲ ζητοῦσες ἂν δὲν μ' εἶχες εὐρεῖ» καί:

«Ἡ ἐπιστροφή σου εἶναι ὑπόθεσι δική μου· μὴ φοβάσαι καὶ προσεύχου μ' ἐμπιστοσύνη, σὰν γιὰ μένα» (Pensées 553. «Le Mystère de Jesus»).

(10) Saint Seraphim de Sarov: Sur la Lumière du Saint Esprit (Collection «Spiritualité» Paris 1957).



## ΑΠΟ ΤΟΝ «ΚΑΝΟΝΑ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ» ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΘΟΔΟΝ ΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΚΩΦΑΛΛΩΝ

I. Εἰς προηγούμενον φύλλον τῶν «Ἀκτίνων» (Ἰανουάριος 1961) ἐσημειώσαμεν ὅτι εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Μεσαίω-νος καὶ ἰδιαίτερος τῆς Ἰσπανίας, εἶχεν ἡ-δη δημιουργηθῆ τὸ κατάλληλον κλίμα, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐξαιρετικῶς εὐμενὲς διὰ τὴν ἐκκόλασιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς μεθό-δου καταλλήλου διὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν κω-φαλάων. Ἀκριβῶς ἡ προβολὴ καὶ ἡ «σκι-αγράφεις» τοῦ κλίματος, τὸ ὁποῖον ἐπε-κράτει εἰς τὰ καθολικὰ μοναστήρια τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἰσπανίας ἰδί-ως, καὶ τὸ ὁποῖον ἐπέτρεψε τὴν ἀποκάλυ-ψιν ἑνὸς προσφυοῦς συστήματος διὰ τὴν παίδευσιν καὶ ἀξιοποίησιν γενικῶς τῶν κωφαλάων, ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς παρούσης μικρᾶς μελέτης.

II. Δημιουργὸς τοῦ κλίματος αὐτοῦ ὑ-πῆρξε, κυρίως ἢ μᾶλλον ἀποκλειστικῶς, ὁ λεγόμενος «Κανὼν τῆς Σιωπῆς». Τὴν σχετικὴν ἔμπνευσιν πρὸς καθιέρωσιν τοῦ κανόνος αὐτοῦ εἶχε τὸ πρῶτον ὁ μοναχὸς Βενεδικτῖνος, ἰδρυτῆς καὶ ἀρχηγὸς τοῦ φερωνύμου καθολικοῦ Τάγματος. Ὁ κα-νὼν υἱοθετήθη ἀργότερον καὶ ὑπὸ τῶν ἄλ-λων μοναχικῶν καθολικῶν ταγμάτων καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἤρχισε νὰ τηρῆται, ἀλλα-χοῦ ἐλαστικώτερον καὶ ἀλλαχοῦ μὲ περισ-σὴν σχολαστικότητά, εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ καθολικὰ μοναστήρια τῆς Δυτικῆς Εὐρώ-πης καὶ ἰδιαίτερος τῆς Ἰσπανίας.

Ἡ καθιέρωσις τοῦ «Κανόνος τῆς Σιω-πῆς» πηγάζει κυρίως ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι πηγὴ ἁμαρτιῶν, ὅτι τὰ «γλωσσικὰ παραπτώματα» ἐνῶ συνιστοῦν, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, σοβαρὰ ἁμαρτήματα, εἶ-ναι δυνατόν παραλλήλως νὰ ὀδηγήσουν καὶ εἰς θανασίμους ἀκόμη ἁμαρτίας. Ἡ ἀντίληψις αὕτη ἐρεΐδεται εἰς πλεῖστα χω-ρία τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ πολλὰ σχετι-κῶς ἀποσπάσματα περιωνύμων ἐκκλησια-στικῶν συγγραφέων. Οὕτω: «Ὁς δ' ἂν εἴ-πη τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ μωρῆ, ἔνοχος ἔσται

εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός (Ματθ. κεφ. ε' 22), «(ἡ γλῶσσα) ἀκατάσχετον κακόν, μεστὴ ἰοῦ θανατηφόρου», «ἡ σπιλοῦσα ὄ-λον τὸ σῶμα καὶ φλογίζουσα τὸν τροχόν τῆς γενέσεως καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γε-έννης» (Ἰακ. κεφ. γ'), «παγίς γὰρ ἰσχυ-ρὰ τὰ ἴδια χεῖλη», «Ἄνθρω γλωσσώδης οὐ κατευθυνθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς»<sup>(1)</sup>, «εἰ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει οὗτος τέλειος ἄνθρω, δυ-νατὸς χαλίναγωγῆσαι καὶ ὄλον τὸ σῶμα» (Ἰακ. κεφ. 3, 2). «Ὁ θέλων ζῶν ἀγα-πᾶν καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς πανοῦτω τὴν γλῶσσαν ἀπὸ κακοῦ καὶ χεῖλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον» (Πράξ. β', 44-45). Ἄλλ' ἐκτὸς αὐτοῦ. Ἡ καθιέρωσις τοῦ κα-νόνος τῆς Σιωπῆς ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλ-λους λόγους. Ἡ ἄποψις συγκεκριμένως ὅτι ἡ ἐπικοινωνία διὰ τοῦ ἐνάρθρου λόγου ἀπέσπα τοὺς μοναχοὺς ἀπὸ τὴν προσήλω-σιν εἰς τὰ μοναχικὰ καθήκοντα, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ἐτάραξε τὴν κατασκευτικὴν σιγὴν τῶν μεσαιωνικῶν μοναστηρίων, ἀπαραι-τήτων προϋποθέσιν διὰ τὴν θρησκευτικὴν ἔκστασιν, δὲν συνετέλεσεν ὀλιγώτερον εἰς τὴν καθιέρωσιν τοῦ «Κανόνος τῆς Σιω-πῆς».

Ἡ ἀντίληψις λοιπὸν ὅτι ἡ γλῶσσα εἶ-ναι πηγὴ ἁμαρτιῶν, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου δια-ταράσσει τὴν μυστικιστικὴν ἀτμόσφαιραν τῶν μοναστηρίων, ὠδήγησαν τὸν ἰδρυτὴν τοῦ Τάγματος τῶν Βενεδικτίνων εἰς τὴν κα-θιέρωσιν τοῦ «Κανόνος τῆς Σιωπῆς» ὁ ὁ-ποῖος, ὡς εἴπομεν, βαθμιαίως ἤρχισε νὰ ἐ-πεκτείνεται εἰς ὅλα τὰ καθολικὰ μοναστή-ρια τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως τῆς Ἰσπανίας. Αἱ διατάξεις τοῦ κανόνος αὐτοῦ ἦσαν ἐνί-οτε ὑπεράγαν αὐστηραῖ. Ἀναφέρομεν ἐν-δεικτικῶς ὀρισμένας διατάξεις ἀπὸ τὸν «Κανὼνα Σιωπῆς» τῶν Βενεδικτίνων, ὁ ὁ-ποῖος ἀπετέλεσε τὸ πρότυπον καὶ τῶν ἄλ-

(1) Κλήμεντος: Constitutiones Apostoli-cae, κεφ. δ'-βίβλ. VII.

λων «Κανόνων Σιωπῆς», οἱ ὅποιοι συνετάγησαν ἀργότερον καὶ κατὰ μίμησιν ἐκείνου: «Εἰς τὴν Τράπεζαν πρέπει νὰ ἐπικρατῆ βαθυτάτη σιωπή, οὕτως ὥστε κανεὶς ψίθυρος καὶ καμμία φωνὴ ἐκτὸς ἐκείνης τοῦ ἀναγνώστου νὰ ἀκούεται. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ποτὸν καὶ τὸ φαγητὸν πρέπει οἱ μοναχοὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ ἐξυτηρετοῦνται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, οὕτως ὥστε οὐδεὶς νὰ ζητῆ τι ἀπὸ τὸν ἄλλον» (Benedicti regula monachorum, κεφ. 38).

III. Ἄλλὰ ἡ αὐστηρὰ τήρησις τοῦ ἐπιβληθέντος «Κανόνος τῆς σιωπῆς» δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τηρηθῆ. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν μοναχῶν κατίσχυσε τελικῶς. Ἄλλωστε βασικαὶ ἀνθρώπινα ὄρμαι ὡς εἶναι ἡ «ὀρμὴ πρὸς ἔκφρασιν», δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ δεσμεύονται ἀπὸ διατάξεις τοσοῦτον αὐστηρὰς καὶ σχολαστικὰς. Ἦρχισε λοιπὸν νὰ καταστρατηγῆται ὁ «Κανὼν τῆς Σιωπῆς». Καὶ κατεστρατηγεῖτο κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: Οἱ μοναχοὶ ἤρχισαν νὰ καταφεύγουν εἰς τὰ νεύματα, εἰς τὴν μιμηκὴν, ἐν γένει, γλώσσαν, ἤρχισαν νὰ καταφεύγουν, μὲ ἄλλους λόγους, εἰς τὴν πηγαίαν καὶ αὐθόρμητον γλώσσαν τῶν κωφαλάλων. Καὶ κατ' ἀρχὰς βεβαίως ἐπετύγχανον μὲ τὸν προσφιῆ αὐτὸν τρόπον μίαν στοιχειώδη καὶ ἀπλήν ἐπικοινωνίαν. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἐκαλλιέργησαν καὶ ἀνέπτυξαν τὰ νεύματα, ἐκωδικοποίησαν τρόπον τινὰ τὴν μιμηκὴν, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιοῦν, καὶ βαθμιαίως ἤρχισαν νὰ διαπλάττουν ἕνα νέον, πρωτότυπον καὶ ἐπαρκῆ, μέχρις ἐνὸς σημείου τρόπον ἔκφρασεως, χωρὶς, παραλλήλως, νὰ παραβιάζονται, τυπικῶς τοῦλάχιστον, αἱ ἀδυσώπητοι διατάξεις τοῦ «Κανόνος τῆς Σιωπῆς». Ἄλλωστε εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, εἰς τὴν χοῆσιν δηλαδὴ τῶν νευμάτων καὶ ὁ «Κανὼν τῆς Σιωπῆς» ἦτο ἐλαστικὸς σχετικῶς. Οὕτω εἰς τὰς διατάξεις τοῦ «Κανόνος τῆς Σιωπῆς» τοῦ τάγματος τῶν Βενεδικτίνων ἀναγινώσκομεν εἰς τὸ κεφάλαιον 38: «Ἄλλὰ ἐὰν ὑπάρχῃ ἀπόλυτος ἀνάγκη, πρέπει νὰ ζητῆται μόνον διὰ τοῦ νεύματος καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ στόματος».

Ἄλλὰ οἱ μοναχοὶ δὲν ἤρχεσθησαν εἰς τὴν μιμηκὴν γλώσσαν, τῆς ὁποίας τὸ ἐκφραστικὸν ὕλικόν ἀποτελοῦν, ὡς γνωστὸν, οἱ διάφοροι τύποι τῶν νευμάτων. Ἐπο-

χώρησαν ἔτι περαιτέρω. Ἦρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦν καὶ τὸ λεγόμενον «δακτυλικὸν ἀλφάβητον» διὰ τὴν διατύπωσιν ὀρισμένων ἐννοιῶν διὰ τὰς ὁποίας ἦτο ἀπρόσφορος ἡ μιμηκὴ γλώσσα. (ὅπως δῆλωσις κυρίων ὀνομάτων κ.ο.κ.). Ἄλλὰ τί εἶναι τὸ «δακτυλικὸν ἀλφάβητον»; Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ χρειάζεται ἀσφαλῶς μία παρένθεσις: Τὸ δακτυλικὸν ἀλφάβητον ἐν χοῆσει, ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν ἀρχαιότητα, συνίσταται εἰς τὴν ἐξῆς διαδικασίαν: Οἱ δάκτυλοι καὶ τῶν δύο χερῶν κάμπτονται καὶ ἐκτείνονται πρὸς διαφόρους κατευθύνσεις καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους οὕτως ὥστε εἰς ἐκάστην κίνησιν νὰ ἀντιστοιχῆ καὶ ἐν γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου μᾶς συγκεκριμένης ἐνάρθρου γλώσσης. Τὸ «δακτυλικὸν ἀλφάβητον» χρησιμοποιούμενον, ὡς φαίνεται, κατὰ τὰς παλαιότερας ἐποχὰς μᾶλλον πρὸς δῆλωσιν τῶν ἀριθμῶν, εἶχε περιέλθει κατὰ τὸν Μεσαίωνα εἰς ἀχρησίαν ἕως οὗ ὁ συγγραφεὺς Veda Venerabilis (672-735) τὸ ἀνέσυρεν ἀπὸ τὴν ἀφάνειαν. Ὁ Veda περιγράφει λεπτομερῶς καὶ ἀναπτύσσει συστηματικῶς τὸ περιεργον αὐτὸ σύστημα καὶ τὸ θεωρεῖ ἐπαρκὲς διὰ τὴν πλήρη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συνενόησιν, ἐφ' ὅσον δι' οἰονδήποτε λόγον θὰ ἐκωλύοντο νὰ χρησιμοποιήσουν τὸν ἔναρθρον λόγον. Κυρίως ὅμως θεωρεῖ τὸ «δακτυλικὸν ἀλφάβητον» ὡς προσφθές μέσον διὰ τὴν ἄσκησιν καὶ ἐγκύμνασιν τοῦ πνεύματος, ἐπίσης καὶ ὡς «παίγνιον» εἰς τὰς συναστροφὰς διὰ ψυχαγωγικοὺς σκοποὺς. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ «δακτυλικὸν ἀλφάβητον», τὸ ὅποιον ἦτο γνωστὸν εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Ἰσπανίας κυρίως, ἐθεωρήθη ἐκ μέρους τῶν μοναχῶν ὡς κατάλληλον καὶ ἐπικουρικὸν μέσον διὰ νὰ ἐπιτυγχάνουν τὴν πλήρη μεταξὺ τῶν ἐπικοινωνίαν, ὅσας τὰ νεύματα δὲν ἦσαν ἀπολύτως ἐπαρκῆ. Οὕτω διὰ τῶν διαδοχικῶν καὶ συνθηματικῶν κινήσεων τῶν δακτύλων ἐπετύγχανον τὴν δῆλωσιν ἀφρημένων ἐννοιῶν (Θεός, δικαιοσύνη κ.ο.κ.) καὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων. Ἡ λέξις φέρ' εἰπεῖν «Βενεδικτίνος» δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποδοθῆ διὰ νευμάτων, ἐνῶ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποδοθῆ διὰ κινήσεων τῶν δακτύλων, ἐκάστη τῶν ὁποίων θὰ ἐδήλου διαδοχικῶς τὰ γράμματα τῆς λέξεως. Ἐκα-

μον λοιπὸν εὐρεῖαν χρῆσιν τῆς μεθόδου αὐτῆς, ἐμύον τοὺς νεοκεκαρμένους ὄχι μόνον εἰς τὴν μιμικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δακτυλικὸν ἀλφάβητον καὶ οὕτω συνεπλήρωνον τὸ νέον ἐκφραστικὸν ὄργανον τὸ ὁποῖον εἶχαν ἀνακαλύψει καὶ ἐφεύρει.

IV Αὐτὸ λοιπὸν τὸ κλίμα, ὅπως εἶχε διαμορφωθῆ ἀπὸ τὸν «Κανόνα τῆς Σιωπῆς», ἐπεκράτει καὶ εἰς τὸ Μοναστήριον τῆς μικρᾶς ἰσπανικῆς πόλεως Οἰα, ὅπου εἶχε ἀποσυρθῆ καὶ ἐφησυχάζεν ὁ Pedro Ponce de Leon. Ἀσφαλῶς τὸ ὄνομα τοῦ ταπεινοῦ αὐτοῦ μοναχοῦ θὰ εἶχε περιπέσει εἰς ἀφάνειαν, ἐὰν τὸ 1545 περίπου δὲν συνέβαινε τὸ ἐξῆς γεγονός: Ὁ διοικητὴς τῆς Καστίλλης Velasco, γόνος μᾶς τῶν πλεον ἐξεχουσῶν οἰκογενειῶν τῆς Ἰθρικῆς Χερσονήσου, ἐπεσκέφθη τὸ μοναστήριον τῆς Οἰα καὶ ἐνεπιστεῖθῃ εἰς τὸν Pedro Ponce de Leon τοὺς δύο κωφαλάλους ἀδελφούς του, τὸν Francisco καὶ τὸν Don Pedro. Ὁ Velasco δὲν ὠρμήθη βεβαίως εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν ἀδελφῶν του, δεδομένου ὅτι ἡ ἀγωγή τῶν κωφαλάλων, συμφώνως πρὸς τὰς μεσαιωνικὰς ἀντιλήψεις, ἐθεωρεῖτο ὡς οὐτοπία, ἀλλ' ἀπλῶς διὰ τὴν θέσιν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Μοναστηρίου καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Pedro Ponce de Leon, ὁ ὁποῖος, ἐὰν δὲν ἐφημιζετο διὰ τὴν εὐρεῖαν του μόρφωσιν, διεκρίνετο ὁμως διὰ τὸ ἦθος καὶ τὴν σεμνότητα τοῦ χαρακτήρος. Κυρίως ὁ Velasco ἐπεδίωκεν, ἀκολουθῶν ἄλλωστε εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ συνθήειαν τοῦ Μεσαίωνος, νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τοὺς ἀδελφούς του μίαν ἄνετον καὶ ἤρεμον διαβίωσιν μακρὰν τῶν μερμυῶν καὶ τῶν περισπασμῶν τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἥτις ἦτο ἰδιαιτέρως σκληρὰ διὰ τοὺς κωφαλάλους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, λόγῳ τῶν ἐπικρατουσῶν προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν. Ὁ Pedro Ponce de Leon περιέβαλεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μὲ ἐξαιρετικὴν στοργὴν τοὺς δύο μικροὺς κωφαλάλους καὶ εἶχεν ἀκόμη τὴν εὐφραδίαν ἐμπνευσιν νὰ τοὺς μύσῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τὸν «κώδικα» τῆς μιμικῆς γλώσσης, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ μίαν ἀπλὴν καὶ στοιχειώδη ἐπικοινωνίαν μαζί των. Ἀφοῦ ἐπέτυχε εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ἐπροχώρησεν ἔτι περαιτέρω. Χρησιμοποιοῦν τὸ

προσφυνὲς αὐτὸ ἐκφραστικὸν μέσον, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, ἀποτελεῖ τὴν μητρικὴν γλῶσσαν τῶν κωφαλάλων, ἐσκέφθη νὰ ἐπιτύχῃ καὶ τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν μόρφωσιν των. Ἐπεδόθη λοιπὸν εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς μὲ ἰώθειον ὑπομονὴν καὶ δὲν ἤργησε νὰ συγκοιμίσῃ πλουσίους καρπούς, οἱ ὁποῖοι ἐξέπληξαν ὄχι μόνον τοὺς συναδέλφους του μοναχοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον. Ἀλλὰ ἡ πρόδοδος τῶν μαθητῶν του θὰ παρέμενε ἰσως ἀπαράτητος, ἐὰν δὲν συνέβαινε τὸ ἐξῆς ἀξιομνημόνευτον γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε καὶ τὴν ἀφετηρίαν διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς «προφορικῆς μεθόδου». Συνέβη συγκεκριμένως τὸ ἐξῆς: Μίαν ἡμέραν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διδασκαλίας αὐθορμήτως οἱ μαθηταὶ ἤρχισαν νὰ ἀρθρῶνουν εὐκρινῶς μερικὰς λέξεις, ἐντελῶς αὐθορμήτως! Ὁ ἀγαθὸς μοναχὸς ἔμεινε κατάπληκτος, νομίζων ἀσφαλῶς ὅτι πρόκειται περὶ θαύματος, διότι προσκεκολλημένος εἰς τὰς μεσαιωνικὰς ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ἐπενδυθῆ μὲ τὸ κύρος τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀριστοτέλους, εἶχε τὴν ἀντίληψιν ὅτι τὰ ἀρθρωτικὰ ὄργανα τῶν ἐκ γενετῆς κωφῶν δὲν εἶναι φυσιολογικά. Πάντως, παρ' ὅλα αὐτὰ, δὲν ἐδίστασε νὰ ἐκμεταλλεθῇ τὰς αὐθορμητικὰς αὐτὰς ἀρθρωτικὰς ἐκδηλώσεις. Ἦρχισε λοιπὸν νὰ καλλιεργῇ, νὰ προωθῇ καὶ νὰ ἀναπτύσῃ τὰς ἀρθρωτικὰς ἰκανότητας τῶν μαθητῶν του, ἐνῷ, παραλλήλως, δὲν ἔπαυσε νὰ χρησιμοποιοῖ, ἐπικουρικῶς πλέον, τόσον τὴν μιμικὴν γλῶσσαν, ὅσον καὶ τὸ δακτυλικὸν ἀλφάβητον. Οἱ μαθηταὶ τοῦ Pedro Ponce ἐσημείωσαν βαθμιαίως ἀξιολόγους, θεματικὰς καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην θαυμαστάς προόδους, ἡ δὲ φήμη τοῦ διδασκάλου των ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ἔκτασιν καὶ νὰ περιβάλλεται μὲ τὴν αἴγλην καὶ τὸ θάμβος τοῦ θρύλου. Οἱ χρονογράφοι τῆς ἐποχῆς δὲν παρέλειψαν νὰ σημειώσουν τὸ περιστατικόν. Ἀναφέροντες ἐνδεικτικῶς τὸ ἐξῆς χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα τοῦ συγγραφέως καὶ νομομαθοῦς τοῦ Μεσαίωνος Lizenizato Lasso, ὁ ὁποῖος τὸ 1550, ἐκλυσθεὶς ἀπὸ τὸν σχετικὸν θρύλον, ἐπεσκέφθη τὸ Μοναστήριον τῆς Οἰα. Εἶναι ὕμνος πρὸς τὸν διδάσκαλον καὶ ἔκρηξις θαυμασμοῦ διὰ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπετέλεσε:

«Μία από τας σπουδαιότερας αίτίας αϊ δ-  
ποϊαι με ώθησαν να επισκεφθώ τὸ Μονα-  
στήριον τῆς Οπα ἦτο ἡ ἐπιθυμία μου νὰ  
ἴδω, νὰ διαπιστώσω ἰδίους ὄμμασι τὸν πε-  
ρίεργον αὐτὸν νεωτερισμὸν. Τὸ μυστηριώ-  
δες, τὸ νέον, τὸ θαυμαστὸν τὸ ὁποῖον πα-  
ρατηρεῖ κανεὶς εἰς τοὺς ἀδελφούς Francis-  
co καὶ Don Pedro de Velasco δὲν εἶναι  
ἀπὸ τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα λημονοῦνται.  
Πρέπει νομίζω νὰ διαλαλήσωμεν τὸ ὑπερ-  
φυσικόν, τὸ ὁποῖον συμβαίνει με τοὺς κω-  
φαλάλους αὐτοὺς ἀδελφούς. Πρέπει νὰ ἐ-  
ξάρωμεν ἀκόμη τὸν δημιουργικὸν αὐτὸν  
διδάσκαλον, ὁ ὁποῖος με φροντίδα, ἐπιμο-  
νὴν καὶ ἐρευνητικότητα ἐπεδόθη εἰς τὸ ἔρ-  
γον αὐτό....

Ἐκτός ἀπὸ ἐμὲ καὶ ἄλλοι ἐπισκέπται ἔ-  
χουν ἰδῆ τοὺς νεαροὺς οἱ ὁποῖοι μολονότι  
εἶναι κωφοὶ ἐκ γενετῆς, ἐν τούτοις ὁμι-  
λοῦν! Τὸ νὰ ὁμιλοῦν, νὰ διαβάζουν, νὰ  
γράφουν, νὰ ἐξομολογοῦνται οἱ κωφοὶ... νὰ  
εἶναι ὅμοιοι, ἐν μιᾷ λέξει, με ἡμᾶς, εἶναι  
ἕνας μεγάλος νεωτερισμὸς καὶ μία περι-  
πτωσις ἀξιοθαύμαστος. Ἐδῶ χωρὶς ὑπερ-  
βολῆν, παραβιάζεται ἡ φύσις».

Ἡ μέθοδος τοῦ Pedro Ponce de Leon,  
κρῖνομένη ἐκ τῶν ὑπέρων καὶ με τὰ κρι-  
τήρια τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, ἦτο βεβαίως  
ἀτελής, ἐντελῶς ἐμπειρικὴ καὶ ἀμορφοποι-  
ητος ἀκόμη. Πάντως ὅμως ἀπετέλεσε τὴν  
ἀφετηρίαν ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀπέρρευσε ἀρ-  
γότερον, διαμορφωθείσα εἰς αὐτοτελὲς καὶ  
ὠλοκληρωμένον πλέον σύστημα, ἡ λεγομένη  
«Προφορικὴ μέθοδος» (Methode Orale,  
Lautsprachmethode, Speech Learning),  
ἣτις ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν καὶ τὴν πλέ-

ον τελείαν μέθοδον διὰ τὴν ἀγωγὴν καὶ ἀ-  
ξιοποίησιν γενικῶς τῶν κωφαλάλων. Ἡ μέ-  
θοδος αὕτη ὑπερτερεῖ προφανῶς τῆς μιμ-  
κῆς, διότι, ἂν ἡ μιμικὴ ἐντάσσει τοὺς κω-  
φαλάλους εἰς τὸν κύκλον τῶν ὁμοιοπαθῶν  
πρὸς αὐτούς, δὲν θραύει παραλλήλως καὶ  
τὰ δεσμὰ τῆς μονώσεως, δὲν ἐντάσσει συγ-  
κεκριμένως τοὺς κωφαλάλους καὶ ἐντὸς τοῦ  
κύκλου τῶν ἀκούοντων. Διὰ τὴν περαιτέρω  
ἀνάπτυξιν καὶ ἀκεραίωσιν τῆς προφορικῆς  
μεθόδου μεγάλως συντέλεσαν τόσον ὁ Abbe  
de l' Erée, ὁ περιώνυμος Γάλλος κληρικὸς  
ὁ ὁποῖος ἴδρυσεν εἰς Παρισίους τὸ πρῶτον  
Δημόσιον Σχολεῖον Κωφαλάλων τὸ 1760,  
ὅσον καὶ κυρίως ὁ Γερμανὸς Heinicke, ὁ  
ὁποῖος ἴδρυσεν εἰς τὴν Λευψίαν τὸ 1778 τὸ  
πρῶτον Σχολεῖον Κωφαλάλων, εἰς τὸ ὁ-  
ποῖον ἐξωβελίσθη παντελῶς ἡ μιμικὴ καὶ  
παρέμεινε ἡ προφορικὴ μέθοδος, ὡς ἡ μο-  
ναδικὴ μέθοδος διὰ τὴν ἀγωγὴν αὐτῶν.

V. Οὕτω ἀπὸ τὸ κλίμα τῶν μεσαιωνικῶν  
μοναστηρίων, ὅπως εἶχε διαμορφωθῆ ἀπὸ  
τὸν «Κανόνα τῆς Σιωπῆς» ὠδηγήθημεν  
βαθμιαίως εἰς ἐκκόλασιν καὶ ἀνάπτυξιν  
μιᾶς πλήρους καὶ ἀποδοτικῆς μεθόδου διὰ  
τὴν ἀγωγὴν τῶν κωφαλάλων. Ὁ ἰδρυτὴς  
τοῦ Τάγματος τῶν Βενεδικτίνων δὲν θὰ  
εἶχεν ἀσφαλῶς ποτὲ φαντασθῆ ὅτι ὁ «Κα-  
νὸν τῆς Σιωπῆς», τὸν ὁποῖον εἰσήγαγε  
καὶ καθιέρωσε, θὰ ἤνοιγε διὰ τοὺς κωφα-  
λάλους, ἐμμέσως βεβαίως, τὴν λεωφόρον  
τῆς λυτρώσεως ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς μονώ-  
σεως καὶ τῆς σιωπῆς, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀπ'  
αἰῶνων εἶχον καταδικασθῆ.

ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑΣ

## Ο ΑΝΑΠΕΣΩΝ

(Ἐναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων·  
τίς ἐγερεῖ αὐτόν; Γενέσεως μθ' 9).

Ἄμνὸ σφαγμένο Σ' ἔθαψα βαθείᾳ μου,  
ἔχοντας λούσει σμύρνα τὸ γυμνὸ κορμί.  
Μὰ τώρα, Λέοντα τοῦ Ἰούδα, μὴ συμβῆ  
καὶ σπάσουν, τρέμουνε τὰ σωθικά μου,  
στὴν τρομερῆ ἀνάστασής Σου τὴν ὄρμη.

ΕΛ. ΜΑΪ-ΝΑΣ



## ΣΚΕΨΕΙΣ ΕΠΑΝΩ ΣΤΟ ΚΑΚΟ

Β'.

Γιὰ τὸν Χριστιανισμό, λοιπόν, τὸ κακὸ παρουσιάζεται σάν μιὰ ἱστορική τραγωδία, ποὺ ἐξελίσσεται σὲ διάφορα στάδια. Ὅταν ὁ Θεὸς καλῆ τὸν Ἀδάμ, ἐκεῖνος, ἀντὶ νὰ φωνάξῃ τὴν μετάνοιά του καὶ νὰ προστρέξῃ στὸν Πλάστη του, κατηγορεῖ τὴν γυναῖκα—«ποῦ ἔβαλες κοντά μου»—(καὶ ἡ γυναῖκα μὲ τὴ σειρά της κατηγορεῖ τὸν ὄφι). Ὁ ἄνθρωπος, λοιπόν, ἀρνεῖται τὴν εὐθύνη του, τὴν ρίχνει ἐπάνω στὴ γυναῖκα καί, τελικά... στὸν ἴδιο τὸν Θεό. Ὁ Ἀδάμ, ἐδῶ, εἶναι ὁ πρῶτος νετερμιστής: τὸ σφάλμα, τελικά, εἶναι τοῦ Θεοῦ!

Ἡ πτώση ἔχει πιά συντελεσθῆ: χωρισμός, καὶ ψεῦδος. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεὸς τότε ἀπηγόρευσε στὸ πρωτόπλαστο ζευγάρι νὰ πλησιάσῃ τὸ δέντρο τῆς ζωῆς, εἶναι λιγώτερο μιὰ τιμωρία—θεῖα ἐκδίκηση, θεῖος «φθόνος»—καὶ περισσότερο μιὰ χάρις, μιὰ ἐκδήλωση ἀγάπης. Γιὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἀνατολῆς πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ κάθε ἰδέα «τρομοκρατίας» ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς μᾶς ἀποκαλύπτεται ἐν Χριστῷ ὡς ὁ «Φιλάνθρωπος». Ἄν ἔτρωγε ὁ ἄνθρωπος τὸν καρπὸ τῆς ζωῆς, θὰ διαωνιζόταν, θὰ γινόταν θεὸς στὴν κατάσταση τοῦ χωρισμοῦ καὶ τοῦ ψεύδους, πράγμα ποὺ θὰ ἦταν γι' αὐτὸν ἕνας ἄδης ἀνεπανόρθωτος.

Παραδοξότης τῆς καταστάσεως τῶν «πεπρωκότων»: ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐκμηδενισθῆ, γιατί μένει πάντα τοῦ Θεοῦ δημιουργημα, ἐμψυχωμένο ἀπὸ τὴ θεϊκὴ πνοή. Ὅμως, ἐνῶ ἀντλεῖ ἀπ' τὸν Θεὸ τὴν ὑπαρξή του, δὲν θέλει νὰ ὑπάρχῃ γι' αὐτόν, ἀλλὰ μόνο γιὰ τὸν ἐαυτὸ του. Αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, ὅμως, εἶναι μηδέν· καὶ ἔτσι, ἡ ζωὴ του εἶναι μιὰ «ζωὴ νεκρῆ», ὅπως λέει ὁ Ἅγ. Γρηγόριος Νύσσης<sup>(16)</sup>, ἢ, ἂν διακρίνῃ κανεὶς μαζὺ μὲ τὸν Ἅγ. Αὐγου-

στῖνο ἀνάμεσα στὸ «ζῆν» καὶ στὸ «ὑπάρχειν»<sup>(17)</sup>, θὰ πρέπει νὰ ποῦμε γιὰ τὸν ξεπεσμένο ἄνθρωπο ὅτι «ὑπάρχει», ἀλλὰ πιά, «δὲν ζῆ».

Ἡ ἀνθρώπινη φύση, ἀπ' ἐδῶ καὶ στὸ ἔξῃς κείται μέσα στὴν ἁμαρτία, στὸ θάνατο, στὸ κακό. Διαποτισμένοι, χάρις στὴν ἁμαρτία, ἀπὸ ἀτομισμὸ, (ἀπ' τὸν ὁποῖο ἀδυνατοῦμε νὰ ξεφύγουμε, ἐκτὸς ἂν διαλυθοῦμε στὴν «μακαριότητα δίχως μάκαρες» τῶν ἀπροσώπων μεταφυσικῶν) ἐπαναστατοῦμε ἐναντία στὸ πανανθρώπινο «δομοσίσιον» ποὺ τὸ σφάλμα τοῦ ἑνὸς καθιστᾷ ὄλους δούλους τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου. Ἡ ἐνότις ὅμως, τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ βασικὸ μυστήριον τῆς «τανανθρωπότητος» μέσα στὸν κάθε ἄνθρωπο<sup>(18)</sup>, τοῦ «ἐνὸς ἀνθρώπου» μέσ' στὴν πληθὺ τῶν προσώπων<sup>(19)</sup>. Ἡ ἐνότις αὐτὴ ἦταν φανερὴ στὸν Παράδεισο, ὅπου, βλέποντας ὁ Ἀδάμ τὴν Εὔα φρειαιγμένη ἀπὸ τὸ ἐνδότερο μέρος τῆς ὑπάρξεώς του—συμβολισμὸς τῆς πλευρᾶς ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὴν καρδιά—ἐφώνηξε: «Τοῦτο νῦν ὄστοιν ἐκ τῶν ὄστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου»<sup>(20)</sup>. Αὐτὴ ἡ δυσκολία τῆς κατανοήσεως (μόνο οἱ ἄγιοι ἐννοοῦν ἀληθινά) εἶναι ἀκριβῶς τὸ σημάδι τῆς ἁμαρτίας ποὺ κομματιάζει τὴν ἀνθρώπινη φύσι σὲ ἕνα πληθος ἀπὸ άτομα ποὺ τὸ καθένα ἔχει ζαρῶσει ἐπάνω στὸ δικό του κομμάτι τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπου κάθε διαφορὰ γίνεται προτίμηση ποὺ βεβαιώνεται μὲ τῶν ἄλλων τὸ θάνατο. Ὅταν ἕνας ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ ὅτι ὅλη ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία εἶναι ἡ ἱστορία ἢ ἰδικῆ του, ὅταν ἀρνεῖται τὴν ὄντολογικὴ του ἀλληλεγγύη

(17) De gen. ad litt. 1, 5.

(18) S. Boulgakoff, La fiancée de l'Agneau, p. 122.

(19) S. Grégoire de Nysse, A Eulalius.

(20) Γεν. Β' 23.

(16) Hom. in Cant. 12 P. G. 44, col 1024 D



μέ τον Ἀδάμ, ὁμολογεῖ ἀθέλητα τὴν ὑποδούλωσί του στὴν ἁμαρτία καὶ κινδυνεύει νὰ ἀποκλεισθῆ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀλληλεγγύη, σωστικὴ—τὴ φορὰ αὐτὴ—μέ τον Δεύτερο Ἀδάμ...

Γιὰ τοὺς Ἑλληνες, ὅμως, Πατέρες δὲν εἶμαστε «προσωπικά» ὑπεύθυνοι γιὰ τὸ πταῖσμα τοῦ Ἀδάμ. Αὐτὸ πὺν κληρονομοῦμε εἶναι ἡ «φθορὰ» τῆς ἀνθρωπίνης «φύσεως», εἶναι ἡ κατάστασις μιᾶς φύσεως ὑποδουλωμένης στὴ ματαιότητα καὶ στὸ θάνατο. Τὸ μοιραῖο τοῦ θανάτου μᾶς παρακινεῖ κατὰ κάποιον τρόπο στὴν ἁμαρτία, σὲ μιὰ ὑπαρξὴ «μὴ αὐθεντικὴ» (μέ τὴν ἔννοια πὺν δίνει στὴ λέξι ὁ Heidegger), μέ τὴν ὁποία ξεφεύγομε ἀπὸ τὴν ἀγωνία βυθιζόμενοι στὸ ψεῦδος. Μερικοὶ Πατέρες ἐσχεδίασαν ἓνα εἶδος ψυχανάλυσεως ὅπου ἡ βεβαιότης τοῦ θανάτου, ὅταν βρισκεται ἀπωθημένη, παρακινεῖ τὸν ἄνθρωπο «νὰ ἐπαναλάβῃ, προσωπικά, τὸ ἁμάρτημα τοῦ Ἀδάμ»<sup>(21)</sup>. «Εἶναι ἡ ἀγωνία, ὅπου ὁ καθένας γαντζώνεται ἐπάνω στὸν ἑαυτὸ του καὶ στὰ ἀγαθὰ του, μέ τὸ ἀνομολόγητο αἶσθημα ὅτι τοῦ ξεφεύγουν τὰ πάντα, ὡς κ' αὐτὴ ἀκόμα ἡ ζωὴ του»<sup>(22)</sup>.

Ὁ Θεός, ὅμως, εἶναι ὑπομονητικὸς... μέ ὅλην τὴν ὑπομονὴ τῆς ἀγάπης. Ἡ εὐεργετικὴ θέλησή Του ὀργανώνει καὶ συντηρεῖ τὸ σῆμα, καὶ τὸ ἐμποδίζει νὰ ἀποσυντεθῆ τελειωτικά: εἶναι ἡ προσωρινὴ χάρις τῶν «χιτώνων τοῦ ἀμνοῦ», πὺν ἐπιτρέπει στὴν Ἱστορία νὰ ἐξελιχθῆ μέ τὴν ὑπόσχεσι τῆς Ἀνθρώσεως, μέ τὴν κατανόηση, ἔπειτα, ἀπὸ κάθε ἄνθρωπο, τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ πλάση αὐτὴ, πὺν διατηρεῖται καὶ συντηρεῖται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, δὲν εἶναι βέβαια ὁ κόσμος ὁ ἀληθινός ἢ τὰξὴ αὐτὴ στὴν ὁποία ἔχει θέσει τὸ κακό, εἶναι μιὰ τὰξὴ καταστροφῆς. «Ἡ γῆ εἶναι καταραμένη ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνθρώπου», κ' αὐτὴ ἀκόμα ἡ ὁμορφία της μπορεῖ νὰ μεταβληθῆ σὲ μαγεία ἐπικίνδυνη. Ὅμως αὐτὴ ἢ «τὰξὴ τῆς καταστροφῆς»,

ἀπ' τὴν ὁποία ὁ Θεός εἶναι μερικὰ ἀποκλεισμένος, συντηρώντας τὴν μόνο «ἐκ τῶν ἔξω», θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς γεμάτης σεβασμοῦ, ἀλλὰ ἐπιμονῆς θεϊκῆς «παιδαγωγίας». Τὸ κακό αὐτό, πὺν δὲν μπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ—γιατί γεννιέται ἀπὸ τὴς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴς ὁποῖες περιορίζεται θεληματικά ἢ παντοδυναμία Του—θὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ Θεός γιὰ νὰ παρακινήσῃ τὸν ἄνθρωπο στὴ μετάνοια. Ἔτσι, ὁ θάνατος, ἀπὸ «μισθός» γίνεται φάρμακο τῆς ἁμαρτίας, καὶ στὴ νέα αὐτὴ τὰξὴ πὺν ἐπενόησε ἢ θεῖα Πρόνοια γίνεται καλὸς καὶ ὠφέλιμος, μολονότι ἀντίθετος πρὸς τὴν φύση. Ἀκριβῶς δὲ ἐπειδὴ συνιστᾶ μιὰ ἀντίφραση πρὸς τὴν φύση, συντελεῖ—ἀν δὲν τὴν ἀποφεύγῃ ὁ ἄνθρωπος—στὴν συνειδητοποίηση τῆς ριζικῆς ἠθικῆς ἐνδείας του, ἐξουδετερώνει τὴν ἀλαζονεία του καὶ τὴν τὰση του γιὰ αὐτονομία. «Ὁ Θεός ἀνέχθηκε νὰ καταποθῆ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ θηρίον τὸ μέγα—τὸν ἐργάτη τῆς παραβάσεως—ὄχι γιὰ νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ ἀφανισθῆ καὶ νὰ χαθῆ ὁλοκληρωτικά, ἀλλὰ ἐπειδὴ προετοίμαζε καὶ ἐγκαθιστοῦσε ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἐπινόηση τῆς σωτηρίας πὺν συντελέστηκε ἀπὸ τὸν Λόγο «κατὰ τὸ σημεῖον Ἰωῶνᾶ τοῦ προφήτου». Γιὰ νὰ ἀναστηθῆ ὁ ἄνθρωπος, δεχόμενος ἀπ' τὸν Θεὸ μιὰ σωτηρία ἀνέλπιστη καὶ νὰ Τὸν δοξάσῃ ἐπαναλαμβάνοντας τὰ λόγια τοῦ Ἰωῶνᾶ «Ἐβόησα ἐν θλίψει μου πρὸς Κύριον τὸν Θεόν μου καὶ εἰσήκουσέ μου» ἐκ κοιλίας ἄδου κραυγῆς μου ἤκουσε φωνῆς μου»<sup>(23)</sup>.

Ἔτσι ὁ Θεός χρησιμοποιεῖ τὸ κακό καὶ τὴν κληρονομικὴ ὑποδούλωση στὴ φθορὰ καὶ στὸ θάνατο γιὰ νὰ ἐτοιμάσῃ σιγά-σιγά, μέ εὐλογίες καὶ καθαρμούς, μέ τὴν ἐπιλογή, τὴν Διαθήκη καὶ τὴ δοκιμασία τῆς πίστεως—καὶ ἄλλοτε μὲν ἢ σωτηρία πλησιάζει, ἄλλοτε δὲ ἀπομακρύνεται ἀνάλογα μέ τὴν ὑποταγὴ ἢ τὴν ἐναντίωση τοῦ ἀνθρώπου—γιὰ νὰ προετοιμάσῃ καὶ νὰ προκαλέσῃ μέ τὴς πὺν εὐνοϊκῆς προϋποθέσεις (μέ ἀνεπηρέαστη πάντα τὴν ἐλευθερία τῆς ἀπαντήσεως) τὸ **Γένοιτό μοι!** τῆς Μαριάμ, αὐτὴ τὴν ὑποδοχὴ, τὸ ἀνοιγμα αὐ-

(21) Cf. Jean Meyendorff: Introduction à l'étude de Grégoire Palamas, Paris 1959, p. 183, n. 44.

(22) R. Buttman: Kerygma und Mythos, t. 1, p. 28.

(23) S. Irénée, Adv. Haer., III, 20, 1. Sources Chrétiennes 34, p. p. 339.

τὸ πὸν ἐπιτρέπει τέλος στὸν ἐξορισμένο Πλάστη νὰ ξαναμπῆ μέσ' στὴν ἴδια τὴν καρδιά τῆς Κτίσεως γιὰ νὰ τὴν ἀνακτήσῃ «ἐκ τῶν ἔνδον» καί, τρόπον τινά, νὰ τὴν ξαναπλάσῃ. Ὁ Ἅγ. Γρηγόριος Παλαμᾶς, στὸ ἔργο του περὶ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου μᾶς δείχνει τὴν Μαριάμ νὰ ἀποκαλύπτῃ στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ Τῆς, πρὶν ἀπ' τὸν Εὐαγγελισμό, μὲ τὴν «διακοτεῖσαν» προσευχὴ τῆς, ὅτι: «τίποτε δὲν μποροῦσε νὰ σταματήσῃ τὴν κίνηση πὸν ὀδηγοῦσε ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὸν θάνατο, οὔτε τὴν ἀκατάσχετη φορὰ τοῦ γένους μας πρὸς τὸν ἄδη» (24).

★

Τώρα, ὕστερα ἀπὸ τὸ ἀποφασιστικὸ ἔργο τῆς Σαρκώσεως καὶ τῆς Ἀναλήψεως, ἂν τὸ κακὸ ἀκόμα ὑφίσταται, ἢ μᾶλλον ἐξοργίζεται μπρὸς στὸ ἀτέλειωτο φῶς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων Του, εἶναι γιὰ τὸ Θεὸς τώρα μᾶς καλεῖ, ἀκόμα ἐντονώτερα, σὴ μετάνοια.

Ἄς φυλαχθοῦμε ἀπὸ τοῦ νὰ κατηγορήσωμε τὸν Θεό, πὸν χρησιμοποιεῖ τὸ κακὸ, γιὰ τὸ ὅποιο ἐμεῖς εἴμαστε ὑπεύθυνοι, ὅτι δὲν εἶναι ἕνας Θεὸς ἀγάπης. Αὐτὸ θὰ ἐσήμαινε πὸς ξεκινοῦμε ἀπὸ μιὰ προοπτικὴ ἄθρη: θὰ θέλαμε νὰ μᾶς κἀνῃ εὐτυχισμένους μέσα στὴν ἀμετανοησία, νὰ μᾶς χαρίσῃ εὐτυχία καὶ ἀσφάλεια μέσα στὴν ἀνταρσία καὶ τὴν ματαιοδοξία, θὰ ἠθέλαμε, τέλος, νὰ ταυτισθῇ μὲ τὴν ἰδέα πὸν ἔχομε γι' Αὐτὸν καὶ τὴν ἀγάπη Του. «Ὁ Θεὸς θὰ συχωρέσῃ ὅπωςδήποτε» εἶναι ἡ δουλειὰ του αὐτῆς, καθὼς ἀγαποῦσε νὰ λήθῃ ὁ Βολταῖρος... Μποροῦμε, λοιπόν, νὰ ἐκκλησώμασθε πὸν ἢ φλογερὴ τοῦ Θεοῦ ἀγιότης—ἢ ἀπεριόρατη ἀγάπη Του—ἐκδηλώνεται ἀπέναντί μας σὰν ὄργη πὸν κλονίζει τὴν ἀσφάλειά μας, πὸν καταστρέφει τὴν Βαβὲλ γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμα; Θᾶπρεπε μᾶλλον νὰ ἐκκλησώμασθε πὸν ἢ φοβερὴ αὐτὴ γλῶσσα τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος βρῖσκει τόσο λίγους ἐρμηνευτὲς ἀνάμεσα στοὺς χριστιανούς, μολονότι ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει στὸν κόσμο γιὰ νὰ κηρύττῃ: «Μετανοεῖτε! γιὰτί ἔφθασε ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν». Πὸν

τὰ μηνύματα πὸν μᾶς φέρνει ὁ Θεὸς μέσα ἀπὸ τίς συνέπειες τῆς ἁμαρτίας μας ἐρμηνεύονται, ὄχι ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Διάβολο πὸν τὰ χρησιμοποιεῖ πρὸς ὄφελος τῆς ἀθείας: «Ἄν ὑπῆρχε Θεὸς, δὲν θὰ ἔβλεπε κανεὶς παρόμοια πράγματα...». Γιατί, γι' αὐτὸν πὸν πιστεῖ, οἱ σφαγῆς τῶν ἀθῶων δείχνουν ἀπλῶς τὴν ἀνίσχυρη μαρτία τοῦ Σατανᾶ μπρὸς στὸν Ἄθῶο πὸν ἔρχεται νὰ σφαγῇ γιὰ νὰ ἀναστήσῃ τοὺς ἀθῶους ὄλου τοῦ κόσμου.

★

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἔχει νὰ ἰδρῶσῃ κανένα εἶδος θεοδικίας. Ἡ ἀπάντησή του στὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ εἶναι ὁ Ἰησοῦς καὶ μάλιστα ὁ σταυρωμένος Ἰησοῦς, πὸν ἀναλίσκει γιὰ πάντα μέσα στὸν ἑαυτὸ Του τὸν πόνο τοῦ κόσμου ὀλοκληρου, γιὰ νὰ ἀναγεννήσῃ τὴ φύση μας καὶ νὰ ἀνοίξῃ στὴν ἐλευθερία μας τὸ Βασίλειο τῆς ὀλοκληρωτικῆς ζωῆς.

Στὸν πειρασμὸ πὸν ὑποκύπτει ὁ Ἀδάμ, ἀντιστοιχεῖ αὐτὸς στὸν ὀποῖο θριαμβεῖ ὁ Δεύτερος Ἀδάμ. Στὴν κραυγὴ τοῦ Θεοῦ πὸν ἐγκαταλείφθηκε στὸν ἔρημο Παράδεισο, ἢ κραυγῆ τοῦ Θεανθρώπου πὸν ἀφήνει νὰ μπη μέσα Του ἢ ἄβυσσος τοῦ χωρισμοῦ γιὰ νὰ τὴν ἀναλώσῃ μέσα στὴν ἄβυσσο τῆς θεότητός Του. Μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐξεγείρεται μπρὸς σ' ἕναν ἀπαθῆ Παντοδύναμο, δὲν ἐξεγείρεται ὁμως μπροστὰ στὸν Ἄνθρωπο τοῦ Πόνου. Τὴν ἀλληλεγγύη τοῦ θανάτου πὸν μᾶς ἔνωσε μὲ τὸν Ἀδάμ, τὴν παίρνει ἐπάνω Του ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος γιὰ νὰ γίνῃ, γιὰ χάρη μας, ἀλληλεγγύη ζωῆς: «ὄφειλε γὰρ κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὀμοιωθῆναι» (25).

Ἡ ἁμαρτία μας ἐγέννησε τὸν πόνο καὶ τὸ θάνατο· ὁ Θεὸς ὑποφέρει καὶ πεθαίνει. Ἄς σκεφθοῦμε γιὰ μιὰ στιγμὴ τί ἐσήμαινε ὁ θάνατος γιὰ τὸν Θεάνθρωπο, γι' Αὐτὸν πὸν ἦταν ἀναμάρτητος, καὶ ὁ θάνατός Του, ἐπομένως, δὲν ἦταν γι' Αὐτὸν οὔτε «μισθός», οὔτε φάρμακο!... Βρισκόμαστε, τώρα, στὰ ἐνδότερα τοῦ θανάτου: Κατέβηκε σ' αὐτὸν Ἐκεῖνος πὸν ἠμπόρεσε νὰ πῆ: «Ἐγὼ εἶμαι ἡ ζωὴ». Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, ὁ θάνατός Του ἦταν ἕνας σπαρα-

(24) Cité par Jean Meyendorff, op. cit. p. 214.

(25) Πρὸς Ἑβραίους Β', 17.

γμός αδιανόητος, στον οποίο μέσα «ανακεφαλαιώθηκε» ολόκληρο το κακό του κόσμου. Ἡ ἁμαρτία μας ἐπροκάλεσε τὴ βασιλεία τοῦ Σατανᾶ καὶ μετεμόρφωσε τὸν κόσμο σὲ προθάλαμο τοῦ ἄδη· ὁ Θεὸς κατεβαίνει στὸν ἄδη, ὁ Θεάνθρωπος ἀφήνεται νὰ δολοφονηθῆ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, νὰ αἰχμαλωτισθῆ ἀπὸ τὸν Σατανᾶ, γιὰ νὰ συντριβοῦν οἱ πύλες τοῦ ἄδη στὴν ἐπαφὴ τῆς θεότητός Του.

Ὁ ἄνθρωπος Ἰώβ, δοκιμαζόμενος ἀπὸ τὸν Σατανᾶ, φρονάζει πρὸς τὸν Θεὸ τὸ παράπονό του. Ὁ Θεὸς κάνει νὰ σωπάσουν οἱ φίλοι τοῦ Ἰώβ—οἱ κατασκευασταὶ αὐτοῦ τῆς θεοδικίας—καὶ παίρνει ὁ Ἰδιὸς τὴ θέση του. Ἔτσι, ἀπ' ἐδῶ καὶ στὸ ἐξῆς, ὁ πόνος, ὁ θάνατος, ὁ ἄδης καί, κατ' ἀκολουθίαν, οἱ ἀμφιβολίες μου, ἡ ἐπανάσταση καὶ ἡ βλασφημία μου ξεχύνονται πρὸς τὴν Ἀνάσταση. Προσβάλλω τὸν Θεό, καὶ συναντῶ, ἐξ αἰτίας μου καὶ γιὰ χάρη μου, τὸν Ἐσταυρωμένο καί, μὲ τὸν σταυρὸ τοῦ πόνου μου, πού ἐκεῖνος ταντίζει μὲ τὸν δικό Του πόνου, μὲ συμπαράσχει στὴν Ἀνάστασή Του.

★

Ἀσφαλῶς, ἀπὸ σεβασμὸ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία, ἐπιτρέπει ὁ Θεὸς στὸ κακὸ νὰ ὑπάρχει, ἀφήνει νὰ δρᾷ ὁ Πονηρὸς (πού ὅμως, εἶναι, μυστικά, νικημένος) σὲ διαρκῆ ἀγωνία μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου. Κι' αὐτό, γιὰ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο θέλει νὰ μᾶς ἀναγεννήσει ἐσωτερικά, δίχως ἔξαναγκασμὸ κανένα, ἐνωμένο μὲ τὴν πίστη καὶ τὴν ἀγάπη μας, γιὰ νὰ μᾶς κἀνὴ μετόχους τοῦ πιστοῦ Θεοῦ, τοῦ Θεοῦ τῆς Ἀγάπης. Ἡ ἀληθινὴ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας, καί, ἄρα, τοῦ κόσμου, εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἀγιότητος: μιὰ ἐλεύθερη συνειδητοποίηση ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου—μιᾶς συνειδήσεως προικισμένης μὲ αὐτοτελή, ἀνεξάρτητη ὑπαρξὴ πού μεταβάλλεται σὲ διαφάνεια ολόκληρου τοῦ ὄντος, μιὰ συνειδητοποίηση τῆς νίκης πού κατήγαγε, μιὰ γιὰ πάντα, ὁ Χριστιανισμὸς ἐπάνω στὸ κακὸ καὶ πού εἶναι πάντοτε παρούσα μέσα στὴν Ἐκκλησία του. Ξέρουμε ὅτι ὁ ἄδης ὁρμᾷ μὲ ἀκατάσχετη μανία ἐπάνω Της, ξέρουμε ὅμως ἀκόμα ὅτι: «Πῦλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς». Γιατί, ἂν καὶ ἀπο-

τελεῖται ἀπὸ ἁμαρτωλοὺς, ἀπὸ «χαμένους», εἶναι ὅμως, γιὰ νὰ ἐπαναλάβωμε τὴν ὀξεία σκέψη τοῦ Ὀριγένη καὶ τοῦ Ἀυγουστίνου, ἡ ἁμαρτωλὴ ἐκείνη γυναῖκα πού δὲν πᾶνει ὁ Κύριος νὰ πλένη μὲ τὸ Αἷμα Του, γιὰ νὰ τὴν κἀνὴ σύζυγό Του ἄσπιλη καὶ ἀμόλυντη. Λουσιμένοι, ἔτσι, μέσα στὸ αἷμα τοῦ Ἀρνίου, καλοῦμεθα νὰ γίνωμε μάρτυρες τοῦ ζωοποιῦ Πνεύματος, γιὰ νὰ συνεργασθοῦμε στὴν τελειωτικὴ τοῦ κακοῦ ἐξαφάνιση, ἢ, μᾶλλον, στὴν ὀριστικὴ ἐν Χριστῷ κατάργησή του.

Ἀκόμα καὶ οἱ ἅγιοι, ἀκόμα καὶ οἱ μάρτυρες κάτω ἀπὸ τὸν Θρόνο τοῦ Ἀρνίου, περιμένουν καὶ προετοιμάζουν τὴν Δευτέρα Παρουσία. Ὁ Ὀριγένης βεβαιώνει ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ἐπίσης περιμένει, γιὰ τὴν δὲν μπορεῖ νὰ ἀστράφη ἡ δόξα Του παρὰ μόνο μὲ τὴν ολόκληρωτικὴ κατάρτισι τοῦ Σώματος πού εἶναι ἡ Κεφαλὴ του.

Θὰ ἔλθῃ ἔτσι ἡ Παρουσία, ὅπου τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς, μέσα ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῶν θεωθέντων ἀνθρώπων θὰ δείξῃ τὸ σύμπαν ολόκληρο σὰν δοξασιμένο σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Κάθε πρόσωπο θὰ ξανάρθῃ, τότε τὴν ἀνακαινισμένη ἀπ' τὴ φωτιὰ τῆς ἀγάπης σάρκα του, κάθε ψυχὴ θὰ ντυθῆ εὐκολώτατα ἕναν κόσμον διάφανο, θαυματουργικὸ. Θὰ εἶναι μιὰ σάρκα προικισμένη μὲ ὅλη τὴ δόνησι τῆς φυσικῆς τῆς εὐαισθησίας, ἡ σάρκα μας ἡ γῆϊνη, ἐλευθερωμένη ὅμως ἀπ' τὸ κακὸ, λουσιμένη στὴ ζωὴ τὴν καθαρὴ, μέσ' στὸ ἀγαθὸ τὸ γνήσιο, τὴ δόξα, δηλαδή, τοῦ Θεοῦ.

Ὅμως, ἂν ὁ ἄδης τῆς ξεπεσμένης φρίσεως καταργήθηκε μυστικά ἐν τῷ Χριστῷ, ἂν πρόκειται ὁ Θεὸς νὰ φανερωθῇ στὴ Δευτέρα Παρουσία «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα» μένει ἀκόμα τὸ σαρακτικὸ μυστήριον τοῦ «δευτέρου θανάτου», τοῦ ἄδη τοῦ καθαρὰ προσωπικοῦ (ἀφοῦ ὁ γενικὸς καταργήθηκε γιὰ πάντα μὲ τὴν Ἀνάστασι), ἡ κόλασις τοῦ ἀνθρώπου πού βυθίζεται ἀμετάνοιωτος μέσα στὴ θεϊκὴ ἀγάπη. Δὲν θὰ ἀποτελοῦσε, ὁ ἄδης αὐτός, μιὰ ὀριστικὴ ἀποτυχία τοῦ θεικοῦ σχεδίου, μιὰ νίκη ὀριστικὴ τοῦ πονηροῦ;

Ἡ Ἐκκλησία, βέβαια, κατεδίκασε τὸν ὀριγενισμό, τὴν βεβαιότητα δηλαδή ὅτι,

στο τέλος, ύστερα από μιὰ πνευματική ιστορία πού θά παρατεινόταν πολύ πιό πέρα από τίς γήινες προοπτικές μας, μέσα από ένα πλήθος «αιώνων», ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀκόμα καί οἱ ξεπεσμένοι ἄγγελοι θά συμφιλωθοῦν σέ μιὰν «ἀποκατάσταση» ὄχι μόνο γενική καί κοσμική (γιατί ἡ Ἐκκλησία πρεσβεύει ἐπίσης ὅτι θά εἶναι ὁ Θεός «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα»), ἀλλά προσωπική. Πραγματικά, μιὰ παρόμοια βεβαιότης προσκομίζει στίς ἀπειλές τοῦ Χριστοῦ πού εἶναι τόσο ἔντονες στά Συνοπτικά Εὐαγγέλια καί, πρὸ πάντων, παραβλέπει τὸ ἀμετάθετο μυστήριο τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Τὸ νὰ δεχθοῦμε μαζί μὲ τὸν Ὁριγένη ὅτι, στὸ τέλος, τὸ κακὸ θά καταντήση νὰ ἐξαντληθῇ, γιατί μόνο ὁ Θεός εἶναι ἀτελείωτος, θά ἦταν σὰν νὰ ἐλθμονούσαμε ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία, ἀκριβῶς ἐπειδὴ συνιστᾷ τὴν θεϊκὴ εἰκόνα, περιβάλλεται τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀπολύτου.

Νὰ εἶναι ἄραγε ἀθεράπευτη ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ἐλευθερία τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου καί στὴν ἀγάπη;

Πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ σημειώσωμε ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία ἀγνοεῖ τοὺς λατινικοὺς «δῶρους» τοῦ ἰδ' αἰώνα. Δὲν ἀγνοεῖ, βέβαια, ἡ Ἐκκλησία ὅτι ὑπάρχουν καταστάσεις γιὰ τοὺς συσπειρωμένους στὴν ἀγνοία καί τὴν ἀρνηση νεκρῶν γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ εἰρήνη, ἡ σιωπὴ, ἡ διαφαινομένη παρουσία τοῦ Γιατροῦ γίνονται αἰσθητὰ σὰν ἓνα εἶδος βασάνου· μὲ ὅλη ὁμως τὴν δύναμή Της, μὲ ὅλη τὴν ἀγάπη Της, παρακαλεῖ γιὰ ὄλους τοὺς νεκρούς, ἰδιαίτερα γιὰ κείνους πού, μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ βρῖσκονται στὸν ἄδη. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πολλαπλασιαζομένη μὲ τὴν προσευχὴ τῶν ἀνθρώπων, κατεργάζεται ἐκ τῶν ἔνδον—γιατί κανεὶς δὲν εἶναι μόνος—τὸν ἔσχατον αὐτὸν ἄδη, τὴν ἀτομικὴ μονάδα, γιὰ νὰ ἀνοιχθῇ στὴν κοινότητα τῆς βασιλείας πού ἐρχεται.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πρόβλημα τοῦ «δευτέρου θανάτου», τῆς αἰώνιας κολάσεως, «μετὰ» τὴν Δευτέρα Παρουσία, ἡ παράδοση τῆς ὑψηλῆς ὀρθοδόξου ἀσκήσεως, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου, μᾶς ὑποβάλλει μιὰν ἀπάντηση πού δὲν εἶναι καθόλου «διδασκαλική», ἀλλὰ καθαρὰ ὑπαρξικὴ. Ἐνας ὑποδηματοποιὸς τῆς Ἀλεξανδρείας

στὸν ὁποῖο ἔστειλε ὁ Χριστὸς τὸν Ἀντώνιο γιὰ νὰ τοῦ δείξῃ ἓναν βαθμὸ ἀγιότητος μεγαλύτερο ἀπ' τὸν δικό του, ὠμολόγησε στὸ τέλος στὸν μεγάλο ἀναχωρητὴ, πού εἶχε, στὴν ἀρχή, ἀπογοητευθῆ ἀπὸ τὴν κοινότητα τῆς ζωῆς του, ὅτι, βλέποντας τοὺς διαβάτες νὰ περνοῦν, σκεπτόταν: «ὄλοι θά σωθοῦν καί μόνο ἐγὼ θά κολασθῶ»· δίχως μολαταῦτα, νὰ ἀτελιπίζεται. Αὐτὴ ἡ στάση μεταβιάζεται ἀκατάπαντα στοὺς ὀρθοδόξους ἀσκήτες. Στὰ χρόνια τὰ δικά μας, τὴν ἐπικύρωσε ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς, λέγοντας στὸν «στάρετς» Συλβανὸ τοῦ Ἁγ. Ὁρους: «Κράτα τὸ πνεῦμα σου στὸν ἄδη, ἀλλὰ μὴν ἀτελιπίζεσαι»<sup>(26)</sup>.

Τί ἄλλο, λοιπόν, νὰ εἰπῇ κανεὶς, παρὰ ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς κολάσεως θά πρέπη νὰ τεθῇ ἀποκλειστικὰ ἀλληλένδετο μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «ἐγὼ» καί τοῦ «σύ»: Οἱ εὐαγγελικὲς ἀπειλές «με» ἀφοροῦν, ἀποτελοῦν τὴν σοβαρότητα, τὴν ἀπεραντωσύνη τοῦ πνευματικοῦ πεπρωμένου μου, μὲ σπρώχνουν στὴ μετάνοια, στὴ συνειδητοποίησι τοῦ γεγονότος ὅτι εἶμαι ἐδῶ πρῶτος τῶν ἁμαρτωλῶν, ὅτι εἶμαι κολασμένος. Καί, ἀκριβῶς γι' αὐτό, δὲν ἀτελιπίζομαι, μὲ ὀδηγοῦν ἴσως, μὲ τὸ μέσον τῆς ταπεινώσεως, στὴ συμμετοχὴ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ στὰ βαθύτερα τοῦ ἄδη, τοῦ Χριστοῦ πού εἶναι παντοτεινὸς τοῦ ἄδη νικητῆς. Γιὰ «σένα» ὁμως, γιὰ τὰ ἀμέτρητα «σύ» τοῦ πλησίον μου, δὲν μπορῶ ἄλλο παρὰ νὰ ὑπηρετῶ, νὰ προσεύχομαι καί νὰ κλαίω γιὰ νὰ νοιώσης τὸν ἀναστημένο Χριστό, γιὰ νὰ σωθῆς.

Ἡ χριστιανικὴ, λοιπόν, ἀπάντηση στὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ εἶναι μιὰ ἀπάντηση π ρ α κ τ ι κ ῆ: εἶναι πρόσκληση στὴν ἀγιότητα. Κάποιος μοναχὸς τοῦ Ἁγ. Ὁρους, ὅταν τὸν ρώτησαν σχετικὰ μὲ τὴν κολάση, καθὼς περπατοῦσε μέσ' στὰ φυτρωμένα στάγια, ἀρξέστηκε νὰ μαζεῖ σιωπηλὸς τὰ στάχνα...

Ἡ χριστιανικὴ ἀπάντηση εἶναι πρὸ πάντων μιὰ ἀπάντηση πίστεως. Στὰ μεγαλύτερα βάθη τοῦ φοβεροῦ καί τοῦ ἀσυλλή-

(26) Cf. Archimandrite Sophrony, *Messenger de l'Exarchat du Patriarche russe*, No 26, p.p. 96—97.

που, ὄχι στήν κολακευτική, «παρηγορητική» τους μορφή, νά ἐμπιστευέται τόν Θεό, πού εἶναι ὁλος ἀγάπη καί ὁλος σοφία.

Ἄς θυμηθοῦμε, λοιπόν, τήν Ἀγάπη πού ἐνίκησε μέ τό ξύλο τοῦ Σταυροῦ, γιά νά γίνωμε, μ' ὄλο τό φορτίο τοῦ πόνου ἢ τῆς ντροπῆς μας, μάρτυρες τῆς χαρᾶς τῆς Ἀναστάσεως. Γιατί δέν εἴμαστε μόνοι, δέν ἔχουμε ἐγκαταλειφθῆ, ὁ Χριστός εἶναι κοντά μας καί ἡ ἀγάπη Του πολλαπλασιάζεται μέ τήν ἀγάπη τῆς Μητέρας Του καί ὅλων τῶν ἁγίων Του. Ἡ φοβερότερη κατάσταση πού θά μπορούσα νά γνωρίσω, ἂν ἔχω λίγη πίστη καί λίγη ἐλπίδα, θά ἀνακαλύψω ὅτι ὁ Χριστός τήν πῆρε ὀλόκληρη ἐπάνω Του· θά ἰδῶ ὅτι δέν ὀδηγεῖ στήν ἀπελπισία, ἀλλά στή Βασιλεία. Παράδοξη χαρά, ἀνάμεσα ἀπ' τὰ δάκρυα μᾶς συντριμμένης καρδιάς.

Ἔτσι, τό δράμα τῆς πίστεώς μας, μᾶς ὀδηγεῖ στόν πνευματικόν ἀγώνα πού εἶναι, ταυτόχρονα, ἐξορκισμός καί διαχωρισμός πνευματικός. Ἀπ' τήν στιγμή αὐτή, μέ τήν ταπεινή καθημερινή προσπάθεια γιά νά τηρήσωμε τίς ἐντολές τοῦ Χριστοῦ μέ τή χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐλαφρόνομε τήν ἀτμόσφαιρα τοῦ κόσμου, φέρνοντας τήν ἀκτινοβολία τῆς εἰρήνης. Ἄν ἐξοῦσαμε, μέ ὄλο τό εἶναι μας, τήν προσευχή τῆς Ἐκκλησίας, ἂν ἐγινόμαστε σ' ἀλήθεια «λειτουργικοί ἄνθρωποι» μέ τήν βοήθεια τῆς δυνάμεώς Της, πόσες μά-

ταιες ταλαιπωρίες θά εἶχαν ἀποφευχθῆ!

Σέ ἔσχατην ἀνάλυση, ἡ χριστιανική ἀπάντηση στό πρόβλημα τοῦ κακοῦ εἶναι «ἐσχατολογική». Γιατί, αὐτό πού ἐλπίζει ἡ πίστη μας, αὐτό πού ἀποκρύπτει ἡ Ἐκκλησία καί ἀποκαλύπτει ἡ μάχη τῆς αγιότητος, εἶναι ὁ κόσμος πού ἔρχεται, ἡ Ἀνάστασις. Στήν ἐσχατολογική αὐτή προοπτική, ἀνακαλύπτουμε ὅτι ἡ γήινη ζωὴ δέν εἶναι τό πᾶν, ὅτι ὅμως ἡ γῆ εἶναι ἐκείνη πού πρόκειται νά ἀναστηθῆ. Ὅτι ὁ ἄδικος θάνατος τῶν παιδιῶν δέν εἶναι ἡ τελευταία λέξη σέ μιὰ πλάση πού ἐπουλήσαμε στόν Διάβολο καί παραδώσαμε στόν ἄδη καί στό θάνατο. Ὅτι ὑπάρχει γιά τίς μικρές αὐτές ψυχές ἕνας τόπος πνευματικός, εἰρήνης καί ἀναμνηχῆς· ὅτι ὅμως, κυρίως, θά τοῦς ἀποδοθῆ καί πάλι ἡ γῆ, μεταμορφωμένη, τήν ὥρα τῆς νεκραναστάσεως καί τοῦ ἐρχομοῦ τῆς Βασιλείας. Γιατί περιμένουμε καί ἐτοιμάζουμε τή Νέα Ἱερουσαλήμ, ὅπου ὁ Θεός ὁ ἴδιος θά σογγίση «διά παντός ἐκ προσώπου πᾶν δάκρυον». Δέν θά ὑπάρχει πιά θάνατος, οὔτε θλίψη, οὔτε πόνος καί δάκρυα.

«Ἀμήν, ἔρχου Κύριε Ἰησοῦ!»<sup>(27)</sup>.

Olivier Clément

(Ἀπόδοσις Ἀρχιμ. Πολέμη).

(27) Ἀποκ. ΚΑ', 4, ΚΒ', 20.

## Η ΕΛΠΙΔΑ ΤΟΥ ΠΙΣΤΟΥ

(Ἀπόδοση τῆς 40ῆς ὁδῆς τοῦ Σολομώντος).

Σάν τό μέλι, πού ξεχειλίζει στήν κηρήθρα τῆς μέλισσας, σάν τό γάλα τῆς μητέρας, πού θηλάζει τὰ παιδιά της, ἔτσι εἶναι ἡ ἐλπίδα μου σέ Σένα, Θεέ μου.

Σάν τήν πηγὴ, πού ξεπετάει τὰ νερά της, ἔτσι ἡ καρδιά μου δοξάζει τόν Κύριον. Τὰ χεῖλη μου ἀνοίγουν στόν ἔπαινό Του κι' ἡ γλῶσσα μου ξεχύνει τραγούδια.

Τό πρόσωπό μου γελάει μέσα στήν χαρά, τό πνεῦμα μου σκιρτάει μέσα στήν ἀγάπη Του. Μαζί Του ἡ ψυχὴ μου λαμποκοπάει, μαζί Του ὁ φόβος γίνεται ἐμπιστοσύνη.

Μαζί Του ἡ σωτηρία εἶναι ἀσφαλισμένη. Ἡ κληρονομία Του εἶναι ἡ ἀθάνατη ζωὴ, κι' ὅσοι θά τήν δεχθοῦν θά λυτρωθοῦν ἀπ' τήν φθορά. Ἀλληλοῦα.

ΕΛ. ΜΑ·Ι·ΝΑΣ

## ΣΧΟΛΗ ΓΕΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Όταν άρχισε ο χειμώνας του 1943, στην «κατεχομένη» τότε Ελλάδα έξούσαμε μέσα σέ δυο αντίθεσεις. Τό έθνικό χάος και την πολιτική άβεβαιότητα από την μιá μεριά, ένα πνευματικό όργανο του χριστιανικού έργου από την άλλη. Μέσα στό πένθος και την καταστροφή, φούντωνε μέ γοργό ρυθμό ή νεοελληνική χριστιανική προσπάθεια, πού δίνει τά θέματα τής στήλης αυτής τούτη την περίοδο.

★

Την πρώτη Νοεμβρίου τό 1943, ενώ ή γνωστή μας «Λογία» αντιμετώπιζε τό ένδεχόμενο νέου λιμού, άνοιγε παράλληλα τίς πόρτες του—για την αντιμετώπισι του πνευματικού λιμού—ένα πρωτότυπο για την εποχή μας ίδρυμα: Η Σχολή Γενικών Σπουδών.

Ήταν ή περίοδος πού τό Πανεπιστήμιο Αθηνών δεχότανε χωρίς έξετάσεις κατά χιλιάδας τούς άποφοίτους των Κατοχικών Γυμνασίων και χωρίς, φυσικά, καμμιá έλπίδα σοβαράς σπουδής. Τό φαινόμενο ήταν μιá κοινωνική πληγή πού οι συνέπειές τους συνεχίζονται ακόμη. Μέγιστο μέρος από τούς φοιτητάς αυτούς δέν μπόρεσαν νά πάρουν ποτέ πτυχίο παρ' όλους τούς «ευεργετικούς» νόμους.

Τότε, τά γνωστά μας «Φοιτητικά Χριστιανικά Φροντιστήρια» έπεσήμαναν τόν κίνδυνο στην φοιτητική νεολαία πού χειραγωγούσαν και υπέδειξαν κατάλληλα μέτρα για την αντιμετώπισι του κακού. Παράλληλα, ιδρύεται ή Σχολή Γενικών Σπουδών, ένα ιδιωτικό χριστιανικό Πανεπιστήμιο άνώτερης γενικής μορφώσεως, κοσμοθεωρικά ελεύθερης από τόν παληό ύλιστικό έπιστημονισμό.

Ό Κοινωνισμός τής Σχολής μās παρέχει τίς βασικές πληροφορίες για την ίδρυσι και την οργάνωσί της. Τόν χαρακτηρίζει απλότητα, πρωτοτυπία και αγάπη για τόν σπουδαστή:

«Ό σκοπός τής Σχολής είναι διπλούς:

α) Η έν τῷ πλαισίῳ τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας προαγωγή ἀνωτέρων ἐγκυκλοπαιδικῶν σπουδῶν, εἰδικώτερον δὲ ἡ μελέτη καὶ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῶν θεμελιωδῶν προβλημάτων τοῦ πολιτισμοῦ. β) Ἡ παροχὴ εἰς πρόσωπα ἐπιθυμοῦντα νὰ ἐργασθοῦν συστηματικῶς διὰ τὸ ἐν γένει χριστιανικὸν ἔργον, ἐφοδίων ἐκ τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐν συναφεΐᾳ πρὸς τοῦτο, ἡ ὑποβοήθησις τοῦ καθολικώτερου καταρτισμοῦ τῆς προσωπικότητος αὐτῶν κατὰ τὸ χριστιανικὸν ἰδεῶδες τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ βίου».

Εἰς τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ τῆς Σχολῆς ἐπεστρατεύθησαν καθηγηταὶ ἢ ὑφηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου ἢ ἄλλων ἰστίμων σχολῶν καὶ ἄλλοι εἰδικοί ἐπιστήμονες. Ὡς σπουδασταὶ καὶ σπουδάστριες μποροῦσαν νὰ γραφοῦν πτυχιῶχοι τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν ἢ ἀπόφοιτοι Γυμνασίου «ἔχοντες πρόσθετα μορφωτικὰ ἐφόδια πρὸς παρακολούθησιν τῆς ἐν αὐτῇ διδασκαλίας». Προέβλεπε ὁ Κανονισμὸς καὶ ἀκροατάς, τακτικούς ἢ ἐκτάκτους. Ἡ ἐγγραφή καὶ φοίτησις ἦταν δωρεάν. Ἐπιτροπὴ σπουδαστῶν μεριμνοῦσε γιὰ τὴν «ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν εἰς τὴν μορφωτικὴν προσπάθειαν τῆς Σχολῆς».

Ἡ δημοκρατικὴ αὐτὴ συμμετοχὴ τῶν σπουδαστῶν στὴν ἐσωτερικὴ οργάνωσιν καὶ ἡ στοργὴ γι' αὐτοὺς ἦταν κάτι πού δέν εἶχαμε συναντήσει στίς ἀνώτατες Σχολές:

«Τηρουμένης τῆς ἱεραρχίας, οἱ σπουδασταὶ συνεργάζονται μετὰ τῶν διδασκόντων ἐν ἀδελφικῇ ἐνότητι εἰς τὴν ἰεράν προσπάθειαν τὴν ὁποίαν ἀπὸ κοινῆς καταβάλλουν, διδάσκοντες καὶ σπουδασταί. Τὸ ὅλον ἔργον θὰ γίνεταί ἐν ἀμοιβαίᾳ κατανοήσει ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς ἀνάγκης ὅπως καταβληθῇ πᾶσα δυνατὴ προσπάθεια καὶ κόπος διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἐνὸς ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος ἐξ ἀπόψεως χρόνου διδασκαλίας δυναμένου νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ πρόγραμμα ἀνωτάτης Σχολῆς ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν δυσχερεῶν αἰ ὁποῖαι ὑπάρχουν ἰδίᾳ ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας καὶ τῆς ἀνάγκης ὅπως δοθῇ εἰς τοὺς καλοπροαιρέτους

καί φιλοτίμως προσπαθοῦντας σπουδαστάς πάσα δυνατή διεκκόλουντες».

Ἡ ἴδια σπουδαστική ἐπιτροπή ἀπεφάσισε «ὅπως προτραποῦν (χωρὶς ὅμως νὰ ὑποχρεοῦνται) οἱ σπουδασταὶ καὶ ἀκροαταὶ εἰς καταβολὴν εἰσφορᾶς διὰ συγκεκριμένους ἐκπαιδευτικούς σκοπούς».

Ὁ Κανονισμὸς προέβλεπε «ταχεῖαν ἐκκαθάρισιν τῶν λογαριασμῶν» καὶ «ἄμεσον λογοδοσίαν εἰς τοὺς ἰδίους τοὺς σπουδαστάς». Ἀκόμη ἀπέκλειε «νὰ ἐπιηρεάζεται ἢ ἐν τῇ Σχολῇ θέσις τῶν σπουδαστῶν ἢ ἀκροατῶν ἐκ τῆς καταβολῆς ἢ μὴ τῆς ταύτης εἰσφορᾶς».

Τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα τὸ καθώριζε τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς, πού ἀποτελεῖτο ἀπὸ τοὺς διδάσκοντας.

Στὰ πρῶτα χρόνια, διδάχθησαν μαθήματα θεολογικά, φιλοσοφικά, νομικῆς, φυσικῶν ἐπιστημῶν, μαθηματικῶν, λογοτεχνίας, ἱατρικῆς. Ἡ φοίτησις περιελάμβανε «τριετὴ κύκλον σπουδῶν» καὶ «ἐπερατοῦτο δι' εὐδοκίμου ἐξετάσεως ἐπὶ τῶν μαθημάτων». Οἱ ὥρες διδασκαλίας ἦσαν μεταμεσημβρινές πάντοτε καὶ προσαρμοσμένες στίς ἐκτακτες συνθῆκες τῆς Κατοχῆς. Ἡ διδασκαλία ἔπρεπε νὰ «συνδυάζη τὴν ἐλευθέραν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν πρὸς τὸν σεβασμὸν τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Σχολῆς».

Ἡ Σχολὴ περιελάμβανε παράρτημα διδασκαλίας ξένων γλωσσῶν, στενογραφίας καὶ γραφομηχανῆς.

★

Σὲ μιὰ ἐποχὴ σκληρῆς ἐθνικῆς δοκιμασίας, σὲ περιστάσεις δραματικῆς, ἡ Σχολὴ Γενικῶν Σπουδῶν ἦταν ξεκίνημα τεράστιας σημασίας. Γιατί σκόπευε νὰ καλύψῃ τὴν διάστασι μεταξὺ χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἐπιστημονικῆς ἐρεῖνης, τὸ ὀλέθριον, δηλαδή, χάσμα πού ἀφαιροῦσε τὸ πνευματικὸ θεμέλιον ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ μας.

Ὁ πιστός, ὁ «θρησκευτικὸς ἄνθρωπος» ἦταν ἀνάγκη νὰ συμφιλιωθῇ μὲ τὴν Σπουδὴν, τὴν ἐλεύθερον ἐπιστημονικὴν ἔρευνα τῆς ἀλήθειας, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ὑπερφίαλη αὐτάρκεια καὶ προχειρολογία καὶ νὰ προσέξῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὶς ἀνάγκες του. Καὶ

ὁ ἐρευνητὴς πάλι τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας ἔπρεπε νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν ἐχθρικήν προκατάληψιν γιὰ τὴν χριστιανικὴν θεώρησιν τῆς ζωῆς.

Ἀπὸ ἄλλη πλευρὰ, ἡ Σχολὴ βοηθοῦσε τὸν ἐξειδικευμένον ἐπιστήμονα νὰ λυρωθῇ ἀπὸ τὴν γνωσεολογικὴν κατάρτησιν, τὴν μενομέρεια, τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωμένη γνῶσιν τῶν ἀνθρώπων προβλημάτων.

Τὸ ξεκίνημα τῆς Σχολῆς ἦταν ριζοσπαστικὸ καὶ οἱ ὀρίζοντες πού ἄνοιγε πλατεῖς.

★

Ὁ γράφων, μαζὶ μὲ ἄλλους ἐπιστήμονας καὶ κοντὰ στοὺς πρώτους πενηνταδύο σπουδαστάς, εἶχε τὴν τιμὴ νὰ παρακολουθήσῃ σὰν ἀκροατῆς μερικὰ ἀπὸ τὰ μαθήματα τῆς Σχολῆς. Μὲ συγκίνησιν θυμᾶται τὴν θερμὴν, ζωντανὴν ἀτμόσφαιρα ἐκείνων τῶν σπουδῶν. Τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ὀλόψυχη συμμετοχὴ τῶν σπουδαστῶν, τὴν χαρὰ ἀπὸ τοὺς καινούργιους δρόμους στὸν κόσμον τῆς γνώσεως, πού ἄνοιγαν οἱ ἐμπνευσμένες παραδόσεις, τὸ στοργικὸ ἐνδιαφέρον τῆς Σχολῆς γιὰ τοὺς σπουδαστάς. Μέσα στὴν Σχολὴ Γενικῶν Σπουδῶν, ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀπέπνεε τὸν σεβασμὸν στὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἀφιέρωσιν στὴν ἀλήθεια.

Ἡ Σχολὴ εἶχε πετύχει «εἰς ἐποχὴν πνευματικῶν λιμοῦ, ὑπερπληθωρισμοῦ «πτύχιούχων», εἰς ἐποχὴν ἐπιστημονικοῦ ἐπαγγελματισμοῦ καὶ χρησιμοθηρίας, ν' ἀποθῆ ἢ ἀπαρχὴ ἐπιστροφῆς εἰς τὴν ὀλοκληρωμένην μόρφωσιν τῶν πρώτων πανεπιστημίων» ὅπως μὲ τούτα τὰ λόγια, εἶχε δραματισθῆ τὴν ἀποστολὴν τῆς ὁ Π. Μελίτης, στὴν πανηγυρικὴ ἔναρξι τῆς λειτουργίας τῆς, τὴν 1η Νοεμβρίου 1943.

★

Δὲν ἔμαθα γιὰτὶ σταμάτησε τὸ ὄραϊο ἔργο τῆς Σχολῆς αὐτῆς στὰ μεταπελευθερωτικὰ χρόνια. Πιστεῦω ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ γεγονός ἦταν μιὰ ἀπώλεια, μαζὶ μὲ ἄλλες μεγάλες γιὰ τὶς ὁποῖες ὅμως γράφτηκε (τὸν περασμένο Δεκέμβριον) ἓνα ἄλλο «θέατρο τῆς ζωῆς» ὁ «50ὸς ψαλμὸς».

ΟΥΤΙΣ



## ΑΠΟΨΕΙΣ

### ΜΗΝΥΜΑ ΚΑΙ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΙΣ

Ἡ «Δήλωσις», τὴν ὁποῖαν διετύπωσαν αἱ «Ἀκτίνες» τὸν περασμένον Νοέμβριον ὡς πρὸς τὴν ἀνάγκην ἀνακαινίσεως εἰς τὴν ὄλην προσπάθειαν διὰ νὰ τροφοδοτηθῇ πνευματικῶς ὁ ὀρθόδοξος ἑλληνικὸς λαός, ἡ «Δήλωσις» αὐτὴ εὐρίσκει ὄλονέν καὶ περισσοτέραν ἀνταπόκρισιν μεταξὺ ὄλων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πονοῦν τὴν ἑλληνικὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ οἱ ὅποιοι μὲ ἀντικειμενικότητα διαπιστώνουν καὶ μὲ εἰλικρίνειαν ὁμολογοῦν, ὅτι πρέπει νὰ ἐπανορθώσωμεν ἐν ταπεινώσει καὶ μετανοίᾳ παραλείψεις, αἱ ὁποῖαι ἐσημειώθησαν εἰς τὸ παρελθόν.

Ἰδιαιτέρως εὐχάριστον εἶναι, ὅτι γίνεται ὄλονέν καὶ περισσότερον ἀντιληπτὴ ἡ ἀνάγκη νὰ μελετηθοῦν τὰ σύγχρονα προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπομένως καὶ ἡ βοήθεια τὴν ὁποῖαν ἡ χριστιανικὴ Πίστις, ἀλλὰ καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐκπροσώπηση εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ὁρθοδοξίαν ἠμποροῦν νὰ δώσουν εἰς τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰ σημερινὰ προβλήματα, τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα τοῦ παρουσιάζει μὲ ἀτεγκτον σκληρότητα ἡ σύγχρονος ζωὴ.

«Πᾶς ὅστις αἰσθάνεται ἑαυτὸν κεκλημένον νὰ προσβάλλῃ τὸ χριστιανικὸν μήνυμα εἰς τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον ἔχει ὑποχρέωσιν ἱερὰν νὰ καταρτισθῇ διὰ συντόνου μελέτης εἰς τὰ θέματα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν καθοδηγητικὴν, ὑγιῶς προοδευτικὴν, ἐμφάνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰ διάφορα προβλήματα τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου». Ἡ πρόσκλησις αὐτὴ, τὴν ὁποῖαν ἀπηύθυνε διὰ τῆς «Δηλώσεως» τοῦ τὸ παρὸν περιοδικὸν ἀρχίζει λοιπὸν νὰ εὐρίσκη πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἀποδύονται εἰς τὴν τοιαύτην μελέτην

τῶν συγχρόνων προβλημάτων. Ἡ μελέτη αὐτὴ καὶ ἡ στοργικὴ παρακολούθησις ὡς προπαρασκευὴ ἐμπράκτου ἀρωγῆς ἐνθυμίζει τὴν παραβολὴν τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου, ὁ ὁποῖος ἔσκυψεν ἐπάνω εἰς τὰς πληγὰς τοῦ ὑπὸ τῶν ληστῶν τραυματισθέντος ὁδοιπόρου. Ὅντως, ὅπως ὁ Σαμαρεῖτης ἐκεῖνος, καὶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, τραυματισμένος καὶ βασανισμένος ὁδοιπόρος, περιμένει τὴν βοήθειαν. Ἀλλὰ τὴν βοήθειαν φυσικὰ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι θὰ καταδεχθοῦν νὰ ἐξετάσουν τὰς πληγὰς τοῦ τραυματίου αὐτοῦ καὶ ἐπομένως καὶ νὰ διαγνώσουν τί πρέπει νὰ κάμουν διὰ νὰ τὸν βοηθήσουν.

### ΔΕΝ ΠΑΡΑΞΕΝΕΥΟΜΕΘΑ

Χαίροντες διὰ τὴν τοιαύτην, πολλαχῶς ἐκδηλουμένην, ἀνταπόκρισιν εἰς τὸ μήνυμά μας ἐκεῖνο, δὲν παραξενευόμεθα διότι βλέπομεν καὶ μερικὸς νὰ μένουν ψυχικῶς ξένοι πρὸς αὐτό. Ἀπλουστάτα, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν. Καὶ δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν, ὄχι, βεβαίως, διότι τοὺς λείπει ἢ πρὸς τοῦτο ἰκανότης, ἀλλὰ διότι τοὺς λείπει ἢ πρὸς τοῦτο ταπεινώσις. Τὸ μήνυμα αὐτό, ὅπως καὶ κάθε ἀλήθειαν, δύναται νὰ τὸ ἀντιληφθῇ μόνον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ θελήσῃ νὰ τὸ διαβάσῃ προσεκτικὰ καὶ νὰ τὸ κρίνῃ ἐπὶ τῇ βάσει ἐκείνου, τὸ ὁποῖον τοῦτο λέγει, καὶ ὄχι ἐπὶ τῇ βάσει ἐκείνου, τὸ ὁποῖον δὲν λέγει. Ὅτι θὰ ἐμφανισθοῦν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἴδεν θὰ συμβάλουν, δὲν θὰ δώσουν τὴν συμβολὴν τῆς ταπεινώσεώς των, ἀντικαθιστῶντες αὐτὴν διὰ διαμαρτυριῶν καὶ πᾶν ἄλλο ἢ ὀρθοδόξων βερεμπαισμῶν, αὐτὸ τὸ ἐπεριμέναμεν.

Τὸ χαροποιὸν εἶναι ὅτι πρόκειται πάντως περὶ κακοφωνιῶν μεμονωμένων. Ἄρ-



κετὰ ἐβόησεν «ἐν τῇ ἐρήμῳ» ἢ ἀλήθεια, ἅς μένη ὡς φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἡ ἀντίθετος φωνή, ἢ ἐπιζητούσα νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἀφύπνισιν.

### ΟΙ ΦΑΡΟΙ

Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ τῆς «Δηλώσεως» τῶν «Ἀκτίων» καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς χριστιανικῆς προσβολῆς, ἅς ὑπενθυμίσωμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἰς τὰς Σκανδιναυϊκὰς χώρας συνειθίζεται νὰ προβάλλεται ὡς καθήκον τοῦ χριστιανοῦ. Ἐκεῖ, μὲ τὰς φοβεράς θυέλλας εἰς τὴν Βόρειον θάλασσαν καὶ τὴν Βαλτικὴν, μὲ τὸν αἰωνίως νεφελώδη οὐρανὸν καὶ τὴν ἀπειρίαν τῶν ὑφάλων, ἢ θαλασσοπλοῖα στηρίζεται ἐπὶ τῶν φάρων πολὺ περισσότερον παρά εἰς τὰ ἑλληνικὰ πελάγη. Ὁ φάρος ἔχει ἐκεῖ ἕξοχον σπουδαιότητα καὶ εἶναι παραμικρὸν του σταμᾶτήριμα εἶναι ἱκανὸν νὰ προκαλέσῃ ναυάγιον. Παρομοιάζουσι, λοιπόν, ἐκεῖ τὸν χριστιανὸν — καὶ ἴσως μὲ τὴν παρομοίωσιν αὐτὴν ἠμποροῦμεν νὰ ἀποδώσωμεν καὶ ὅλον τὸ νόημα τῆς «Δηλώσεως» μας ἐκείνης, — μὲ ἓνα φάρον εἰς τὴν τρικυμιώδη Βόρειον θάλασσαν. Καὶ λέγουν εἰς τὸν πιστόν: Κοίταξε τὸ φῶς σου πάντοτε νὰ φέγγῃ. «Μὴν ἀφήσῃς οὔτε μιά στιγμὴ τὸ φῶς τοῦ φάρου σου καὶ ἐκλείψῃ» λέγει ἓνας ὕμνος «μήπως ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν στιγμήν, ἓνα θαλασσοδαρμένον πλοῖον ποῦ ζητεῖ νὰ ἰδῇ τὸν φάρον καὶ δὲν τὸν βλέπει, χάσῃ τὴν πορείαν του, προσκρούσῃ εἰς καμμίαν ὑφαλον καὶ ἐξαφανισθῇ εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης».

Νὰ ἔχῃ ἡ ἑλληνικὴ Ὁρθοδοξία τόσους φάρους, ὅσους ἔχει ἀνθρώπους ποῦ τὴν ἐπικαλοῦνται! Καὶ ἡ ὁμολογία τῶν χειλέων νὰ γίνῃ προσβολὴ διὰ τῆς ζωῆς! Ποῖος θὰ ἠμποροῦσε νὰ διαφωνήσῃ μὲ τοιαύτην εὐχήν; Πάντως εἶναι ἡ εὐχὴ τὴν ὁποίαν διατυπώνει τὸ φύλλον τοῦτο, ἀπαντῶν εἰς συγκινητι-

κὰς ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἐστάλησαν ἐξ ἀφορμῆς ἐκείνης τῆς «Δηλώσεως».

### ΕΝΑ ΠΙΝΘΟΣ

«Ἀνέγνωσα μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ συμπαθείας τὴν «Δήλωσιν» τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων. Θὰ ἤθελα νὰ ὑποστηρίξω μετὰ πολλῆς δυνάμεως τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ τοποθέτησις ἀληθῶν καὶ ἀδιασειστων πνευματικῶν θεμελιῶν ἔχει ζωτικὴν σπουδαιότητα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου. Ὁ χρυσοῦς αὐτὸς κανὼν πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν νεωτέραν ζωὴν, ἐὰν πρόκειται νὰ ἐπιζήσωμεν».

Μὲ αὐτὰς τὰς φράσεις ἤρχιζε τὴν πρὸς τὸ περιοδικὸν τοῦτο ἐπιστολήν του περὶ προσωρήσεως ὀλοψύχου καὶ ἀνεπιφυλάκτου εἰς τὴν «Δήλωσιν» τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων ὁ F. J. M. Stratton. Ἡ δὴλωσις του ἔχει δημοσιευθῆ εἰς τὰς «Ἀκτίνας» τοῦ Ἰανουαρίου 1948. Ὁ Stratton, μέλος τῆς Βασιλικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς Βρετανικῆς Ἐνώσεως διὰ τὴν προαγωγὴν τῶν ἐπιστημῶν, καθηγητῆς τῆς Φυσικῆς καὶ διευθυντῆς τοῦ γνωστοῦ ἀστεροσκοπεῖου τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge ἦτο εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἀρμόδιος διὰ νὰ ἀποφανθῇ ἐπὶ τῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἡ «Δήλωσις» τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων τοῦ 1947 ἔθιγε καὶ ἀπεφάνθη μὲ σαφήνειαν καὶ παρρησίαν, ὅπως ἤρμοζεν εἰς ἐπιστήμονα τοῦ ἀναστήματός του.

Μὲ πολλὴν θλίψιν ἤδη θὰ ἀναγγείλωμεν ὅτι ὁ διακεκριμένος ἐπιστήμων ἀπέθανεν ἐσχάτως εἰς τὸ Λονδίνον. Ἡ ἀπώλειά του πλήττει ὄχι μόνον τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ καὶ τὴν καθ' ὅλου προσπάθειαν διὰ τὴν πνευματικὴν ἀναδημιουργίαν εἰς τὸν σύγχρονον πολιτισμόν. Αἱ «Ἀκτίνες», καὶ δὲν ἀμφιβάλωμεν καὶ τὸ ἀναγνωστικὸν κοινόν, μετέχουν εἰς τὸ πένθος διὰ τὴν ἀπώλειαν τοιαύτης προσωπικότητος. Ἐθεωρή-

σαςμεν λοιπόν χρέος μας νά ἀφιερῶσω-  
μεν τὰς ὀλίγας αὐτὰς γραμμὰς, ἀντι-  
ἱεροῦ μνημοσύνου διὰ τὸν ἐκλιπόντα  
σοφόν.

### ΖΗΛΕΥΤΑΙ «ΟΥΡΑΙ»

Αἱ γνωσταὶ «οὐραὶ» μπροστὰ εἰς  
καταστήματα ἢ εἰς τὴν ἀναμονὴν συγ-  
κοινωνιακῶν μέσων κλπ. μᾶς εἶναι ἐξό-  
χως ἀσυμπαθεῖς, ἀπὸ τὸν καιρὸν ἰδί-  
ως τοῦ πολέμου. Καὶ ὅπου τῶρα ἐμφα-  
νίζονται, ἀποτελοῦν δεῖγμα δυσπραγί-  
ας καὶ μὲ μεγάλην δυσφορίαν γίνον-  
ται δεκταί. Ἴδου ὁμως ὅτι ὑπῆρξαν καὶ  
«οὐραὶ» ἐξόχως εὐχάριστοι καὶ τιμητι-  
καὶ δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι τὰς ἐσχημά-  
τισαν.

Ἦντο, ἢ νέα ἔκδοσις τῆς Ἁγίας  
Γραφῆς εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν, εἰς  
μετάφρασιν νέαν, προσηρμοσμένην πρὸς  
τὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν τοῦ 1961 ὅχι  
μόνον ἔγινεν ἀνάρπαστος κυριολεκτι-  
κῶς, ἀλλ' εὐθὺς ἀμέσως ἀπεδείχθη ἢ  
ζήτησις πολὺ μεγαλυτέρα ἀπὸ τὴν  
προσφορὰν. Τοῦτο, μολοντί ἢ πρῶτη  
ἐκτύπωσις τῆς νέας ἐκδόσεως ἔφθασεν  
εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦ 1.000.000 ἀντιτύ-  
πων! Ἦδη τὴν πρῶτην ἡμέραν πού εἶ-  
χε καθορισθῆ διὰ τὴν κυκλοφορίαν τῆς  
νέας ἐκδόσεως εἶχε προπωληθῆ τὸ ἕνα  
αὐτὸ ἑκατομμύριον καὶ ἐσπευσμένως ἐ-  
γένετο ἀνατύπωσις διὰ νά ἱκανοποιη-  
θοῦν αἱ συνεχῶς ἀναγγελλόμεναι νέαι  
ἀνάγκαι. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ σχηματισμὸς  
«οὐρῶν» ἔξω ἀπὸ τὰ βιβλιοπωλεῖα, διὰ  
νά προφθάσῃ τὸ ἀγγλικὸν κοινὸν νά  
προμηθευθῆ ἐγκαίρως τὴν Ἁγίαν Γρα-  
φήν εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν.

Οἱ Ἄγγλοι μᾶς ἔχουν εἰς πολλὰ πι-  
κράνει, εἰς πολλὰ δυσαρεστήσει, εἰς  
πᾶρα πολλὰ ἀπογοητεύσει. Ἄλλ' ἢ ἀν-  
τικειμενικότης ἐπιβάλλει νά ἀναγνωρί-  
σωμεν ὅτι μὲ τὰς «οὐράς» αὐτὰς ὁ ἀγ-  
γλικὸς λαὸς ἔδωκεν ἕνα παράδειγμα  
πράγματι ἀξιοζήλευτον. Εὐχόμεθα μόνον  
νά μὴ λησμονηθῆ καὶ πάλιν ὅπως  
εἰς γενεὰς περασμένας, ὅτι ὅχι μόνον  
ἄκροαταί, ἀλλὰ καὶ ποιηταί τοῦ λόγου  
πρέπει νά γινώμεθα.

### ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Ἐπειδὴ πολλάκις γίνεται λόγος καὶ  
πολλὴ συζήτησις διεξάγεται διὰ τὰ οἰ-  
κονομικὰ τῆς Ἐκκλησίας μας, ὡς τὸ  
Α καὶ τὸ Ω διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν  
μας ἀνασυγκρότησιν καὶ ὑπομιμνήσκε-  
ται συνεχῶς τὸ «δεῖ δὴ χρημάτων», ὡς  
ἔάν ὁ Δημοσθένης ἀπετέλει... Πατέρα  
τῆς Ἐκκλησίας, θὰ ὑπενθυμίσωμεν,  
διότι ὑπενθυμίζεται καὶ ἀλλαχοῦ, ὅσα  
ἕνας ξένος θεολόγος μέγας μὲν, ἀλ-  
λὰ ἤμπορεῖ κανεὶς νά εἴπῃ ἀρνητῆς  
μᾶλλον θεολόγος, εἶχεν εἶπει ἐπὶ τοῦ  
θέματος αὐτοῦ. Πρόκειται περὶ τοῦ  
μεγάλου ὄντως Harnack. Τὸ 1918 ἢ  
καταστροφή τὴν ὅποιαν ἔφερον εἰς τὴν  
Γερμανίαν ὁ πρῶτος παγκόσμιος πό-  
λεμος, ἐδημιούργησε καὶ φόβον οἰκονο-  
μικῆς συντριβῆς καὶ τῆς Εὐαγγελικῆς  
Ἐκκλησίας τῆς Γερμανίας, ὁ δὲ φόβος  
αὐτὸς ἔφερον ἀναταραχὴν εἰς τοὺς νε-  
αροὺς φοιτητὰς τῆς Θεολογίας. Οὗτοι,  
βλέποντες τὴν οἰκονομικὴν ἀναταραχὴν  
ἐφοβήθησαν διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀσφά-  
λειαν τῆς σταδιοδρομίας των ὡς μελ-  
λόντων παστώρων (καί, ὅλα κι' ὅλα, δὲν  
ἤθελαν νά ἐκτεθοῦν καὶ εἰς κινδύνους  
οἱ ἄνθρωποι, προκειμένου νά ἀναλάβουν  
τέτοια ἱερὰν διακονίαν!). Ὁ Harnack,  
λοιπόν, αὐτὸς ὁ ἀρνητῆς μᾶλλον θεο-  
λόγος, τοὺς διεκήρυξε τότε τὰ ἑξῆς:  
Μελετήσατε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησί-  
ας. Οὐδέποτε θὰ ἴδητε μίαν καὶ μοναδι-  
κὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὅποιαν ἢ Ἐκ-  
κλησία ἤμποδισθῆ εἰς τὸ ἔργον τῆς μό-  
νον ἀπὸ ἑλλειψιν χρημάτων. Αὐτὸ θὰ  
γίνῃ καὶ τῶρα.

Καὶ αὐτὸ ἔγινε. Ἡ οἰκονομικὴ ἐκείνη  
καταστροφή ὅχι μόνον δὲν ὠδήγησεν  
εἰς ἐκκλησιαστικὴν ἐξάρθρωσιν, ὅπως  
ἐφοβήθησαν ἕν τῇ ὀλιγοπιστίᾳ των οἱ  
μέλλοντες κήρυκες τῆς Πίστεως, ἀλλὰ  
τοῦναντίον προεκάλεσε νέαν ἐπιστρά-  
τευσιν δυνάμεων καὶ νέαν ἄνθισιν. Καὶ  
ἤμπορεῖ νά εἴπῃ κανεὶς ὅτι ἀπὸ τὸ  
1918 μέχρι τοῦ 1933 ἢ Εὐαγγελικὴ Ἐκ-  
κλησία τῆς Γερμανίας εἶδεν ἀκμὴν πού  
δὲν τὴν εἶχε προηγουμένως. Μετὰ δὲ τὸ

1933 ἀντιμετώπισεν ἄλλο θέμα, τὸ θέμα τῆς ἀντιστάσεως ἢ ὑποταγῆς πρὸς τὸ τερατούργημα τοῦ χιτλερισμοῦ.

Καὶ ἂν σήμερον ὑπάρχη εἰς τὴν Γερμανίαν ἐκπροσώπησις χριστιανικῆ εἰς τὸν διαμαρτυρούμενον κόσμον, εἶναι, διότι διαρκούντος τοῦ χιτλερισμοῦ ἔθαιματούργησεν ἡ «ὁμολογοῦσα Ἐκκλησία», ἡ ὁποία εἰς τὸν Χίτλερ, χρησιμοποίησαντα ὡς ὄπλον τὴν οἰκονομικὴν ἀκριβῶς καταβαράθρωσιν τῆς Ἐκκλησίας ἀντέταξεν ὅτι εἶπαν οἱ τρεῖς Παῖδες εἰς τὸν Ναβουχοδονόσορα, τὸν βασιλέα: «Γνωστὸν ἔστω σοι, βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ ἢ ἔστησας, οὐ προσκηνούμεν!»

Αὐτὰ εἰς μίαν ἐκκλησιαστικὴν κοινότητα ἢ ὁποία δὲν διαθέτει τὸν θησαυρὸν τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως, θησαυρὸν δοκιμασθέντα καὶ θαυματουργήσαντα —διὰ τὰ ἀφήσωμεν τὰ ἀρχαιότερα— κατὰ τοὺς αἰῶνας, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ Ἐκκλησία μας ἀνθίστατο λαμπρῶς ἐναντίον τοῦ Τούρκου κατακτητοῦ. Μία Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἔθαιματούργησε κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ἐπιτρέπεται θεβαίως καὶ ἐπιβάλλεται ἴσως νὰ ἔχη καὶ οἰκονομικὰ θέματα, καὶ οἰκονομικὰ σχέδια καὶ νὰ λαμβάνη οἰκονομικὰ μέτρα. Δὲν ἐπιτρέπεται ὅμως νὰ θέτῃ τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα εἰς θέσιν ἀνωτέραν ἀπὸ ἐκείνην ἢ ὁποία εἰς τοιοῦτον πνευματικόν, θεῖον Καθίδρυμα τοῦ ἀνήκει.

Z. N.

## ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

### Η ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΣΤΡΟΦΗ

Κύριε Διευθυντά

Ἐπειδὴ γίνεται λόγος τὸν τελευταῖον καιρὸν περὶ ἀνθρωπολογικῆς στροφῆς τῆς Θεολογίας, θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ Θεολογία, — δηλαδή, ἡ «ὀρθόδοξος» Θεολογία, ἡ Θεολογία τῆς «Καθολικῆς Παραδόσεως», — εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς μᾶς δείχνει, εἰς τὰς πηγὰς τῆς, τὸν ὀρθὸν δρόμον. Διότι, ἀπλούστατα, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, ὑπῆρξεν ἀνθρωπολογική.

Συγκεκριμένως:

α) Ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία, πολὺ ἐνωρὶς καὶ ἀπὸ τοὺς πλείον ἐγκύρους τῶν ἐκπροσώπων τῆς (λ.χ. τὸν Εἰρηναῖον, τὸν Μ. Ἀθανάσιον, τὸν Μ. Βασίλειον, τὸν Ἰωάννην Δαμασκηνόν), ὠρίσθη ὡς ἡ Ἐπιστήμη τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἔργων Αὐτοῦ, ὡς ἡ ἐπιστήμη ποῦ ἔχει σκοπὸν νὰ βοηθήσῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεὸν καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἤτοι τὸν κόσμον καὶ τὰ ποικίλα ὄντα ποῦ ἀπαρτίζουν τὸν κόσμον, ἄρα δὲ καὶ τὸν ἄνθρωπον. Μὲ ἄλλας λέξεις, ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία, πολὺ ἐνωρὶς, ὠρίσεν ἑαυτήν, ὄχι μόνον ὡς θεολογίαν ὑπὸ τὴν σημερινὴν εἰδικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνθρωπολογία, ὄχι μόνον ὡς ἐπιστήμη τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιστήμη τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. (E. L. Mascall: «Christ, the Christian and the Church», σελ. 229' ἀξίζει νὰ διαβασθῇ ὅλον τὸ 13ον κεφάλαιον τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ βιβλίου, τὸ τιτλοφορούμενον ἡ «Θεολογία ἐν τῷ Μυστικῷ Σώματι», ὅπου παρατίθεται καὶ πλουσία σχετικὴ βιβλιογραφία).

β) Ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἔλαβεν, ὡς δεδομένον καὶ ἀπετηρίαν τῆς, τὸν Χριστόν, ἀληθῆ Θεὸν καὶ ἀληθῆ ἄνθρωπον, φανέρωσιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἀλλὰ καὶ ἀποκάλυψιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τελείου ἀνθρώπου. Μετὰ δὲ τὴν Δ' Οἰκουμένην Σύνοδον, ἡ ὁποία ὠρίσεν ὡς «ὀρθόδοξίαν» τὴν περὶ θεανδροικότητος τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν τοῦ Μ. Λέοντος, κάθε ἀπομάκρυνσις τῆς Θεολογίας ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον κατέστη ἀδύνατος, διότι οὐσιαστικῶς θὰ ἐσημαινεν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸν Χριστόν, τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος ἐδὶ ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν» ἐοικήνωσεν ἐν μέσῳ ἡμῶν ὡς ἀληθὴς καὶ τέλειος ἄνθρωπος. Μὲ τὴν πάροδον μάλιστα τοῦ χρόνου, τὸ πρᾶγμα ἔγινε τόσοσιν αὐτονόητον καὶ σαφές, ὥστε πολλοὶ θεολόγοι ὑπεστήριξαν καὶ ὑποστηρίζουν, ὅτι εἰς τὸν Χριστιανισμόν, θεολογία καὶ ἀνθρωπολογία εἶναι κατ' οὐσίαν κλάδοι καὶ προσεκτάσεις μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης, τῆς Χριστολογίας». (F. J. Sheed: «Theology and Sanity», σελ. 49 καὶ 171).

γ) Ἡ Θεολογία αὐτὴ ἐθεώρησε πάντοτε τὰ δόγματα, — ἀκόμη καὶ τὰ ὀλιγώτερον «ἀνθρωπολογικά» — ὡς ἀληθείας, ποῦ μᾶς ἀπεκάλυψεν ὁ Θεός, ὄχι διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν περιέργειάν μας, ὅτε διὰ νὰ μᾶς χρησιμεύουν ἀπλῶς ὡς θέματα ἀκαδημαϊκῶν συζητήσεων καὶ ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν, ἀλλ' εἶνα ζωὴν ἔχωμεν καὶ περισσὸν ἔχωμεν». Κατὰ τὴν ἀντίληψίν τῆς, σκοπὸς τοῦ δόγματος, ἀκόμη καὶ τοῦ περισσότερου «θεολογικοῦ», εἶναι νὰ ζήσῃ ὁ ἄνθρωπος πληρέστερον ὡς ἄνθρωπος, νὰ γίνῃ περισσότερον καὶ τελειότερον ἄνθρωπος. (P. Franssen, SJ: «The Doctrine

of the Purgatory», ἐν E. C. Q., τόμ. XIII, 'Aρ. 3 — 4, σελ. 107).

Ἄρκει δὲ νὰ σκεφθῆ κανεὶς τὸ πολύτιμον φῶς, ποῦ ῥίπτει ἐπὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ὄχι κὰν τὸ δόγμα περὶ Ἁγίας Τριάδος, ἀλλ' ἢ Ἁγγελολογία ἢ ἡ λεγομένη Μαριολογία, διὰ νὰ καταλάβῃ πόσον ὀρθὴ εἶναι ἡ θεώρησις αὐτῆ. (Περὶ τῆς μεγάλης ἀνθρωπολογικῆς σημασίας τῆς Ἁγγελολογίας, ἴδε τὸ προαναφερθὲν βιβλίον τοῦ F. S. Sheed, σελ. 103 — 105' περὶ δὲ τῆς σημασίας τῆς Μαριολογίας, τὴν ὀραίαν μελέτην τοῦ π. Λουὶ Μπουγιέ: «Le Thône de la Sagesse» δοκίμιον περὶ τῆς σημασίας τῆς εὐλαβείας πρὸς τὴν Θεοτόκον, ὅπου τὰ μεγάλα ἀνθρωπολογικὰ θέματα τοῦ γάμου καὶ τῆς παρθενίας, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, κ. ο. κ. ἐξετάζονται ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας περὶ τῆς Θεοτόκου).

Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὸ βιβλίον αὐτό, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἄλλα βιβλία του, ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ δεῖξῃ, πῶς ἡ διδασκαλία τῶν μεγάλων «μαρτύρων» τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Παραδόσεως, π.χ. ἐνὸς Γρηγορίου τῆς Νύσσης, ἐνὸς Μ. Βασιλείου ἢ ἐνὸς Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, μᾶς βοηθεῖ νὰ ἐννοήσωμεν καὶ νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ μυστήριον ποῦ κρύπτεται ὑπὸ τὴν καθημερινὴν μας ζωὴν, καὶ πῶς ἔρχεται νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰ προβλήματα καὶ τὰς ἀνησυχίας ποῦ βασανίζουν τὸν ἄνθρωπον, ὄχι μόνον σήμερον, ἀλλ' ἀπ' ὅτου ὑπάρχει ἢ, ἀκριβέστερον, ἀπ' ὅτου «ἔπεσε» καὶ κατέστη θνητὸς καὶ φθαρτός.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, θὰ ἤθελα νὰ συστήσω εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῶν «Ἀκτίνων», τοὺς ἐνδιαφερομένους διὰ τὸν φεμινισμόν, νὰ μὴ παραλείψουν νὰ μελετήσουν μετὰ προσοχῆς τὸ στιχηρὸν ἰδιόμειλον τοῦ Ἰωάννου Μοναχοῦ: «Εὐφράνθητι Ἱερουσαλὴμ καὶ πανηγυρίσατε πάντες οἱ ἀγαπῶντες Σιών...», τὸ ψαλλόμενον εἰς τὴν Λιτὴν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων.

δ) Ἡ Θεολογία αὐτῆ, ὄχι μόνον ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωπολογικῶς προσηνατολισμένη, ἀλλὰ, ἀπὸ τοῦ Ιου μ. Χ. αἰῶνος μέχρι τῆς Ἀναγεννήσεως, μᾶς ἔδωσε λαμπρὰς ἀνθρωπολογικὰς συνθέσεις, τὰς ὁποίας μετ' ἐνδιαφέροντος μελετοῦν καὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας παντοστρόπως προσπαθοῦν νὰ ἐμπνευσθοῦν σήμερον, ὄχι μόνον οἱ θεολόγοι, ἀλλὰ καὶ οἱ φιλόσοφοι, οἱ νομικοὶ, οἱ κοινωνιολόγοι, οἱ ψυχίατροι κτλ. (E. Gilson: «The Spirit of Medieval Philosophy», ἰδίως τὸ 9ον κεφάλαιον, τὸ ἐπιγραφόμενον «Χριστιανικὴ Ἀνθρωπολογία»). Κατ' ἐπανάληψιν, ὁ συνεργάτης σας κ. Β. Ἐραστος ἔγραψε περὶ τῆς ἀνθρωπολογίας τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καὶ τοῦ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος ποῦ προκαλεῖ αὐτὴ σήμερον εἰς διαφόρους κύκλους, θεολογικοὺς καὶ μὴ. Ὅσοι δὲ ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν τῶν «Ἀκτίνων» ἀσχολοῦνται μετὰ τὴν λατρικὴν ἢ τὴν ψυχολογίαν, θὰ

ἠμποροῦσαν ἀσφαλῶς νὰ μᾶς εἴπουν τί ὀφείλει ἡ λεγομένη προσωπικὴ λατρικὴ ἢ ἡ Σχολὴ τῆς Βιέννης (τῶν V. Frankl, W. Daim, κλπ.) εἶς τὴν ἀνθρωπολογίαν τοῦ ἁγίου Θωμᾶ τοῦ Ἀκινίντου.

Βεβαίως, λέγεται καὶ γράφεται συχνά, ὅτι, ἐνῶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις ἦτο ἐστραμμένη πρὸς τὴν θεολογίαν, ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν ἐστράφη πρὸς τὴν ἀνθρωπολογίαν. Φοβοῦμαι, ὅμως, ὅτι τὰ ἐπιγράμματα τοῦ εἶδους αὐτοῦ ἀπλοποιοῦν φοβερὰ μίαν ἐξαιρετικῶς περιπλοκὸν κατάστασιν. Εἶναι πολὺ ἀσκόλον καὶ ἐπικίνδυνον νὰ περιγράψῃ κανεὶς μετὰ δύο λέξεις τὸ τί ἀκριβῶς συνέβη κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν. Ἐὰν ὅμως ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ διμλήῃ μετὰ τύπους καὶ σχήματα, θὰ εὐρίσκετο — κατὰ τὴν γνώμην διαπρεπῶν μελετητῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης — πολὺ πλησιέστερον τῆς ἀληθείας, ἐὰν ἔλεγε, ὅτι, κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν, ἰδίως τὴν ἰταλικὴν, ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις ἐστράφη, ὄχι ἀπὸ τὴν θεολογίαν εἰς τὴν ἀνθρωπολογίαν, ἀλλὰ ἀπὸ μίαν ἀνθρωπολογίαν, θεμελιωμένην ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πείρας καὶ παραδόσεως, πρὸς μίαν ἀνθρωπολογίαν, βασιζομένην πρωτίτως ἐπὶ τῶν θεωριῶν ὀρισμένων μὴ χριστιανῶν φιλοσόφων καὶ γενικώτερον ἐπὶ μιᾶς ἀνθρωποκεντρικῆς θεωρήσεως τοῦ σύμπαντος. (Imbart de la Tour: «Les Origines de la Réforme», τόμ. Γ' σελ. 612' Gi. de Lagarde: «La Naissance de l' Esprit laïque au Déclin du Moyen Age», τόμ. Α', σελ. 133' Paul Hasard: «La Crise de la science Européenne», σελ. 87). Ἀσφαλῶς δέ, ἡ ἀπογοήτευσις, ποῦ προεκάλεσε καὶ καθημερινῶς προκαλεῖ ἡ ἀνθρωποκεντρικὴ αὐτὴ ἀνθρωπολογία, εἶναι μία ἀπὸ τὰς κυρίας αἰτίας, διὰ τὰς ὁποίας τόσοι καὶ τόσοι ἐκ τῶν συγχρόνων μας στρέφονται καὶ πάλιν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὴν ἀνθρωπολογίαν του. Ἰπὸ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτὴν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ διμλήῃ περὶ στροφῆς, ἡ ὁποία συμβαίνει εἰς τὰς ἡμέρας μας. Μετὰ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἡ στροφή αὐτὴ δὲν εἶναι στροφή τῆς Θεολογίας πρὸς τὸν ἄνθρωπον, (τὸν ὁποῖον τώρα μόλις, μετὰ εἰκοσιν ἔτους αἰῶνας, ἀνακαλύπτει), ἀλλὰ στροφή πολλῶν ἀνθρώπων — καί, φυσικὰ, πολλῶν θεολόγων — πρὸς τὴν «ὀρθόδοξον» Θεολογίαν, τὴν θεολογίαν καὶ ἀνθρωπολογίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς Παραδόσεως.

Εὐχαριστῶ διὰ τὴν φιλοξενίαν

Δ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Σ. Δ. Τότε ὅμως τί χρειάζεται καὶ πῶς διακαλοῦνται ἡ ὑπὸ τοῦ ἀξιοτίμου ἐπιστολογράφου μας προσφυγὴ εἰς ποικίλα μὴ Ὀρθόδοξον προελεύσεως καθὼς καὶ αἱ παραπομπαὶ εἰς συγγραφὰς μὴ Ὀρθόδοξου καὶ δὴ καὶ εἰς τὸν «Ἅγιον» Θωμᾶν τὸν Ἀκινάντου; Ἅγιος ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτος; Πότε ἐπιτελεῖ τὴν μνήμην

τοῦ ἁγίου αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία μας, ἢ μάλλον: ἡ Ἐκκλησία;

### ΦΥΣΙΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Ἀγαπηταί «Ἀκτίνες»

Σημαντικώτατον, ἀλλὰ καὶ τόσον γενικὸν τὸ ἄρθρον τοῦ Β. Ἐράστου διὰ τὴν θέσιν τῆς φύσεως μέσα εἰς τὴν χριστιανικὴν θεώρησιν τοῦ κόσμου. Καὶ χωρὶς νὰ ἀποτελῇ σύνοψιν μᾶς φιλοσοφίας τῆς φύσεως, τοποθετεῖ μὲ δξυδέρκειαν, ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον κυρίως πλευρὰν, τὸ θέμα καὶ δίδει εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν δυνατότητα νὰ σχηματίσῃ μίαν ὀρθὴν ἀντίληψιν διὰ τὴν στάσιν τοῦ ὀρθοδόξου Χριστιανισμοῦ ὡς πρὸς τὸν ἀπέραντον πλοῦτον τῆς φύσεως. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ γενικὸν δὲν ἀποκλείει τὸ μερικόν, ἀλλὰ τὸ περιέχει καὶ τὸ μερικὸν μὲ τὴν εἰδικότητά του τονίζει καὶ προσδιορίζει πολλάκις χαρακτηριστικὰ τὸ σύνολον, διὰ τοῦτο μία τοιαύτη θεώρησις φύσεως ὡς πρὸς τὴν ὀμολογίαν καὶ εἰκονογραφίαν μᾶς δίδει καὶ τὴν ἄλλην ὄψιν τοῦ θεματός μας.

Καὶ νὰ μὲν παρατηρεῖται τὸ στοιχεῖον τῆς φύσεως εἰς τὴν ἑορταστικὴν ὀμολογίαν, δὲν πρόκειται ὅμως διὰ συναδέλφωσιν, ἀλλὰ διὰ διακόσμησιν καὶ ἔξαρσιν τοῦ πνευματικοῦ νοήματος τοῦ ὕμνου. Διότι ἡ φύσις μέσα εἰς τὴν χριστιανικὴν ποίησιν, ἢ ὅποια εἶναι κυρίως ὀμνογραφικὴ, πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὴν θέσιν τῆς φύσεως εἰς τὰ δημοτικώτατα τῆς προχριστιανικῆς λογοτεχνίας. Ἀκόμη φθάνομεν εἰς τὴν βυζαντινὴν ποίησιν καὶ εἰς ἄρνησιν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Καὶ αὐτὸ ἦταν εὐλογον νὰ συμβῇ τόσον ἀπὸ ἱστορικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ κοσμοθεωριακῆς πλευρᾶς· διότι ὁ συμβολισμὸς εἰς ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δὲν εἶχεν ἱστορικὰ σαρκωθῆ (μόνον πνευματικὰ ἀναστήματα ὡσάν τὸν Σμεῶνα τὸν Νέον Θεολόγον ἦσαν ἱκανὰ νὰ συλλάβουν καὶ ἀποκρυπτογραφήσουν τὸ μυστικὸν νόημα τῆς φύσεως) καὶ διότι ἡ κοσμοθεωριακὴ χριστιανικὴ ἀποψις ἐθεώρει — εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν παγανιστικὴν ἐποχὴν — τὴν φύσιν ὡς μέσον, ὡς κάτι τὸ παρερχόμενον καὶ ὄχι ὡς αὐταξίαν, προσδιορισμὸς, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ σταθῇ μὴ καὶ ἡ φύσις ὡς θεῖκον δημιουργήμα εἶναι ἐκαλὸς λίαν.

Τοιοιτοτρόπως δὲν ὑπάρχουν, ὡς παρατηρεῖ ὁ σημαντικώτερος μελετητὴς τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως καθηγητὴς κ. Τομαδάκης, «οὔτε γάρφαρα ποτάμια, οὔτε νερὰ καθάρια, οὔτε ριζμὰ χαράκια, ὅσα ἄφθονα μᾶς δροσιζοῦν εἰς τὴν δημώδη ποίησιν» καί, ὅπου χρησιμοποιοῦνται ὅροι φυσικοὶ — ἂν ἐξαίρεσις κανεὶς μερικοὺς ὀμνολόγους ποὺ εἶχον λεπτήν τὴν αἰσθησίν τοῦ ὠραίου — γίνεται διὰ νὰ φανῇ περισσότερο ἢ ἀξία τοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἀκτινοβολία τῆς πίστεως. Τὸ δὲ φῶς τοῦ ἐνὶν πάντα πεπλήρωται φωτός — οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια, δὲν εἶναι τὸ φῶς τὸ φυσικόν, ἀλλὰ τὸ

πνευματικόν τοιοῦτον, τὸ φῶς ποὺ ἐξέλαμψεν ἐκ τοῦ Νέου Ἀδάμ, γιὰτὶ δὲν νοεῖται φῶς φυσικὸν εἰς τὰ καταχθόνια.

Αὐτὸ θεθαίως δὲν ἀφαιρεῖ τίποτε ἀπὸ τὴν ἀξίαν τῆς ποιήσεως αὐτῆς ποὺ εἶναι γεμάτη νόημα καὶ βάθος, ἀπλῶς μᾶς δηλώνει ὅτι οἱ σχέσεις τῶν ὀμνογράφων — ἀσκητῶν κυρίως — μὲ τὴν μητέρα φύσιν δὲν ἦσαν καὶ τόσον ψυχικαί, μολονότι ἢ μετουσίωσις τοῦ νοήματος καὶ τῆς ὠραιότητος τοῦ περιβάλλοντος φυσικοῦ κόσμου μὲ τὴν ἀπερίγραπτον λαμπρότητα καὶ ποιικιλίαν τοῦ θὰ ἔκανε πολλὰ ὀμνογραφικὰ κείμενα χαριέστερα καὶ οὐσιαστικώτερα.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν εἰκονογραφίαν ἐν ἀνάλογον κλίμα ἐπικρατεῖ. Ἐκεῖ τὸ πᾶγμα καθίσταται περισσότερο δυσχερές, διότι ἐνῶ ὁ λόγος δίδει ἱκανὴν βοήθειαν διὰ τὴν «ἐκφρασίαν» τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ὁ χαρακτήρ παρέχει δυσχέριαν εἰς τὴν μὲ νόημα πνευματικὸν ἀπεικόνισιν του. Διότι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θέματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα προσφέρονται θαυμασία εἰς ἓνα συμβολισμὸν — καὶ τέτοια ἡ χριστιανικὴ ζωγραφικὴ ἐχηρημοποίησεν ἀρκετὰ — διὰ τὰ περισσότερα ἀπαιτεῖται καταπληκτικὴ ἱκανότης καὶ σοουδὴ καὶ ἐμβάθυνσις γύρω ἀπὸ τὴν φύσιν, διὰ νὰ δοθῇ ἐπιτυχῶς εἰς τὸ καλλιτεχνικὸν δημιουργήμα ἢ σφραγὶς τῆς οὐσιαστικῆς προσφορᾶς. Ἄλλωστε μία τέτοια κατεῦθυνσις δὲν φαίνεται νὰ ἐκτραρχοῦσεν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς χριστιανικῆς τέχνης.

Διὰ τοῦτο, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, ὅπου ἡ φύσις ὡς ἔργον τέχνης ὀμνολογεῖ καὶ βοηθεῖ τὸν μουσαγωγικὸν τόνον τῆς εἰκονογραφίας, ὑπάρχει τὸ σύνολον, ὅπου ἡ φύσις παραμερίζει διὰ νὰ ἐξαρθοῦν τὰ ἄλλα σημεῖα τοῦ καλλιτεχνήματος. Τοιοιτοτρόπως πολλὰ ἀγιογραφία παραπλεύρους εἰς τὴν ἀπνευματοποιημένην μορφήν τῶν προσώπων τῆς πίστεως ἔχουν στοιχεῖα ἀπὸ τὸν φυσικὸν κόσμον, δένδρα, ἄνθη ἐντελῶς τυποποιημένα καὶ σχηματοποιημένα μὲ οὔτε ἴχνος φυσικῆς ὁμορφιάς. Διότι ὁ ζωγράφος ἔτσι ἐπιτυγχάνει νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ εἰς τὸν πυρῆνα τοῦ ἀγιογραφικοῦ ἔργου, ποὺ εἶναι ἡ ἰδέα τῆς λυτρώσεως, ἀπεικονιζομένη εἰς τὰς μορφὰς τῶν ἁγίων, χωρὶς νὰ τὸν ἀπασχολῇ μὲ τὴν ἄλλην φυσικὴν ὠραιότητα, τῆς ὁποίας τὴν ἐγκοσμιότητα καὶ ματαιότητα παριστᾷ μὲ περιφρόνησιν μὲ ἐκεῖνα τὰ ἄφυλλα δένδρῳσκια. Καὶ δὲν εἶναι τοῦτο περίπτωσις, ἀλλὰ τὸ σύνθημα, διότι καὶ ἐδῶ εἰς τὸν ἑλληνικὸν χρόνον, ἂν προσέξῃ κανεὶς, τὸ βλέπει καθαρὰ εἰς τὰς τοιχογραφίας καὶ μωσαϊκὰ τῶν βυζαντινῶν ναῶν.

Ἔστερ' ἀπὸ αὐτὰ δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν τὸν ἐναγκαλισμὸν τῆς φύσεως ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν ὀμνογραφίαν καὶ εἰκονογραφίαν, διότι ὁ χριστιανὸς δημιουργὸς χωρὶς πλεόν νὰ ἀσθάνεται, ὅπως εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, δεῖος ἀπέναντι τῆς φύσεως, ποὺ δημιουργεῖ πάθος καὶ πόθον διὰ τὴν παρουσίασίν της καὶ ρεαλιστικὴν ἀπεικόνισίν της, τὴν νιώθει τοποθετημένην

εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς του, ποῦ εἶναι ἡ ἐποχή τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ δεσμὰ καὶ τὴν λατρείαν τῆς φύσεως, τὴν ὁποίαν ἀρχίζει νὰ παρατηρῇ ἀντικειμενικὰ πρὸς μεγίστην ὠφέλειαν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν.

Μετὰ τιμῆς.

Κ. Ι. ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ

Σ η μ. Διευθ. Μὰ ἀκριβῶς ἡ μελέτη τῶν «Ἀκτίνων» εἰς τοῦτο ἀπεσκοπεῖ. Εἰς τὸ νὰ τοποθετηθῇ τὸ θέμα ποῦ λέγεται «φύσις» εἰς τὰ πλαίσια τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας μετὰ τὴν ὀρθόδοξον πατερικὴν κατοχύρωσιν. Ἄλλως θὰ φθάσαμεν εἰς τὴν παγανιστικὴν ἐρημνεῖαν τὴν ὁποίαν καὶ οἱ σείς, ὀρθότατα, ἐπιθυμεῖτε νὰ ἀποκρούσετε. Διὰ νὰ μὴ κατάληξωμεν λοιπὸν εἰς τὴν λατρείαν τῆς φύσεως, εἴτε ἐνσυνειδήτως εἴτε ὑποσυνειδήτως (τὸ ἓνα χειρότερον τοῦ ἄλλου) ἕνας τρόπος ὑπάρχει: τὸ πνευματικὸν τῆς ἀντίρροσας καὶ τελικὰ ὁ ἔξαγιασμός τ η ς. Καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν στρέφεται καὶ ἡ ἰδικὴ μας προσπάθεια, ὅση ἡμῖν δύναμις.

## ΠΕΡΙ ΕΛΕΗΜΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Ἄγαπητὲς «Ἀκτίνες»

Διάβασα μετὰ προσοχὴν τὰ ὅσα γράφει ἡ Δέσποινα Ἀκύλα μετὰ τίτλο «Νὰ γκρεμίσωμε τὰ τεῖχη», σὺν τευχὸς τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου. Ἡ συνεργατριά σας ἀφοῦ διαπιστώσει στὴν ἀρχὴ τὴν πολυδάπανη καὶ ἀπαιτητικὴ ζῆν ἡμῶν μέρους τῆς κοινωνίας, συνεχίζεται ἀναφέρει τρόπους ἢ μᾶλλον τρόπο πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς φτώχειας, τῆς μεγάλης ἐξαθλιώσεως καὶ τοῦ μαρσαμοῦ ποῦ ὑπάρχει εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς κοινωνίας μας καὶ ἰδιαίτερα τῆς ἐγκαταλελειμμένης ἐπαρχίας. Καὶ ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἀντιμετωπισθῇ ἡ φτώχεια καὶ ἡ ἀνεργία, ἡ πρώτη φυσικὴ ἐπακόλουθον τῆς δευτέρας, ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ πρόνοια, ὁ κοιμητᾶς.

Σπεύδω ἀμέσως νὰ ἀποσαφηνίσω ὅτι δὲν παραγνωρίζω τὴν ὠφελιμότητά τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τὴν ἀναγκαῖότητά της. Μὰ εἶναι ἀφελὲς νὰ πιστεύωμε ὅτι μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπο δίνουμε μίαν ὀριστικὴν καὶ οὐσιαστικὴν λύσιν, σὲ αὐτὸ τὸ ἀγωνιώδες πρόβλημα τῶν συνανθρώπων μας. Πιστεύω ὅτι μετὰ τὴν ἀρχίζει τὸ χρέος τῶν χριστιανῶν, γιὰ νὰ συνεχισθῇ ἐναντίον ὅλων αὐτῶν ποῦ καταπλεονεῖ τὸν ἰδρώτα τοῦ ἐργαζομένου καὶ πλουτίζουν καὶ ζοῦν μέσα τὴν πολυτέλεια. Γιὰ τὰ συνεχισθῇ ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας καὶ τῆς ἐκμετάλλεως.

Ἄγαπητὲς «Ἀκτίνες», ἡ Χ.Ε.Ε.Ν. Βόλου σὺν Σ.Ο.Σ. ποῦ ἐξέπεμψε καὶ τὸ ὅποιο ὠχολιάζει ὁ συνεργατῆς σας Ζ.Ν. σὺν τευχὸς τοῦ ἰδίου μηνὸς γράφει μετὰ τῶν ἄλλων: Ἄ ἐ ν

ζ η τ ο ὕ μ ε ν ἔ λ ε η μ ο σ ὄ ν η ν, δὲν ζητοῦμεν ἀργομοσίαν· ἐργασίαν ζητοῦμεν. Ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου μας νὰ φάγωμεν τὸν ἄρτον μας. Πολλὸ ὀρθὰ οἱ νέοι τοῦ Βόλου δὲν ζητοῦν ἐλεημοσύνη. Γιατὶ μετὰ τὴν ἐλεημοσύνην τοὺς προσφέρουμε μίαν προσωρινὴν ἀνακούφισιν, ἀλλὰ ἡ ἀνεργία δὲν παύει νὰ ὑπάρχῃ. Ἐνῶ ἐμεῖς ἀναπαυόμεθα μετὰ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἐπληρώσαμε τὸ καθήκον μας. Καὶ πῶς τὸ πρόβλημα θὰ γίνῃ ἔθνικόν, ὅπως πολλὸ ὀρθὰ γράφῃ ὁ Ζ.Ν., ἀν ἀρκεσθῶμε σὲ κηρύγματα ἐλεημοσύνης καὶ δὲν ρίξωμε ὅλο τὸ βάρος μας ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος τῆς ἐκμεταλλεύσεως καὶ τῶν ὀλιγῶν;

Αὐτὸ ποῦ πρέπει νὰ γίνῃ εἶναι νὰ πάψωμε νὰ κρατᾶμε αὐτὴ τὴ χλιαρὴ στάση ἀπέναντι ὅλων αὐτῶν ποῦ πλουτίζουν ἀπ' τὸν ἰδρώτα τῶν ἐργαζομένων, μετὰ τὴν δικαιολογία ὅτι πρέπει νὰ τὰ ἔχουμε μετὰ ὄλους καλὰ. Οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ βιαστοῦν ἀν δὲν θέλουν νὰ μείνουν ἀμέτοχοι στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν καλτέρευσιν τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου καὶ συνεχίσουν νὰ μερμνοῦν μόνο γιὰ τὰ πνευματικὰ.

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴ φιλοξενία.

Κ. ΣΚΑΡΕΝΤΖΟΣ

Σ η μ. Διευθ.: Τὸ ἄρθρον τῶν «Ἀκτίνων», «Νὰ γκρεμίσωμε τὰ τεῖχη» ἀναφέρεται σὲ μίαν πρόσκλησιν καὶ ἓνα συναγερομὸν ἀγάπης ἐκ μέρους τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τῆς Πατρίδος μας. Κι' ἀκόμη δὲν κάνει λόγο γιὰ «ἐλεημοσύνη» καὶ τὰ παρόμοια, ἀλλὰ γιὰ συγκεκριμένῃν κοινωνικὴν ἀποστολὴν ἐκ μέρους τοῦ Χριστιανισμοῦ βασισμῆν ἐστὴν πρόνοια καὶ ἐργασία ἐν τῷ λέγεται «κατ' ἄτομον περίπτωσις» ἢ κατ' ἄτομον περίπτωσις πάει νὰ ἀποκαταστήσῃ in integrum τὴν ἀνθρώπινην προσωπικότητα καὶ εἶναι ἓνα ἔργο ποῦ τὸ σέβεται καὶ τὸ ἐκτιμᾷ καὶ ὁ σοσιαλισμός. Καὶ ἀκόμη θὰ εἶχαμε τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσωμε ἀπὸ τὸν ἀναγνώστην μας νὰ τοποθετήσῃ τις γραμμὰς τοῦ ἄρθρου μέσα στὴν ἄλλη πνευματικὴ προσπάθεια τῶν «Ἀκτίνων», ποῦ ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ἐπαινετημένως ἔχει κάνει λόγο γιὰ τὸ κοινωνικὸν ζήτημα μετὰ τῆς ἀνάλογης κοσμοθεωριακῆς κατευθύνσεως. Φυσικὰ τὰ ἄρθρα τῶν «Ἀκτίνων» προσφέρονται πάντα γιὰ κριτικὴν ἐποικοδομητικὴν καὶ δὲν εἶναι ἀνώτερα ἐπικρίσεων καὶ ἀντιρρήσεων καὶ ἀντιλόγων, ποῦ θὰ βοηθήσουν στὴ λύσιν ἐπιγόντων καὶ μεγάλων προβλημάτων τοῦ λαοῦ μας, ποῦ ὁ βᾶθος τοῦ ἔργου εἶναι πνευματικὰ, ἀκόμη καὶ τὰ βιοτικὰ. Ἄλλὰ εἶναι ἀνώτερα πρόχειρου καὶ ἀμελετήτου κριτικῆς, ποῦ τόσο πολὺ ἔχει στοιχίσει στὴν πνευματικὴν μας πρόδον.

Καὶ δὲν νομίζω ὁ ἐπιστολογράφος ὅτι τὴν ἴδια ὥρα ποῦ διαθέτομε γιὰ μίαν ἀγῶνην καὶ ἄκαιρον ἐπικρίσιν, θὰ ἠμποροῦσαμε νὰ τὴ διαθέσω-

μεν γὰρ νὰ βοηθῶμεν ἕναν ἄνεργο ἢ πάσχοντα οἰκογενειάρχη νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰ «βιοτικά» τῆς οἰκογενείας του;

Ἄλλ' εἶναι εὐτύχημα, ὅτι ἡ πρόσκλησις τῶν «Ἀκτινῶν» βρίσκει τὴν πρόπευσα ἀπήχησι ἀνάμεσα στὸ λαὸν μας γιὰ νὰ τεθοῦμε στὴν ὑπηρεσία τοῦ κοινωνικοῦ λειτουργήματος τῆς ἀγάπης καὶ πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἀνασκευαζώθηκαν γιὰ τὰ «γχορεμῶσιν τὰ τεῖχη» τῆς δυστυχίας καὶ τῆς ἀθλιότητος, ὀλικῆς καὶ πνευματικῆς.

### ΚΑΙ Η ΓΟΝΙΜΟΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

Ἀγαπητὲ κ. Διευθυντά,

Αἱ «Ἀκτινές» ἐπανελημμένως ἔχουν προτρέψει τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅπως πράττῃ ἔργα ἀγαπῆς.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν μεγάλων ἑορτῶν τοῦ Πάσχα θὰ ἐπεθύμουν νὰ θέσω ὑπ' ὄψιν τῶν ἀγνωστών τοῦ περιοδικοῦ μας κἄτι ποὺ ἐγνωστοποιήθῃ τώρα τελευταίως καὶ ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας καὶ τὰ περιοδικά.

Πρόκειται περὶ τῶν ἀβαστιῶν παιδίων.

Ἡ πένια κυρίως καὶ ἴσως μερικοὶ ἄλλοι λόγοι, ἔχουν ἐμποδίσαι ἀρκετοὺς γονεῖς νὰ βαπτίσουν τὰ τέκνα των. Δὲν δύνανται οἱ ἐν λόγῳ γονεῖς νὰ εἶδον ἀνάδοχον ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν στενῶν συγγενῶν καὶ φίλων των.

Ὅλοι μας, νομίζω, ἀντιλαμβανόμεθα τὰς ἐκ τῆς μὴ βαπτίσεως προκλυπούσας θρησκευτικὰς, οἰκογενειακὰς, κοινωνικὰς καὶ ἔθνικὰς συνεπείας.

Ἐχω τὴν γνώμην, ὅτι μία σύστασις τῶν «Ἀκτινῶν» πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς ἀναγνώστας των θὰ ἐτύγχανε καλῆς ὑποδοχῆς.

Ἰδιαιτέρως ἡ σύστασις ἄς ἀπευθυνθῇ πρὸς τοὺς κ. καθηγητὰς τῶν Σχολείων Μέσης Ἐκπαίδευσως καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς θεολόγους, πρὸς τοὺς διδασκάλους τῶν χωρίων.

Οἱ ἀνωτέρω ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν αἰδεσιμωτάτων ἱερέων δύνανται ν' ἀντιμετωπίσουν δεόντως τὸ ζήτημα τοῦτο.

Μάλιστα θὰ εἶναι λίαν ὀφελίμων, ἐὰν τὸν ὀλόγον ἀναδόχου ἀναλάβουν οἱ διδασκοντες καὶ οἱ μαθηταί των.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ μαθητιώσα νεολαία θὰ ἐθισθῇ εἰς ἔργα ἐμπράκτου ἀγαπῆς καὶ θὰ παρακολουθήσῃ ἐποπτικῶς τὴν τέλει τοῦ Μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος.

Με πολλὴν ἀγάπην

ΒΑΣ. Θ. ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ  
Καθηγητῆς

### ΠΕΡΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΝΕΟΛΑΙΑΝ

Ἀγαπητὸν περιοδικό,

Διάβασα τὴν ἐπιστολὴν τοῦ φίλου κ. Ν. Μονῶνᾶ στὸ περασμένο τεῦχος καὶ ἐπειδὴ σὲ ἐπιπεριοδικὸν εἶδα νὰ σχολιάζεται εὐμενῶς ἡ

περίφημη ἀπόφασίς τῆς σταυροφορίας γιὰ τὴν ἐξηθικοποίησιν τῆς νεολαίας μου γεννήθηκαν ὀρισμένες σκέψεις ποὺ θὰ μοῦ ἐπιτρέψῃς νὰ σοῦ τις γράψω.

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα Σταυροφορίες μόνο οἱ ποικιλόνυμοι ἄλλης τῆς Εὐρώπης ἔκαναν με τοὺς διαφόρους σκοποὺς ἢ δῆθεν σκοπούς. Καὶ δὲν ἔξερω ἂν αὐτὸ τιμᾷ τοὺς κυρίους καὶ τίς κυρίες, πρὸ παντὸς αὐτές, ποὺ πήραν τὴν νεο-σώτειρα αὐτὴ ἀπόφασιν.

Ἐπειτα ἔχουν τὴν τόλμην νὰ λένε ὅτι θὰ μᾶς γυρίσουν πίσω εἰς τὰ πλαίσια τῶν ἠθικῶν μας παραδόσεων καὶ ἀρχῶν. Ἄλλὰ νομίζω ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ τοὺς ρωτήσωμε: Στ' ἀλήθεια, σὲ ποιά ἠθικὰ πλαίσια νὰ γυρίσωμε; Μήπως σ' αὐτὰ ποὺ οἱ ἴδιοι γχορέμισαν μετὰ τὰ καμώματά τους.

Ἐμεῖς σὰν νέοι ἀρνούμεθα νὰ γυρίσωμε πίσω. Μποροῦν αὐτοὶ οἱ κύριοι καὶ οἱ κυρίες νὰ ἐνσαρκώσουν τὰ ἠθικὰ ἰδανικὰ ποὺ ἐννοοῦν; Ἄν ναι τότε θὰ δοῦν τὴν στρατιὰ τῶν νέων νὰ τοὺς ἀκολουθῇ. Νὰ ἔξομας τοῖς ἀρχαίοις ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν τῶν «Σταυροφόρων τῆς Ἡθικῆς» εἶναι γνήσιον! Ὅχι, χίλιες φορές: ὄχι. Εἶναι κ' αὐτὸ ἐνδιαφέρον τῆς μόδας ὅπως καὶ γιὰ τίς βυζαντινὰς εἰκόνας καὶ γιὰ τίς ἄλλες ἱερὰς ἢ ἱερώτερας ὑποθέσεις. Ἐνοίωσαν τὸν τελευταῖον καιρὸν νὰ κουνιέται τὸ ἔδαφος κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τους, ἐνοίωσαν πὺς οἱ νέοι πέρασαν πᾶν τὸ στάδιον τῆς ἀκίνδυνης «ἐοργῆς», ποὺ πολλὰς φορές ἦταν ἀφελῆς, πὺς ἔπαψαν πᾶν νὰ ἀνέχονται νὰ σκέπτονται οἱ ἄλλοι γι' αὐτοὺς καὶ προχωροῦν ὅπως δείχνουν τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν σὲ καθαρὰ νεανικὰς δημιουργίας, ἀνεμπόδιστα ἀπὸ «πεπειραμένους» ὠρίμους ἢ γεροντικούς ἐγκεφάλους. Καὶ ἔτσι γιὰ νὰ βροθοῦν στὸ τέλος στὸν ἀφρό, γιὰ νὰ παρουσιαστοῦν σὰν οἱ σωτήρες τῆς νεολαίας πήραν τὴν γενναία ἀπόφασιν τῆς «Σταυροφορίας».

Ἐκεῖνο ποὺ ζητᾶμε ἐμεῖς σὰν νέοι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κυρίους καὶ τίς κυρίες, πρὸ παντὸς ἀπὸ αὐτές, εἶναι πρῶτα, νὰ μᾶς κάνουν τὴν χάριν νὰ μᾶς ἀφήσουν ἤσυχους.

Τέλος ἤθελα νὰ παρακάλῃσω καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ διευθύνουν τίς «Ἀκτινές» νὰ μὴν ἀφήνουν ἐμεῖς μόνοι νὰ κτυπάμε αὐτὰ τὰ φίδια, τοὺς «Σταυροφόρους» τῆς ἐξηθικοποιήσεως τῆς νεολαίας. Ἄλλωστε τελευταῖα τὸ ἀπέδειξαν ὅτι τὴν σκέψιν τους δὲν τὴν σκεύρωσε τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ἀλλὰ ἔμεινε φρέσκια καὶ ἀκμαία, πραγματικὰ νέα. Ἐὐχαριστῶ

ΑΡΗΣ ΔΡΥΓΟΠΟΥΛΟΣ

Σημ. Διευθ. Θὰ ἦταν μιά ἐπιδα μεγάλη γιὰ τὴν νέα γενεὰ νὰ ἀναλάβουν οἱ ἴδιοι οἱ νέοι, με συναίσθησιν τῶν εὐθυνῶν τους μπροστὰ στοὺς νέους καιροὺς, τὸ ἀνέβασμα τῆς νεολαίας μας καὶ κάθε ζωντανὴ προσπάθεια γιὰ δουλειὰ νεανικὴ καὶ πρόδο με ἔξυπνα σχέδια καὶ ἰδέες. Φυσικὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος κάθε πνευματικὸς ἀνθρώπος, ποὺ ἀγαπᾷ τὸ λαὸν μας καὶ τὴν Πατρίδα μας, καλεῖται νὰ προσφέρῃ ὅ,τι καλύτερον ἔχει, ἀπὸ τὴν σκοπιὰ

## ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ ΚΙ ΕΜΕΙΣ

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Στους γαλλομαθείς αναγνώστας μου θα είχα να συστήσω τὸ ἐνδιαφέρον βιβλίον τοῦ Jacques Maritain «Pour une philosophie de l' éducation».

Μὲ τὴ σοφία καὶ τὴν μεθοδικότητα ποὺ τὸν διακρίνει ὁ γάλλος φιλόσοφος μελετᾷ τὰ προβλήματα τῆς σύγχρονης ἐκπαιδεύσεως στὴν οὐσία καὶ τὸ βάθος τους. Ἄγωγή τῆς διανοίας, ἀγωγή τοῦ χαρακτήρος, ἀγωγή τοῦ συναισθηματος καὶ τῆς βουλήσεως. Ὁ σύγχρονος νέος πρέπει νὰ γίνῃ ἀληθινὰ μορφωμένος, ποὺ σημαίνει ρωμαλέα στάσι μπρὸς στὴ ζωὴ, ἐπαφὴ καὶ μέθεξι μὲ τὶς πνευματικὰς ἀξίες. Ὁ σύγχρονος νέος πρέπει νὰ μάθῃ νὰ εἶναι βαθύτατα σκεπτόμενος ἄνθρωπος.

\*

Κάθε χρόνο τὸ Ἑπουργεῖο Παιδείας ἀνακοινώνει πῶς κάποια ἐπιτροπὴ ἀναλαμβάνει νὰ ἀποκαθάρσῃ τὰ σχολικὰ βιβλία ἀπὸ λάθη καὶ ἀνακρίβειες καὶ νὰ προσθέσῃ νέα στοιχεία, ποὺ νὰ βελτιώνουν τὶς συγγραφές.

Ἀλλὰ σκέφτομαι πῶς γιὰ πολλὰ βιβλία δὲν ὑπάρχει περιθώριον ἀποκαθάρσεως. Ἐχουν μία μόνο χρησιμότητα, τὴν πυρᾶ. Ἐγὼ δὲν πρόκειται νὰ παρουσιάσω λάθη καὶ ἀνακρίβειες ποὺ ἔχω βρεῖ, γιὰτὶ αὐτὸ θὰ ἀπαυτοῦσε μακροτάτη διατριβή, ἀπλῶς θὰ περιορισθῶ σὲ μερικὰ τυπογραφικὰ ἀβλεπτήματα, σὲ λανθασμένες λέξεις καὶ ἀστοχὰς ἐκφράσεις, ποὺ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν σὲ σχολικὰ βοηθήματα ἱστορίας.

Ἀντιγράφω λοιπὸν: «Ἐξοστρακισμός». «Τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων ἐφθασαν ὡς ἀξιοληπτικὰ (sic) συντόμματα». «Ἀλλὰ σημαντικώτερον πρόσωπον διεδράματίσειεν ἢ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία». «Ἐπι-

του, γιὰ τὴν ἀνάπτυξι τῶν νέων μας, πρᾶγμα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ βέβαια μονάχα μὲ ἐπιτροπὰς ἀπὸ ἀνθρώπων μάλιστα ποὺ πολλὰς φορές οὔτε γνωρίζονται καν.

Ἀλλὰ δὲν νομίζεῖ ὁ ἀγαπητὸς μας φίλος πὼς ἡ νεότης ποὺ θὰ ἐπωμισθῇ ἓνα τέτοιο ἔργο, θὰ χρευσθῇ νὰ ἔχη μερικὰ, τοῦλάχιστον, βασικὰ προσόντα, ὅπως εἶναι π.χ. ἡ αὐτογνωσία καὶ ἡ σεμνότης ἐκφράσεως. Εἶναι εὐτόχημα ὅτι πλείστοι νέοι μας, ποὺ θέλουν νὰ ἀποδυθῶν σ' ἓνα τέτοιο πνευματικὸ ἀγῶνα, κ' αὐτὰ τὰ προσόντα ζητοῦν καὶ ἄλλα καὶ πρὸ πάντων σπουδὴ καὶ ἰδουλεία.

Ἀλλὰ χωρὶς αὐτὰ τὰ προσόντα ὑπῆρξε ποτὲ πρόβδος στὸ ἀνθρώπινο γένος;

τρέπει εἰς τοὺς Ροδίους νὰ παίζουεν πρόσωπον διαίτητοῦ. «Μετ' ὀλίγα ἔτη τὸ ἔργον τοῦ Ἀγίδος ἐπανελάβεν ὁ Κλεομένης, ὁ υἱὸς τοῦ Λεωνίδου. Σὺξεν ἡμεῖς παρὰ τοῦ πατρὸς του μετὰ τῆς χήρας τοῦ Ἀγίδος, κατηχήθη εἰς τὰς ἰδίας ἰδέας». «Ἐπὶ ὑψηλοῦ κυκλικοῦ τείχου» καὶ ἄλλα, «ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς».

Οἱ εὐλογημένοι τί ἤθελαν τὴν ἐκ, ὁ ὀστρακισμὸς εἶναι ἀρκετὸς νὰ δηλώσῃ τὸ νόημα τῆς ἰδιότυπης ἐξορίας. Τί σὰς λένε πάλι τὰ «ἀξιολύπητα συντόμματα». Ἡ λέξις ἀξιολύπητος ὡς κοσμητικὸ ἐπίθετον δὲν εἶναι καὶ τόσο κολακευτικὴ. Ὅσο γιὰ τὶς φράσεις: «παῖζω πρόσωπον διαίτητοῦ» ἢ «διαδραματίζω πρόσωπον» μού φαίνονται λίγο παράξενας. Ἐπίσης δὲν βρισκω καὶ τόσο κατανοητὴ γιὰ τὰ παιδιὰ τὴ φράσι «συξενυχθεὶς παρὰ τοῦ πατρὸς του μετὰ τῆς χήρας τοῦ Ἀγίδος».

Ἦρχω μὰ ματιὰ σ' ἓνα γαλλικὸ σχολικὸ βιβλίον ποὺ φέρει τὸν τίτλον «Antiquité». Ἐχει γραφῆ μὲ γνώσι, μὲ νοῦ, μεθοδικότητα, ἐπιζητήσι τοῦ οὐσιώδους, ἐπιμέλεια στὴν ἐπιτυχή παρουσίαι χαρακτηριστικῶν φωτογραφιῶν καὶ εἰκόνων. Στὸ τέλος κάθε κεφαλαίου ἔχουν παρατεθῆ περιλήψεις, ἐρωτήσεις, ἀσκήσεις. Δὲν χωρεῖ σύγκρισις μεταξὺ τῶν βιβλίων.

\*

Πολλὰ παιδιὰ σχολείου τῶν Ἀθηνῶν ἀποφάσισαν νὰ κἀνουν ἔρανο μεταξὺ τους σὲ σχολικὰ εἶδη καὶ νὰ τὸ στείλουν σὲ μαθητὰς χωριῶν τῆς Ἑλλάδος. Παραθέτω ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ ἓνα γράμμα — ἀπάντησι μαθητῶν τοῦ Δημ. Σχολείου Νεοχωρίου Ἰωαννίνων.

Μὲ μεγάλη χαρὰ ἐλάβαμε τὸ ἀποσπαστικὸ γράμμα σας. Ἦταν γιὰ μᾶς κάτι, ποὺ σὲ λίγες ὥρες δεδόθη σὲ ὅλο τὸ χωριὸ μας, διότι δὲν περιμέναμε νὰ γνωρίσουμε τέτοιους καλοὺς φίλους. Τὰ μάτια μας ἔλαμπαν καὶ ἡ προσευχὴ μας ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἔγινε γιὰ σᾶς. Τώρα δὲ ποὺ ἐλάβαμε καὶ τὰ κιβώτια μὲ τὰ ὄραϊα καὶ πολὺ ὠφέλιμα βιβλία ἔγινε σωστὸ πανηγύρι στὸ σχολεῖο. Σὰν μέλισσες πέσαμε ἐπάνω τους νὰ ρουφήξουμε τὸ πνευματικὸ τους νέκταρ. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς χωριανούς μας ζητοῦν νὰ διαβάσουν τὰ βιβλία μας. Ἐτοίμα γίνῃ στὸ χωριὸ μας μὴ δανειστικὴ βιβλιοθήκη καὶ γιὰ τοὺς χωριανούς... Τὰ παιδιὰ τῆς ὑπαίθρου ἔχουν ἀνάγκη συμπαραστάσεως.

ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ

Μηνιαῖον Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων Ἐκδοσις Χριστ. Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύτση 14, Ἀθῆναι (Τηλ. 35-023).— Θεσσαλονίκης: Ἀγ. Σοφίας 38. — Ἑπεύθυνος: Γ. Δ. Ἰατρίδης, κατοικία Ἀριστοφάνους 10 Ἀθῆναι (1). — Ἐτησίαι συνδρομὴ δρχ. 45, ἔξωτ. δολλ. 3. — Προϊστ. τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομυχάλη 176.— Χειρόγραφα, δημοσιεύμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται